Sisältö

ALKUSANAT **3**

1 JOHDANTO **4**

2 KULUTUSTUTKIMUKSEN RELEVANSSI **5**

2.1 TUTKIMUKSEN NYKYINEN KÄYTTÖ 5
2.2 KULUTUSTUTKIMUKSEN 2022 SISÄLLÖSTÄ JA TIEDONKERUUSTA 6
2.2.1 Sisällön kuvaus *6*
2.2.2 Tiedonkeruun painopisteet *7*

3 MENETELMÄKUVAUS **8**

3.1 TUTKIMUKSEN PERUSJOUKKO 8
3.2 OTOSKUVAUS 8
3.2.2 Substituutit *11*
3.3 TIEDONKERUU 11
3.3.1 Puhelinhaastattelut ja verkkolomake *12*
3.3.2 Kulutuksen mobiilisovellus, muistikirja ja kuittienkeruujakso *13*
3.3.3 Hallinnolliset rekisterit *15*
3.3.4 Tutkimuksen viiteajanjaksot *15*
3.4 PROSESSIKUVAUS 17
3.5 KOTITALOUKSIEN KULUTUSMENOJEN ESTIMOINTI 21
3.6 KULUTUSTUTKIMUKSEN ERI VUOSIEN AINEISTOT JA TIETOSISÄLTÖ 23
3.6.1 Vertailukelpoisuus tuoreimman aikasarjan sisällä *25*

4 KULUTUSTUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET JA LUOKITUKSET **26**

4.1 KESKEISET KÄSITTEET 26
4.2 KESKEISET LUOKITUKSET 29

5 TIETOJEN OIKEELLISUUS JA TARKKUUS **32**

5.1 TUTKIMUKSEN VIRHELÄHTEET 32
5.2 KATO-ANALYYSI 33
5.2.1 Substituuttien vaikutus katoon *33*
5.2.2 Kadon väestöryhmittäiset erot *34*
5.2.3 Kadon syyt. *39*
5.3 KAUPPAKUITTIEN KÄYTTÖ TILINPITOJAKSON TIEDONKERUUSSA 42
5.4 IMPUTOINTI JA EDITOINTI 42
5.5 KULUTUSMENOJEN KESKIVIRHEET 43

6 TIETOJEN VERTAILUKELPOISUUS **44**

6.1 KULUTUSMENOJEN VERTAILU KANSANTALOUDEN TILINPIDON YKSITYISIIN KULUTUSMENOIHIN 45
6.2 KOTITALOUKSIEN TULOTIETOJEN VERTAILU 49
6.3 EUROSTATIN JULKAISEMAT KULUTUSMENOTIEDOT 50
6.4 KULUTUSTIETOJEN AJALLINEN VERTAILU: INDEKSIEN KÄYTTÖ 51

7 ARVIO TIETOJEN LUOTETTAVUUDESTA **52**

8 TIETOJEN SAATAVUUS **54**

LÄHTEET **54**

Kuvioluettelo

Kuvio 1. Kulutustutkimuksen aineiston muodostuminen vuosina 1985–2022 9
Kuvio 2. Erotus prosenttiyksikköinä tavoiteosuuteen (3.8%) keruujaksoittain 14
Kuvio 3. Kulutustutkimuksen 2022 prosessikokonaisuus 18
Kuvio 4. Kuittien skannaus ja muistikirjatietojen tallennus 19
Kuvio 5. Kulutustutkimuksen aineistot 23
Kuvio 6. Substituuttien vaikutus aineiston kokoon ja hyväksyttyjen määrään vuonna 2022 (kotitalouksia) 34
Kuvio 7. Kokonaiskato alueositteiden mukaan vuonna 2022 (%) 35
Kuvio 8. Kokonaiskato kohdehenkilön koulutusasteen mukaan vuonna 2022 (%) 35
Kuvio 9. Kokonaiskato kohdehenkilön iän ja sukupuolen mukaan vuonna 2022 (%) 36
Kuvio 10. Kokonaiskato kohdehenkilön iän mukaan vuosina 2016 ja 2022 (%) 36
Kuvio 11. Kokonaiskato lopullisen haastattelujakson mukaan vuonna 2022(%) 37
Kuvio 12. Kokonaiskato asuntokunnan koon mukaan vuonna 2022 (%) 39
Kuvio 13. Kokonaiskato asuntokunnan tulokymmenyksen mukaan vuonna 2022 (%) 39
Kuvio 14. Kadon syyt tulokymmenyksittäin vuonna 2022 (% kadosta) 41

Taulukkoluettelo

Taulukko 1. Kulutustutkimus 2022 brutto-otoksen jakautuminen ositteisiin 8
Taulukko 2. Kulutustutkimuksen aineiston muodostuminen vuosina 1985–2022 10
Taulukko 3. Vuoden 2022 kulutustutkimuksen haastattelujaksot 12
Taulukko 4. Vuoden 2022 tutkimuksen tärkeimpien kulutusmenoryhmien viiteajanjaksot 16
Taulukko 5 24
Vuosien 2012–2022 palvelutiedostojen (aikasarja III) yhdenmukaistettu tietosisältö (kaikkia tietoja ei ole saatavilla kaikille vuosille) 24
Taulukko 6. Kokonaiskato kohdehenkilön sukupuolen mukaan vuonna 2022 (%) 36
Taulukko 7. Kulutustutkimuksen kokonaiskadon syyt vuosina 2001, 2006, 2012, 2016 ja 2022 40
Taulukko 8. Kotitalouksien kulutusmenojen keskiarvot (EUR), luottamusvälit (EUR) ja suhteelliset keskivirheet kulutustutkimuksessa 2022 43
Taulukko 9. Kotitalouksien kulutusmenot pääryhmittäin kulutustutkimuksessa ja kansantalouden tilinpidossa vuonna 2022 ja kulutustutkimuksen tietojen osuus kansantalouden tilinpidon tiedoista vuosina 2022, 2016, 2012, 2006 ja 2001 46
Taulukko 10. Kotitalouksien kulutusmenot kestävyysluokituksen mukaan kulutustutkimuksessa ja kansantalouden tilinpidon tilastoissa vuonna 2022 ja kulutustutkimuksen tietojen osuus kansantalouden tilinpidon tiedoista vuosina 2001, 2006, 2012, 2016 ja 2022 48
Taulukko 11. Kotitalouksien kulutusmenot kotitaloutta kohti ja niiden reaalimuutokset kulutustutkimuksen ja kansantalouden tilinpidon mukaan vuosina 2016 ja 2022. 48
Taulukko 12. Kotitalouksien tulojen kokonaissummat kulutustutkimuksessa, tulonjakotilastossa ja tulonjaon kokonaistilastossa vuonna 2022, miljoonaa euroa 50
Taulukko 13. Kulutustutkimuksessa 2022 käytetyt rahanarvonmuutoskertoimet eri tutkimusvuosille ja kulutusmenoryhmille 52
Taulukko 14. Kotitalouksien osuudet perusjoukossa ja otoksessa 2022, koko maa 52
Taulukko 15. Kotitalouksien osuudet perusjoukossa ja otoksessa 2022, Manner-Suomi 53

LIITTEET:

Liite 1. Kulutustutkimuksen 2022 kirje
Liite 2. Kulutustutkimuksen 2022 muistikirja
Liite 3. Yksilöllisen kulutuksen käyttötarkoituksen mukainen luokitus COICOP2018
Liite 4. Yksilöllisen kulutuksen käyttötarkoituksen mukainen luokitus eCOICOP-HBS (Eurostatin käytössä)

LIITETAULUKOT:

Liitetaulukko 1. Kulutusmenojen keskivirheet vuonna 2022, kaikki kotitaloudet
Liitetaulukko 2. Kulutustutkimuksessa 2022 käytetyt rahanarvonmuutoskertoimet kulutusmenoryhmittäin eri tutkimus-vuosille

Alkusanat

Kaikki Suomen kotitaloudet kattavia kulutustutkimuksia on tehty vuodesta 1966 lähtien noin viiden vuoden välein. Uusimmat tiedot ovat vuodelta 2022. Tässä käyttäjän käsikirjassa kerrotaan kulutustutkimuksen 2022 sisällöstä ja toteutuksesta, tutkimuksen menetelmistä sekä keskeisistä käsitteistä ja luokituksista.

Toivomme, että kulutustutkimuksen tietojen käyttäjät saavat tästä menetelmäselosteesta tarvitsemaansa tietoa aineiston ominaisuuksista ja vertailukelpoisuudesta. Rakenteeltaan ja menetelmäkuvaukseltaan käsikirja pohjautuu edelliseen käyttäjän käsikirjaan kulutustutkimuksesta 2016.

Tämän raportin analyysit ja tekstin on päivittänyt kulutustiimi käyttäen hyväksi tutkimusprojektin aikana syntyneitä dokumentteja sekä vuoden 2016 käsikirjaa. Käsikirjan laadintaan ovat osallistuneet Jenni Väisänen, Tuomas Parikka, Pauli Ollila, Mira Kajantie ja Tarja Hatakka

Helsingissä, Tilastokeskuksessa maaliskuussa 2025
Mari Ylä-Jarkko
Tilastojohtaja

1 JOHDANTO

Kulutustutkimus on otostutkimus kotitalouksien kulutusmenoista. Nykymuotoisia tiedonkeruita on tehty määräajoin vuodesta 1966 alkaen noin viiden vuoden välein vuoteen 1990 asti. Vuosina 1994–96 tutkimus tehtiin vuosittain, jonka jälkeen tiedot kotitalouksien kulutuksesta kerättiin vuosina 1998, 2001, 2006, 2012 ja 2016. Viimeisin tutkimusaineisto on vuodelta 2022. Seuraava tiedonkeruu toteutetaan vuonna 2026.

Vuoden 2022 kulutustutkimuksen otoskoko oli noin 8 600 kotitaloutta. Tiedot kulutusmenoista kerättiin puhelinhaastatteluilla, verkkolomakkeella ja kotitalouksien keräämistä ja postitse tai mobiilisovelluksella toimittamista ostokuiteista tai kulutuksen muistikirjoista sekä rekisteriaineistoista. Kuittien keruu koski päivittäistavaraostoksia, muut menot sekä omat ja saadut luonnontuotteet (marjat, sienet, riista ym.) pyydettiin kirjaamaan muistikirjaan. Väestörekisteritietojen ohella muina rekisteritietolähteinä käytettiin useita toimeentuloon ja sosiaalietuuksiin liittyviä rekistereitä.

Kulutuksen tilastoinnin lisäksi kulutustutkimuksen tietoja käytetään Tilastokeskuksessa kuluttajahintaindeksin ja kansantalouden tilinpidon tietojen laskemisessa. Kulutustutkimuksen aineistoja käytetään monilla yhteiskuntapolitiikan ja tutkimuksen aloilla. Sisällön painopisteissä pyritään ottamaan mahdollisuuksien mukaan huomioon ajankohtaisia yhteiskunnallisesti kiinnostavia kulutusteemoja. Kulutustutkimuksen tiedonkeruu on vaativa kokonaisuus niin haastattelujen, kotitalouksien kuittien keruun ja muistikirjan täyttämisen suhteen kuin tietojenkäsittelynkin osalta. Monenlaiset tekijät vaikuttavat aineiston laatuun tiedonkeruun ja -käsittelyn eri vaiheissa. Tässä julkaisussa kuvataan ja arvioidaan tutkimusaineistoa, sen laatua ja siihen vaikuttavia tekijöitä. Luvuissa 2 ja 3 kuvataan kulutustutkimuksen relevanssia, yleisiä tavoitteita ja tiedonkeruumenetelmää.

Pääosa kulutustutkimuksen tietosisällöstä pohjautuu kansallisiin ja kansainvälisiin kulutustilastointia koskeviin suosituksiin, määritelmiin ja luokituksiin. Näitä käsitteitä ja luokituksia kuvataan luvussa 4. Tietosisältöä ja tiedonkeruumenetelmiä ja -välineitä kehitetään jatkuvasti sekä kustannustehokkuuden ja tietojen tarkkuuden parantamiseksi että tiedonantajarasitteen vähentämiseksi. Vuoden 2022 keruussa otettiin käyttöön puhelinsovellus kuittienkeruujaksoa helpottamaan, verkkolomaketta uudistettiin ja katoa pyrittiin hillitsemään ottamalla käyttöön substituuttikohteet. Oleellisen osan laadun arvioinnissa on muodostanut jatkuvasti kasvavan kadon syiden arviointi sekä toisaalta otostutkimuksiin liittyvän satunnaisvaihtelun suuruuden kuvaaminen. Katoa ja kulutusmenojen keskivirheitä tarkastellaan luvussa 5.

Luvussa 6 arvioidaan kulutustietojen tuloksia vertaamalla niitä muihin käytettävissä oleviin tietolähteisiin ja luvussa 7 esitetään arvio tietojen luotettavuudesta. Raportin päätösluku 8 käsittelee tietojen saatavuutta.

2 KULUTUSTUTKIMUKSEN RELEVANSSI

2.1 Tutkimuksen nykyinen käyttö

Kulutustutkimuksen kuvauskohde
Kulutustutkimuksen tehtävänä on kotitalouksien kulutusmenojen ja kulutuskäyttäytymisen muutosten kuvaaminen. Kulutustutkimuksen käsitteet ja luokitukset perustuvat kansantalouden tilinpidon tilastolliseen kuvauskehikkoon ja kulutusmenoluokitukseen, jota sovelletaan kansainvälisesti kulutustutkimuksessa, kansantalouden tilinpidossa ja kuluttajahintaindeksissä. Kulutustutkimus kuvaa edustavalla väestöotoksella kotitalouksien ja henkilöiden taloudellisen hyvinvoinnin kokonaisuutta laajemmin kuin mikään muu tilastoaineisto. Siihen sisältyy kotitalouksien demografisten ja alueellisten tietojen lisäksi tietoja kotitalouksien:

- kulutusmenoista
- käytettävissä olevista tuloista
- asunto- ja muiden lainojen koroista
- asuinoloista
- varallisuudesta (omistusasuminen, joidenkin kestotavaroiden omistaminen).

Nykymuodossaan tietoja on kerätty vuodesta 1966 alkaen. Varhaisimmat kulutusmenoja koskevat suomalaiset tutkimukset ovat kuitenkin jo 1900-luvun alusta.

Eri vuosien kulutustutkimuksiin on sisällytetty täydentäviä tieto-osioita. Näistä vakiintuneimpia ovat olleet elintarvikkeiden kulutusmäärät, hyvinvointipalvelujen käyttö ja siitä saatu rahallinen nettoetuus.

Kulutustutkimus on perinteisesti tuottanut tietoja kokonaistaloudellisten indikaattoreiden (kuluttajahintaindeksi, kansantalouden tilinpidon kotitaloussektorin kulutuksen taso ja rakenne) laatimiseen, Euroopan unionin päätöksenteossa kuvaamaan jäsenmaiden väestöryhmittäisiä ja alueellisia hyvinvointieroja (erityisesti köyhyyttä ja syrjäytymistä) sekä kansallisesti kuvaamaan taloudellisen hyvinvoinnin edellytyksiä ja jakautumista. Tietoja käytetään laajasti myös sosiaalipoliittisten toimenpiteiden suunnitteluun ja seurantaan. Kulutustutkimus tuottaa myös aineistoa energian käyttöä, tietoteknologian käyttöä, liikennettä, joukkoviestintää ja kulttuuria kuvaaviin tilastoihin sekä markkina-analyyseihin.

Kansainväliset suositukset
Kulutustutkimuksia tehdään useimmissa teollistuneissa maissa sekä monissa kehittyvissä maissa ympäri maailmaa. Kulutustutkimuksien tietosisältöjä on pyritty yhtenäistämään kansainvälisillä tilastosuosituksilla. Eurostat edistää kulutustutkimusaineiston harmonisointia jäsenmaissa ja kokoaa yhdenmukaistetun aineiston säännöllisin väliajoin. Kulutustutkimusten (Household Budget Survey) harmonisointi koskee käsitteitä, määritelmiä ja luokituksia (Eurostat 2015). Suomalainen tutkimus on tietosisällöltään vertailukelpoinen muissa EU-maissa tehtyihin tutkimuksiin. Menetelmällisesti eri maiden tutkimukset vaihtelevat.

Vuoden 2026 tuotantokierroksesta alkaen kulutustutkimus tulee EU-lainsäädännön alaiseksi, mikä tuo mukanaan sosiaalitilastojen IESS (Integrated European Social Statistics) yhteiset muuttujat ja kiristyvät laatuvaatimukset. Tulevan lakisääteisen kokonaisuuden pakollisia elementtejä sisällytettiin mukaan jo vuoden 2022 tuotantokierrokseen.

Eurostatin julkaisemat maakohtaiset kulutustutkimusten tiedot kuvaavat yleisesti kulutusmenojen tasoa ja rakennetta. Vertailutietoja on tuotettu vuosilta 1988, 1994, 1999 ja 2005, joissa kaikissa

ovat mukana myös Suomen tiedot: vuoden 2010 vertailutietoihin vuoden 2012 aineistolla, vuoden 2015 vertailutietoihin vuoden 2016 aineistolla ja vuoden 2020 vertailutietoihin vuoden 2022 tutkimuksen aineistolla. Tiedot toimitettiin edellisen, yksilöllisen kulutuksen käyttötarkoituksen mukaisen eCOICOP- HBS-luokituksen mukaisina (ks. liite 3)

Kansantalouden tilinpito ja kuluttajahintaindeksi
Kansantalouden tilinpito tuottaa vuosittain makrotason tietoa kotitaloussektorin kulutusmenoista koko kansantalouden tasolla. Kulutustutkimuksen tietoja käytetään kotitaloussektorin kulutuksen tasotarkistuksissa. Kuluttajahintaindeksin kulutuskorin rakenteen pääasiallisena lähteenä käytetään kansantalouden tilinpidon yksityistä kulutusta koskevia tietoja, joita täydennetään kulutustutkimuksen tarkemmilla tiedoilla.

Tilastokeskuksen muut kotitalouksien hyvinvointia kuvaavat otostutkimukset
Kotitalouksien taloudellisen hyvinvoinnin resurssien kuvaajana kulutustutkimuksella on läheisimmät sisällölliset yhteydet tulo- ja elintolotutkimukseen sekä varallisuustutkimukseen. Tulo- ja elinolotutkimus on kuitenkin ensisijainen tulojakaumia tutkittaessa. Tulo- ja elinolotutkimuksen sekä kulutustutkimuksen kotitalouden käytettävissä olevien tulojen muodostaminen ja asumistulon laskeminen on yhdenmukaistettu, jotta aineistojen rinnakkaiskäyttö olisi mahdollista. Tutkimusajankohdan ja otantamenettelyn eroaminen aiheuttavat kuitenkin sen, että tutkimukset eivät ole täysin vertailukelpoisia. Kulutukseen sisältyy myös toimintojen ja palvelujen käyttöä, joka liittää kulutustutkimuksen ajankäyttö- sekä kulttuuri- ja vapaa-aikatutkimuksiin, mutta myös tietotekniikan ja energian käyttöä (ympäristö) sekä joukkoviestintää kuvaaviin tutkimuksiin ja tilastoihin.

Tutkimuskäyttö
Yliopistot ja tutkimuslaitokset käyttävät kulutustutkimuksen aineistoja muun muassa tutkiessaan hyvinvoinnin jakautumista väestöryhmittäin tai alueittain, köyhyyttä ja syrjäytymistä tai sosiaalisia ongelmia. Tietoja käytetään myös ns. elämäntapatutkimuksessa ja ekonometrisissa tutkimuksissa. Kulutustiedot liitetään myös mikrosimulointimalliin (SISU). Tilastokeskus tekee lisäksi tietopalveluna käyttäjien tarpeiden mukaisia aineistoanalyyseja ja tulosteita.

2.2 Kulutustutkimuksen 2022 sisällöstä ja tiedonkeruusta

2.2.1 Sisällön kuvaus

Kulutustutkimus (HBS, Household Budget Survey) tuottaa tietoa kotitalouksien kulutusmenoissa tapahtuneista muutoksista ja väestöryhmittäisistä kulutuseroista. Väestöryhmittäisiä kotitalouksien kulutustietoja ei saada luotettavasti mistään muualta. Kulutustutkimuksella saatava tieto on tärkeää yhteiskunnallisessa tutkimuksessa ja päätöksenteossa. Kulutustutkimusta käytetään aineistona yhteiskunnallisissa hyvinvointitutkimuksissa sekä sosiaali- ja talouspolitiikan suunnittelussa. Kulutustutkimus on tärkeä kansantalouden tilinpidolle (yksityinen kulutus on yli puolet BKT:sta) ja myös kuluttajahintaindeksille. Esimerkiksi mikrosimulointimallissa tarvitaan kulutustutkimuksen yksilö- ja kotitaloustasoista aineistoa välillisten verojen budjettivaikutusten ja kotitalouksien ostovoimavaikutusten laskennassa. Suomen verotuksessa yhä suurempi osa verotuloista kerätään kulutusveroina ja kulutusverotus jakautuu verovelvollisille eri tavoin kuin tuloverotus. Kulutusverot heikentävät kotitalouksien ostovoimaa ja vaikuttavat hintatasoon ja siten mm. kuluttajahintaindeksiin, joka määrittää monien etuuksien indeksisidonnaisen kehityksen. Koska näiden etuuksien tarkoitus on kompensoida ostovoimaheikennystä, on tärkeää seurata kulutuksen määrää ja rakennetta säännöllisesti ja mahdollisimman tiheästi.

Vuoden 2022 kulutustutkimuksen tavoitteena oli tuottaa tutkimusaineisto, joka on vertailukelpoinen sekä aikaisempien kansallisten kulutustutkimuksien että muiden Euroopan maiden

kulutustutkimuksien kanssa. Vuoden 2022 kulutustiedot tuotettiin ja julkaistiin noudattaen uutta COICOP2018 -luokitusta. Eurostatille tiedot toimitettiin edelleen aiemman eCOICOP-luokituksen mukaisina.

2.2.2 Tiedonkeruun painopisteet

Tiedonkeruussa tavoiteltiin vähintään 50 % vastausosuutta. Kotitalouksien vastaustaakkaa kulutuksen muistikirjan täytön osalta helpotti kuittien lähettämismahdollisuus postitse tai puhelinsovellusta käyttäen. Tiedonkeruun ja haastattelulomakkeen suunnitteluun osallistui myös haastattelija ja tiedonkeruun asiantuntijoita.

Aineiston laatu turvattiin haastattelijoiden koulutuksella ja työhön motivoinnilla sekä haastattelua koskevilla selkeillä ja yksiselitteisillä kirjallisilla ohjeilla. Tiedonkeruuseen osallistui noin 50 haastattelijaa. Tutkimuksen kentällä oloaikana huolehdittiin haastattelijoiden motivoinnista ja työnohjauksesta mm. säännöllisillä viesteillä tiedonkeruun etenemisestä ja tapaamisilla koulutustilaisuuksissa. Haastattelijoilla oli tutkijoiden ja tiedonkeruun asiantuntijoiden kanssa yhteinen Teams-ryhmä, jossa oli mahdollisuus kysyä kaikista tiedonkeruuseen liittyvistä asioista. Haastattelijakoulutus toteutettiin yhteistyössä Haastattelutiedonkeruuyksikön kanssa ennen kenttätöiden alkua. Koulutuksessa käytiin läpi tutkimuksen perusteet, kerrottiin tuloksia edelliseltä tutkimuskerralta ja käytiin läpi muutoksia ja ongelmakohtia haastattelulomakkeella. Uusien haastattelijoiden koulutuksessa käytiin läpi koko lomakkeen tietosisältö.

Ahvenanmaalaisten kotitalouksien kulutusmenojen luotettavuuden varmistamiseksi maakunnan kotitalouksista poimittiin lisäotos Ahvenanmaan tilastotoimiston rahoittamana.

Tiedonkeruuvälineiden kehittäminen

Vuoden 2022 tutkimuksessa kuittien keruu oli mahdollista toteuttaa joko perinteisellä kuittipussilla ja kulutuksen muistikirjan merkinnöillä tai uudella kulutustutkimuksen mobiilisovelluksella. Vuonna 2022 kuittienkeruuseen kannustetiin arpomalla jokaista keruujaksoa kohden yksi 500€ arvoinen lahjakortti. Kohteet saivat itse valita haluavatko lahjakortin S-ryhmään, Keskolle vai R-kioskille.

Vuoden 2022 tutkimuksessa hyödynnettiin ensimmäistä kertaa substituutteja eli otoskohteiden sijaiskohteita. Kullekin otokseen valitulle kohteelle määriteltiin keskeisiltä kriteereiltään mahdollisimman samanlaisia substituuttikotitalouksia kaksi ja joillekin haastavammille ryhmille vielä kolmas. Kulutustutkimuksessa päädyttiin tavoittelemaan kaikkia substituuttiketjun kohteita samanaikaisesti. Tutkimuksen kahden viikon keruujaksoilla olisi ollut tehotonta tavoitella ensin yhtä kotitaloutta ja siirtyä seuraavaan vasta, jos alkuperäinen kohdekotitalous ei vastaa. Vuoden 2022 tutkimuksessa tiedonkeruu toteutettiin puhelinhaastattelun ja itse täytettävän verkkolomakkeen yhdistelmänä. Jokaiseen vastaajakotitalouteen otettiin aluksi yhteyttä puhelimitse. Kontaktihaastattelussa kysyttiin kotitalouden taustatiedot ja ohjeistettiin tiedonkeruun etenemisestä, jonka jälkeen vastaaja sai päättää jatkaako vastaamista puhelimitse vai siirtyykö vastaamaan omatoimisesti verkkolomakkeelle. Puhelinhaastattelujen osuus haastatteluista oli noin 35 prosenttia vuonna 2022. Haastattelut päätettiin aloittaa heti vuoden 2022 alusta, jotta saatavat tiedot kuvaisivat mahdollisimman hyvin vuoden 2022 kulutusta. Vuoden 2022 tiedonkeruulomaketta uudistettiin ja siihen lisättiin muun muassa seuraavaan keruuseen liittyviä lakisääteisiä kysymyksiä.

3 MENETELMÄKUVAUS

3.1 Tutkimuksen perusjoukko

Kulutustutkimuksen tavoiteperusjoukon muodostavat Suomessa vakinaisesti asuvat yksityiskotitaloudet eli ns. kotitalousväestö. Vuonna 2022 kotitalouksia oli 2,9 miljoonaa ja niihin kuului 5,5 miljoonaa henkilöä. Tutkimuksen ulkopuolelle jäävät ulkosuomalaiset sekä laitosväestö, johon kuuluvat pitkäaikaisesti sairaaloissa, vanhainkodeissa, hoitolaitoksissa, vankiloissa ym. asuvat. Laitosväestön koko oli vuonna 2022 noin 84 600 henkilöä eli 1,5 % koko väestöstä (Tilastokeskus 2024)

Kulutustutkimuksen tutkimusyksikkö on kotitalous. Se muodostuu henkilöistä, jotka asuvat yhdessä ja joilla on kokonaan tai osittain yhteinen ruokatalous tai jotka muuten käyttävät tulojaan yhdessä. Kulutustiedot kerätään ja analysoidaan pääosin kotitalouskohtaisesti, vaikka jäsenkohtaisiakin tietoja kerätään.

3.2 Otoskuvaus

Kulutustutkimus on otostutkimus. Sen perusjoukon muodostavat Suomessa vakinaisesti asuvat kotitaloudet eli ns. kotitalousväestö. Vuonna 2022 kotitalouksia oli 2,919 miljoonaa. Tutkimuksen ulkopuolelle jäävät ulkosuomalaiset ja laitosväestö, johon kuuluvat pitkäaikaisesti sairaaloissa, vanhainkodeissa, hoitolaitoksissa, vankiloissa ym. asuvat.

Kohdeperusjoukkoon kuuluivat vuoden 2021 lopussa 16 vuotta täyttäneet[1] henkilöt, jotka eivät kuuluneet laitosväestöön eivätkä asuneet ulkomailla. Otantakehikkoa rajattiin otospoimintaa varten käytännön syistä niin, ettei asuinpaikkatunnuksettomia tai puutteellisia osoitetietoja omaavia tullut mukaan. Samoin rajattiin pois henkilöt, joilla on ns. turvakieltomerkintä sekä viime aikoina jossain Tilastokeskuksen toteuttamissa kyselyissä olleet henkilöt.

Vuoden 2022 tutkimuksessa otantakehikko ositettiin aluehallintovirastonkriteerin (ahv) pohjalta seitsemään ositteeseen. Ositekohtaisesti kehikko järjestettiin alueellista sijaintitietoa omaavan asuntokuntatunnuksen mukaisesti järjestykseen (ns. implisiittinen lisäositus) ja kustakin seitsemästä ositteesta poimittiin systemaattinen henkilöotos, mikä tuottaa alueellisesti itsepainottuvan otoksen. Aineiston alueellista edustavuutta on kulutustutkimuksessa pidetty tärkeänä. Tällä pystyttiin myös sulkemaan pois mahdollinen kahden kohteen valikoituminen samasta asuntokunnasta.

Taulukko 1. Kulutustutkimus 2022 brutto-otoksen jakautuminen ositteisiin

AVI-alue	Ositteen koodi	Ositteen koko
Etelä-Suomen AVI	1	3328
Lounais-Suomen AVI	2	1014
Itä-Suomen AVI	3	806
Länsi- ja Sisä-Suomen AVI	4	1716
Pohjois-Suomen AVI	5	676
Lapin AVI	6	260
Ahvenanmaa	7	806

Vuonna 2022 alkuperäisen brutto-otoksen kooksi valittiin 8606 henkilöä, joka on jaollinen 26:lla (jaksojen määrä). Osa otoksen kohdehenkilöistä ei kuulunut tutkimuksen perusjoukkoon. Tähän ns. ylipeittoon kuuluvat kuolleet, laitosväestö ja ulkosuomalaiset. Ylipeittoa oli 165 henkeä, joten

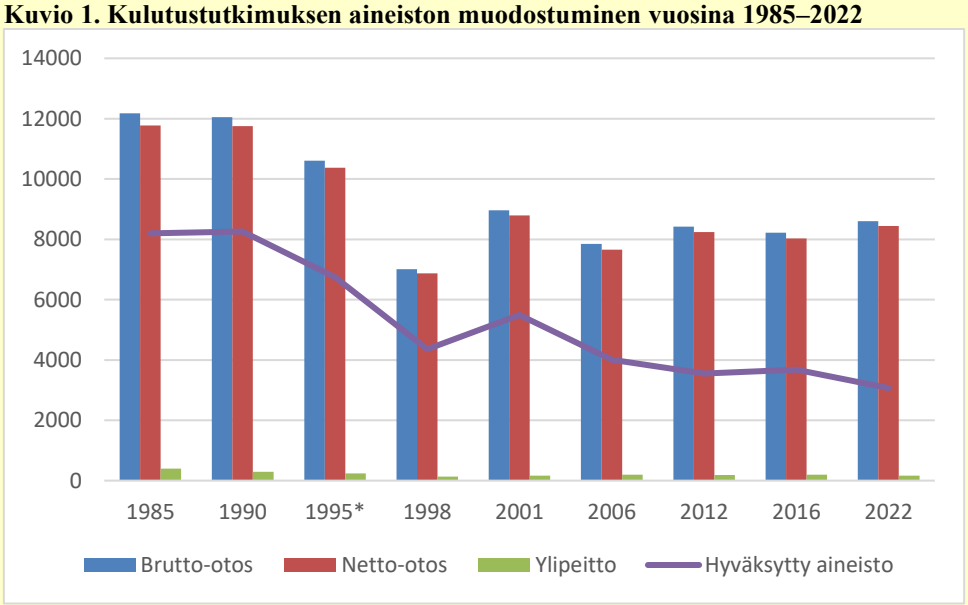
netto-otokseksi muodostui 8441 henkilöä (ks. taulukko 2). Lisäksi jokaista henkilöä kohden poimittiin 2–3 substituuttikohdetta, joista tarkemmin luvussa 3.2.2.

Otokseen poimittujen kohdehenkilöiden ympärille muodostettiin asuntokunnat samassa osoitteessa asuvista henkilöistä. Yhdistäminen tehtiin kotipaikkatunnuksen avulla. Lopullinen kotitalous muodostettiin haastattelutilanteessa (ks. kotitalouden määrittely luku 4.1). 8606 asuntokunnan brutto-otos sisälsi kooltaan 600 henkilön Ahvenanmaan lisäotoksen. Kiintiöinti ei-Ahvenanmaa-ositteisiin 1–6 tapahtui suurin piirtein koon mukaan, mutta säätäen jaolliseksi 26:n kanssa. Ahvenanmaan osite 7 sai mukaan vielä 600 havaintoa. Kiintiölukemat ositteittain olivat jaolliset 26:lla. Varsinaisen kohdepoiminnan jälkeen tehtiin jako 26 tilinpitojaksolle kunkin ositteen sisällä satunnaisjärjestetystä otoksesta.

Peittovirheen syntyyn vaikuttaa osittain se, että otannan poimintavaiheen ja haastattelijan yhteydenoton välillä saattaa olla vuosi. Otoksen osoitteet päivitettiin kolmeen otteeseen vuoden 2022 aikana, helmikuussa, toukokuussa ja elokuussa. Ylipeittovirheen syntyyn vaikuttaa myös tutkimuksen tavoiteperusjoukon ja otantakehikkoon käytetyn rekisteritiedon perusjoukon poikkeavuus toisistaan: rekisterit kattavat koko väestön, kun kulutustutkimuksen perusjoukoksi on tutkimuksessa määritelty kotitalousväestö. Alipeitto vastaavasti muodostuu lähinnä niistä maahanmuuttajista, jotka rekisteröitiin väestön keskusrekisteriin poimintahetken ja tutkimushetken välisenä aikana. Peittovirheiden merkitys aineistoon liittyvästä kokonaisvirheestä on arvioitu vähäiseksi verrattuna muihin virhelähteisiin.

Aineiston muodostuminen vuosina 1985, 1990, 1994–96, 1998, 2001, 2006, 2012, 2016 ja 2022 esitetään kuviossa 1 ja tarkemmin taulukossa 2. Taulukkoon 2 on merkitty eri vuosien brutto- ja netto-otoskoot, ylipeitto, vastauskato (yksikkökato) ja hyväksytyn aineiston koko.

Kuvio 1. Kulutustutkimuksen aineiston muodostuminen vuosina 1985–2022

***1994–1996**

Lopullisen aineiston kokoon vaikuttaa oleellisesti vastauskato. Kulutustutkimuksen katoprosentit ovat moniin muihin suomalaisiin haastattelututkimuksiin verrattuna suuria, sillä kahden viikon kuittien keruu ja tilinpitojakso vaatii koko kotitalouden aktiivista osallistumista. Tutkimuksen tiedonkeruutavan vuoksi vastauskato jaetaan haastattelukatoon ja ”päiväkirjakatoon”. Haastattelukatoon lasketaan kuuluvaksi taloudet, joita ei kieltäytymisen tai jonkin muun syyn takia saada haastateltua. Vuosina 1985 ja 1990 kotitalouksia haastateltiin kahdesti (alku- ja vuosihaastattelu) – tämän jälkeen toisesta haastattelusta luovuttiin kustannussyistä. Päiväkirjakatoon luetaan tapaukset, joissa haastattelu saadaan onnistuneesti päätökseen, mutta kotitalous kieltäytyy kulutuspäiväkirjan pidosta ja kuittien keräämisestä tai ei palauta muistikirjaa

ja/tai kuittipussia. Vuoden 2012 tutkimuksen haastattelu- ja päiväkirjakato eivät ole täysin vertailukelpoisia aiempiin vuosiin, koska puhelinhaastattelu oli jaettu kahteen osaan, jotka tehtiin eri aikoina. Vuonna 2016 oli yksi käynti- tai puhelinhaastattelu ja vuonna 2022 haastattelu toteutettiin yhdellä puhelinhaastattelulla. Vertailukelpoisuutta ja kadon jakaantumista väestöryhmien kesken on esitelty tarkemmin luvussa 5.2.

Taulukko 2. Kulutustutkimuksen aineiston muodostuminen vuosina 1985–2022

	1985		1990		1995*	
	lkm	%	lkm	%	lkm	%
Brutto-otos	12 174		12 053		10 608	
-ylipeitto	398		297		237	
Netto-otos	11 776	100	11 756	100	10 371	100
Kokonaiskato	3 576	29,8	3 498	29,8	3 628	35,0
-haastattelukato	2 556	19,2	2 254	19,2	2 806	27,1
-päiväkirjakato	720	7,4	866	7,4	822	7,9
-haastattelukato II	300	3,2	378	3,2	-	
Hyväksytty aineisto	8 200	70,2	8 258	70,2	6 743	65,0
	1998		2001		2006	
	lkm	%	lkm	%	lkm	%
Brutto-otos	7 007		8 960		7 852	
-ylipeitto	137		167		194	
Netto-otos	6 870	100	8 793	100	7 658	100
Kokonaiskato	2 511	36,6	3 298	37,5	3 651	47,7
-haastattelukato	1 949	28,4	2 697	30,7	3 179	41,5
-päiväkirjakato	562	8,2	601	6,8	472	6,2
-haastattelukato II	-		-		-	
Hyväksytty aineisto	4 359	63,4	5 495	62,5	4 007	52,3
	2012		2016		2022	
	lkm	%	lkm	%	lkm	%
Brutto-otos	8 424		8 216		8606	
-ylipeitto	186		193		165	
Netto-otos	8 238	100	8 023	100	8441	100
Kokonaiskato	4 687	56,9	4 350	54,2	5373	63,7
-haastattelukato	4 283	52,0	3 816	47,5	5 193	61,5
-päiväkirjakato	404	4,9	534	6,7	180	2,1
-haastattelukato II	-		-		-	
Hyväksytty aineisto	3 551	43,1	3 673	45,8	3068	36,3

*1994-1996

3.2.2 Substituutit

Vuoden 2022 tutkimuksessa hyödynnettiin ensimmäistä kertaa substituutteja eli otoskohteiden sijaiskohteita. Substituuttien käytön tavoitteena oli pienentää vastauskatoa. Perusajatuksena on, että mikäli alkuperäinen otokseen valikoitunut kotitalous ei vastaa, niin ominaisuuksiltaan vastaavanlainen kotitalous voi korvata sen. Kullekin otokseen valitulle kohdehenkilölle määriteltiin keskeisiltä kriteereiltään mahdollisimman samanlaisia substituuttihenkilöitä kaksi ja joillekin tunnetusti vaikeasti tavoitettaville ryhmille vielä kolmas. Näihin haastavimpiin ryhmiin kuuluivat 16—18-vuotiaat sekä kahteen alimpaan tulodesiiliin kuuluvat kohteet.

Substituuttien valinta toteutettiin kolmella hakukierroksella, kriteerejä karkeistan. Substituuttien valinta kriteerit olivat seuraavat;

Alue
Sukupuoli
Ikä
Tulodesiili
Koulutustaso
Yli 16-vuotiaiden henkilöiden määrä kotitaloudessa
Lapsia kotitaloudessa (vähintään alle 7- ja alle 16-vuotiaita)

Kohdehenkilölle pyrittiin ensisijaisesti löytämään kaikki kriteerit täyttävä substituutti, mutta etenkin toisen ja kolmannen substituutin valinnassa keskeisistä kriteereistä jouduttiin hieman joustamaan. Toisella kierroksella joustettiin koulutustason kriteeristä ja kolmannella kierroksella myös tulodesiilin kriteeristä. Prosessi sisälsi myös kontrollin sille, ettei valitun kohteen asuntokunnan jäseniä tule enää valittavaksi seuraavalle valintakierrokselle. Saman kierroksen sisällä oli kuitenkin mahdollista, että jo valitun kohdehenkilön kotitaloudesta valikoitui samalla kierroksella henkilö toisen talouden kohdehenkilön substituutiksi. Tällaiset kohteet poistettiin. Ensimmäisellä ja toisella kierroksella substituuttikohteita valittiin 8596 ja kolmannella 2646, näin ollen substituuttikohteita oli yhteensä 19838.
Tutkimuksen kahden viikon keruujaksoilla olisi ollut tehotonta tavoitella ensin yhtä kotitaloutta ja siirtyä seuraavaan vasta, jos alkuperäinen kohdehenkilö ei vastaa. Tähän vaikutti mm. postin viive. Kulutustutkimuksessa päädyttiin tavoittelemaan kaikkia substituuttiketjun kohteita samanaikaisesti. Kontaktointitavan vuoksi substituuttien vaikutusta katoon on vaikea suoraviivaisesti arvioida (ks. luku 5.2.1). Perinteisesti substituuttikohteita tavoitellaan vasta sitten, kun varsinaisen kohteen tavoittelusta on luovuttu riittävän monen tavoitteluyrityksen jälkeen.

3.3 Tiedonkeruu

Kulutustutkimuksen tiedot kerätään kolmella toisiaan täydentävällä menetelmällä:

- Kotitalouksien tiedonkeruulomakkeella (haastattelut tai verkkolomake)
- Kotitalouksien keräämistä kuiteista ja täyttämistä kulutusmuistikirjoista (mobiilisovellus tai paperinen muistikirja)
- Hallinnollisista rekisteriaineistoista.

Tutkimuksen aikataulu

Vuoden 2022 tutkimuksessa kotitaloudet jaettiin 26 kahden viikon mittaiseen tilinpitojaksoon 12 kuukauden ajalle, jotta eri vuodenaikojen kulutuksesta saatiin kerättyä mahdollisimman kattavat ja luotettavat tiedot. Kotitalouden tilinpitojaksoa oli mahdollista siirtää eteenpäin, jos kyseinen ajankohta ei sopinut taloudelle. Sen vuoksi lopullisia tilinpitojaksoja oli kaikkiaan 28 kappaletta. Kulutustutkimuksen tiedonkeruu alkoi vuoden 2022 tammikuun alusta päättyen seuraavan vuoden tammikuun lopussa. Kotitalouksien kontaktihaastattelut sekä kyselylomake joko verkossa tai puhelimitse tehtiin ennen tilinpitojakson aloitusajankohtaa.

Taulukko 3. Vuoden 2022 kulutustutkimuksen haastattelujaksot

1	3.1.–16.1.2022
2	17.1.–30.1.
3	31.1.–13.2.
4	14.2.–27.2.
5	28.2–13.3.
6	14.3.–27.3.
7	28.3.–10.4.
8	11.4.–24.4.
9	25.4–8.5.
10	9.5.–22.5.
11	23.5.–5.6.
12	6.6.–19.6.
13	20.6.–3.7.
14	4.7.–17.7.
15	18.7.–31.7.
16	1.8.–14.8.
17	15.8.–28.8.
18	29.8.–11.9.
19	12.9.–25.9.
20	26.9.–9.10.
21	10.10.–23.10.
22	24.10.–6.11.
23	7.11.–20.11.
24	21.11.–4.12.
25	5.12.–18.12.
26	19.12.–1.1.2023
27	2.1.2023–15.1.2023
28	16.1.2023–29.1.2023

3.3.1 Puhelinhaastattelut ja verkkolomake

Haastattelijoina toimivat Tilastokeskuksen tilastohaastattelijat. Ennen kontaktihaastattelua kotitalouksille postitettiin yhteydenottokirje, jossa oli kuvattu tutkimuksen tarkoitus ja miten aineisto kerätään. Kirjeen lisäksi kotitalouksille lähetettiin ”Mihin rahat kuluvat”-esite aiempien kulutustutkimusten tuloksista.

Jokaiseen kotitalouteen otettiin ensin yhteyttä puhelimitse. Kontaktihaastattelun yhteydessä kysyttiin kotitalouden ajantasaiset jäsen- sekä toimintatiedot. Tämän lisäksi kysyttiin, haluaako kotitalous vastata tutkimukseen puhelimitse vai itsetäytettävällä verkkolomakkeella, sekä haluaako kotitalous käyttää kuittienkeruujaksolla mobiilisovellusta vai paperista kuittipussia ja muistikirjaa. Lisäksi haastattelija antoi ohjeita kuitten keruuseen ja muistikirjan täyttöön. Paperiset muistikirjat postitettiin puhelinhaastattelun jälkeen.

Lomakkeella kysyttiin mm. kotitalouden jäsenten toiminnasta, kestokulutustavaroiden ostamisesta, tietoa asumismenoista, vakuutuksista, terveys- ja sosiaalipalvelujen käytöstä sekä matkoista. Haastattelijoita kannustettiin muistuttamaan kotitaloutta läpi tilinpitojakson kuittien keräyksestä ja ohjeistamaan mobiilisovelluksen käyttöön.

Haastattelijoita varten tuotettiin seuraavat tiedonkeruuvälineet ja materiaalit:

- haastattelulomake (Blaise) (suomi, ruotsi, englanti)
- haastattelijan työohje (suomi)
- haastattelujen paperilomake (suomi, ruotsi)
- saatekirje (suomi, ruotsi, englanti), joka on kaikille kotitalouksille sama
- kieltäytyneen kirje (suomi, ruotsi)
- kulutustutkimuksen mobiilisovellus
- kulutuksen kuittipussi ja muistikirja (suomi, ruotsi)
- taskumuistikirja (suomi, ruotsi)
- kirjekuoria
- kuittien ja muistikirjan palautuskuoret
- taskutilasto
- Mihin rahat kuluvat -esite (suomi, ruotsi, englanti)
- kiitoskortti (suomi, ruotsi, englanrti)
- vastauskorttivihko (suomi, ruotsi)
  - 1 toiminta
  - 2 huonekalut ja muut kodin kalusteet
  - 3 keittiön kodinkoneet
  - 4 muut kodin ja puutarhan koneet
  - 5 viihde-elektroniikka
  - 6 urheilu- ja harrastusvälineet
  - 7 apuvälineet
  - 8 kulkuvälineet
  - 9 kotitalouden vakuutukset
  - 10 koulutusmaksut
  - 11 harrastusmaksut
  - 12 terveyspalvelut
  - 13 neuvonta- ja tukipalvelut.

Keskimäärin puhelinhaastattelu kesti 45 minuuttia. Suuremmissa kotitalouksissa kesto oli pidempi kuin pienemmissä. Haastattelu voitiin tehdä suomeksi, ruotsiksi tai englanniksi.

3.3.2 Kulutuksen mobiilisovellus, muistikirja ja kuittienkeruujakso

Haastattelun jälkeen seurasi kahden viikon mittainen tilinpitojakso. Vuodesta 2012 alkaen tiedot päivittäiskulutuksesta on kerätty pääosin kotitalouksien toimittamista kauppakuiteista. Kuitittomat menot on pyydetty kirjaamaan kulutuksen muistikirjaan. Vuoden 2022 kulutustutkimuksessa oli ensimmäistä kertaa käytössä mobiilisovellus, jolla pystyi halutessaan skannaamaan ja lähettämään kuitit perinteisen paperipostin asemesta sekä lisäämään sovelluksen muistikirjaan kuitittomia kulutusmenoja. Sovelluksen vaihtoehtona vastaajille tarjottiin paperinen kuittipussi ja muistikirja.

Kotitaloudet oli jaettu 26:een kahden viikon mittaiseen jaksoon, jotta eri vuodenaikojen kulutustiedot saatiin kerättyä mahdollisimman kattavasti ja luotettavasti. Kahden viikon jaksolta pyrittiin saamaan tieto kotitalouden kaikista päivittäisistä menoista: elintarvikkeista ja muista kertakäyttötavaroista sekä puolikestävistä tavaroista. Myös osa palveluiden ostoista sekä ravintola-, kahvila ja ruokalaostokset kerättiin sovelluksella tai muistikirjalla.

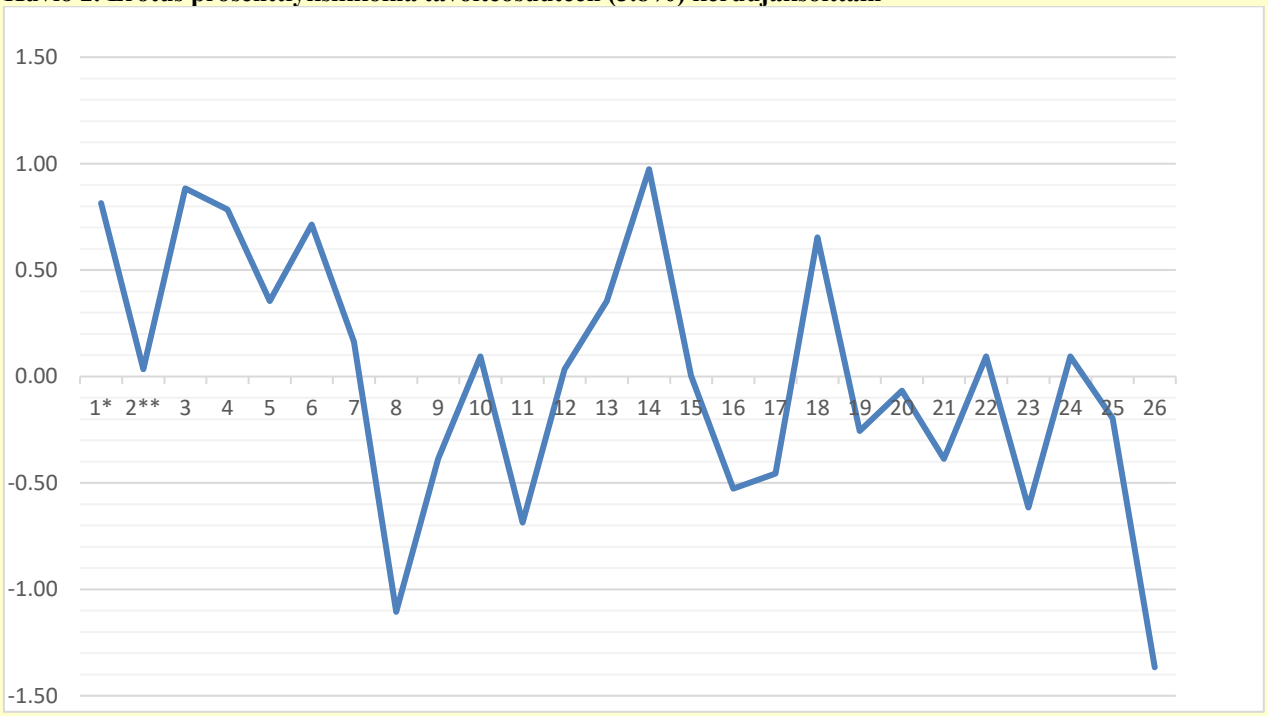
Kuittien keruu muodostaa keskeisen osan tutkimuksen kulutustietojen keruusta: yli 40 % kulutusmenoista kerätään kahden viikon jakson aikana. Sen vuoksi on erittäin tärkeää saada kotitalous motivoiduksi kuittien huolelliseen keräämiseen ja menojen tarkkaan kirjaamiseen.

Kotitaloudella oli mahdollisuus siirtää alkuperäistä kahden viikon jaksoa eteenpäin, jos kyseinen ajankohta ei sopinut. Aineistoon hyväksytyistä kotitalouksista noin puolet (51 %) keräsi kuitteja ja

piti muistikirjaa alkuperäisellä ajanjaksolla (61 prosenttia vuonna 2016). Talouksista 26 prosenttia siirsi tilinpitojaksoaan yhden jakson eteenpäin, 20 prosenttia siirsi kaksi jaksoa ja loput 3 prosenttia siirsi enemmän kuin kaksi jaksoa.

Verrattuna edeltävään tutkimukseen, tutkimukseen vastanneiden talouksien epätasainen jakautuminen ei painotu lomakausiin. Jos vastanneiden kotitalouksien määrä (100 %) jakautuu tasaisesti, jokaisella 26 keruujaksolla vastanneita kotitalouksia on 3.8% kaikista kotitalouksista (kuvio 2). Alkuvuodesta vastaajia oli suunniteltua enemmän, samoin keskikesällä. Sen sijaan vastaajia oli arvioitua vähemmän loppukeväästä ja alkusyksystä sekä loppuvuodesta. Joulun pyhät ja vuodenvaihde korostuvat vastaamattomien kotitalouksien osalta. Talouksien epätasaisesta jakautumisesta aiheutuu jaksottaista harhaa tuloksiin, tämä korjattiin aineiston painokertoimien laskennan yhteydessä.

Kuvio 2. Erotus prosenttiyksikköinä tavoiteosuuteen (3.8%) keruujaksoittain

* sisältää jakson 27 (2.1.2023–15.1.2023)
** sisältää jakson 28 (16.1.2023–29.1.2023)

Kunakin tilinpitojaksona menoistaan piti kirjaa noin 1/26 tutkimuksen kotitalouksista. Tuloksia laskettaessa kunkin kotitalouden kuitti- ja muistikirjatiedot (sekä sovelluksessa että paperiversiossa) on korotettu vuositasolle kertomalla ne 26:lla. Jos kotitalous ostaa kahden viikon jaksolla esimerkiksi yhden leivän, siihen käytetty summa kerrottiin 26:lla, jolloin lopullisessa aineistossa kyseisen kotitalouden kohdalla näkyy 26 leivän oston eurosumma. Tämän vuoksi aineistossa olevat tiedot eivät ole otoskotitalouksien todellisia vuosikulutustietoja, eikä aineiston kulutustietoja voi tarkastella yksittäisten kotitalouksien tasolla. Väestö- ja väestöryhmittäisellä tasolla satunnaisvaihtelu tasoittuu ja tulokset edustavat koko vuoden kulutusrakennetta.

Sovelluksen kuitit sekä merkinnät siirtyivät sähköisessä muodossa Tilastokeskuksen järjestelmiin, joissa kuitit luettiin koneellisesti ja kaikki tuoterivit luokiteltiin. Kulutusmuistikirjat ja niihin liitetyt kuittipussit palautuivat Tilastokeskukseen haastattelijoiden tarkistuksen jälkeen tai suoraan Tilastokeskukseen.

3.3.3 Hallinnolliset rekisterit

Hallinnollisten rekisteriaineistojen käyttö tutkimuksen tiedonkeruussa on lisääntynyt. Rekisteritietoja on pyritty käyttämään mahdollisimman paljon kotitalouksien vastausrasitteen ja tiedonkeruun kustannusten pienentämiseksi. Varsinaisia kulutustietoja ei kuitenkaan saada rekistereistä. Sen sijaan otostietojen lisäksi kotitalouden tulotiedot ja henkilöiden koulutustasotiedot saadaan rekisteristä. Vuoden 2022 kulutustutkimuksessa tulotiedot poimittiin ensisijaisesti suoraan tulonjaon kokonaistilaston aineistosta (Tilastokeskus 2023), joka puolestaan käyttää rekisterilähteinä seuraavia:

- Väestörekisterikeskuksen väestötietojärjestelmä ja Tilastokeskuksen Suomen väestöä koskeva tietokanta
- Verohallinnon verotietokanta
- Kansaneläkelaitoksen eläkevakuutus-, sairausvakuutuskorvaus- ja kuntoutusrekisteri, elatustukirekisteri, opintotukirekisteri sekä asumistukirekisteri
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen toimeentulotukirekisteri
- Eläketurvakeskuksen eläketapahtumarekisteri
- Tilastokeskuksen tutkintorekisteri
- Valtiokonttorin sotilasvammakorvausjärjestelmän tietokanta
- Finanssivalvonta (FIVA): ansiosidonnaiset työttömyyspäivärahat
- Liikenteen turvallisuusvirasto (Trafi): Ajoneuvoliikennerekisteri

Hyvinvointipalvelujen käytön arvon laskennassa käytetään seuraavia rekisteritietoja:

- THL:n hoitoilmoitusrekisterit (HILMO ja AvoHILMO)
- Kelan sairausvakuutuskorvausrekisteri
- Tilastokeskuksen rekisteritiedot opiskelijoista ja suoritetuista tutkinnoista.
- Varhaiskasvatuksen tietovaranto Varda

3.3.4 Tutkimuksen viiteajanjaksot

Kotitalouksilta kerättävät tiedot kysyttiin sellaisessa yhteydessä ja sellaiselta ajanjaksolta, että kotitalous pystyy antamaan ne mahdollisimman luotettavasti. Kulutusmenoja ja palveluiden käyttöä koskevissa haastattelukysymyksissä viiteajat (ajat, joita tiedot koskevat) vaihtelevat yhdestä kahteentoista haastattelua edeltävään kuukauteen. Alle 12 kuukauden jaksolta kysytyt kulutustiedot korotetaan lopullisessa aineistossa vuositasolle. Tiedonkeruuta suunniteltaessa kiinnitetään huomiota mm. tavaran ja palvelun hankintatiheyteen sekä hintaan. Nämä vaikuttavat siihen, miten tieto kerätään ja minkälaista viiteaikaa kysymyksessä käytetään.

Käytännössä edellä mainittu periaate näkyy siten, että:

- päivittäistavarat ja pienet hankinnat (ompelutarvikkeet, kodintekstiilit) kerättiin kahden viikon jaksolta (kuitti tai merkintä muistikirjaan)
- säännölliset menot, kuten vuokrat, muut asumismenot, kotimaan matkat, tietoliikenne- ja muut aikaperusteiset maksut kysyttiin haastattelussa kuukauden ajalta
- harvinaisemmat, kuten lääkärimaksut ym. terveydenhoitopalvelut, vaatteet ja jalkineet sekä ulkomaan matkat kysyttiin haastattelussa haastatteluhetkeä edeltäviltä kolmelta kuukaudelta
- suuret hankinnat (kulkuvälineet, huonekalut, koneet ja laitteet, kuntoutus, vakuutukset, asunnon huolto- ja ylläpitokorjaukset) kysyttiin haastattelussa haastatteluhetkeä edeltäviltä 12 kuukaudelta.

Haastattelulomakkeen kysymykset on pyritty pitämään eri vuosien tutkimuksissa mahdollisimman samanlaisina. Kysymykset samoin kuin kulutusmenoerien keräystavat ja viiteajat ovat kuitenkin vaihdelleet jonkin verran tutkimusvuodesta toiseen. Esimerkiksi vaatemenoja on kysytty sekä haastattelussa että päiväkirjassa. Vuoden 2022 tutkimuksessa vaatteet ja jalkineet siirrettiin kysyttäväksi lomakkeella, sillä tilinpitojaksoilta saadut tiedot oli tunnistettu alipeittoisiksi aiempina vuosina. Myös esimerkiksi autojen huolto- ja katsastusmaksujen tapauksessa viiteaika muuttui aiemmasta kolmesta kuukaudesta 12 kuukauteen. Kolmen kuukauden viiteajalla kotitaloudella on houkutus lukea kulutukseen myös esim. neljä kuukautta sitten tapahtunut huoltotoimenpide, minkä vuoksi kulutustutkimus on yliarvioinut autojen huoltokuluja (esim. suhteessa Kansantalouden tilinpitoon). Vuoden viiteaika tuotti Kansantalouden tilinpitoon nähden kulutusmenot tarkemmin kuin aiemmin.

Omat ja saadut puutarha- ja keräilytuotteet, riista ja kalat merkittiin vuoden 2022 tutkimuksessa aiemmista tutkimuksista poiketen kyselylomakkeelle 12 kuukauden viiteajalla. Taulukkoon 4 on koottu keskeisten kulutusryhmien viiteajat vuonna 2022.

Taulukko 4. Vuoden 2022 tutkimuksen tärkeimpien kulutusmenoryhmien viiteajanjaksot

Kulutusmenoryhmät	**2 vko**	**1 kk**	**3 kk**	**12 kk**	**muu**
Elintarvikkeet ja alkoholittomat juomat	X				
Alkoholijuomat, tupakka ja huumausaineet	X				
Vaatteet ja jalkineet	X	X			
Asuminen, vesi, sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	X	X		X	X
- vuokra, vastikkeet		X		X	
- muut asumismenot: huolto, korjaus, energia ym.				X	X
Kalusteet, kotitalouskoneet ja tavanomainen kodinhoito	X			X	
- huonekalut, suuret kodinkoneet				X	
- kodintekstiilit, koriste-esineet, korjaukset	X				
- astiat, keittiötyövälineet, kodin kulutustavarat	X				
- kotitalouspalvelut	X			X	
Terveys	X		X	X	
- lääkkeet ym.	X				
- terveyspalvelut			X		
- sairaala- ja poliklinikkamaksut, silmälasit			X	X	
Liikenne	X	X		X	
- ajoneuvojen hankinta				X	
- ajoneuvojen käyttö ja huolto	X	X	X	X	
- kuljetus- ja muut ajoneuvopalvelut	X	X		X	
omatoimiset ulkomaan matkat (auto, juna, laiva, lentäminen)			X		
Informaatio ja viestintä	X	X		X	X
Kulttuuri ja vapaa-aika	X	X		X	X
- audiovisuaaliset laitteet ja muut suuret v-ajan välineet				X	
- laitteiden osat, tarvikkeet, korjaus	X			X	
- virkistys- ja harrastusvälineet	X			X	
- kulttuuri ja vapaa-ajan palvelut	X			X	
- kirjat ja lehdet	X			X	X
- valmismatkat		X	X		
Koulutus				X	

Ravintola ja majoituspalvelut	X	X	X	X	
Vakuutus- ja rahoituspalvelut		X		X	
- pankki- ja taloudelliset palvelut	X	X			
Henkilökohtainen hygienia, sosiaaliturva ja muut tavarat ja palvelut	X	X	X	X	
- puhtaus ja kauneudenhoito	X	X			
- henkilökohtaiset tavarat	X			X	
- sosiaalipalvelut	X	X	X	X	
- muut palvelut	X		X	X	
- kulutusmenojen ulkopuoliset erät	X			X	X

3.4 Prosessikuvaus

Kulutustutkimuksen prosessikokonaisuus koostuu useasta osaprosessista, joita ovat:

- tietotarpeiden selvitys ja tutkimuksen valmistelu
- tutkimuksen suunnittelu
- tiedonkeruu- ja tuotantojärjestelmän rakentaminen
- tiedonkeruu
- tietojen käsittely, tarkistukset ja muokkaukset
- aineiston tuottaminen ja analysointi
- tietojen julkistaminen ja raportointi.

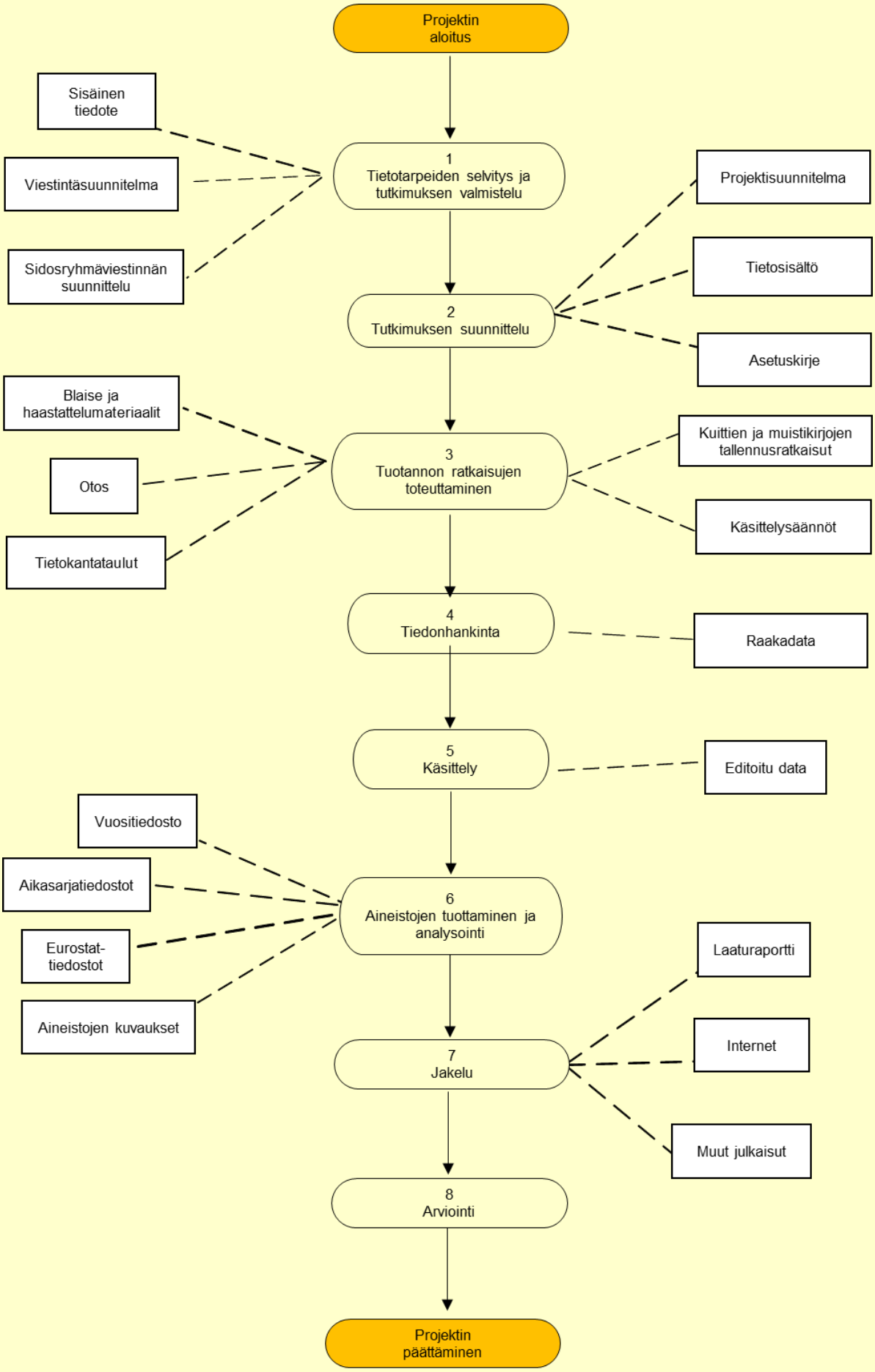
Prosessin jokaiseen vaiheeseen liittyy dokumentointi. Kuviossa 3 on hahmoteltu kulutustutkimuksen prosessikokonaisuus.

Vuoden 2022 tutkimuksessa haastattelut toteutettiin Blaise-ohjelmiston (versio 5) Capi-sovelluksella. Tietokantajärjestelmä oli Microsoftin SQL Server. Tietojen muokkaus ja lopullisten vuosi- ja aikasarjatiedostojen sekä muiden palvelutiedostojen laadinta tehtiin SAS-ohjelmistolla.

Tutkimuksen eri vaiheiden aikataulut:

Suunnittelu	vuosi 2021
Tiedonkeruu	3.1.2022–31.1.2023
Ennakollinen tilastojulkistus päätuloksista	28.12.2023
Aikasarjan julkistus ja StatFin-tietokantataulukot 2012-2022, tilastotiedote ja katsaus	11.4.2024

Kuvio 3. Kulutustutkimuksen 2022 prosessikokonaisuus

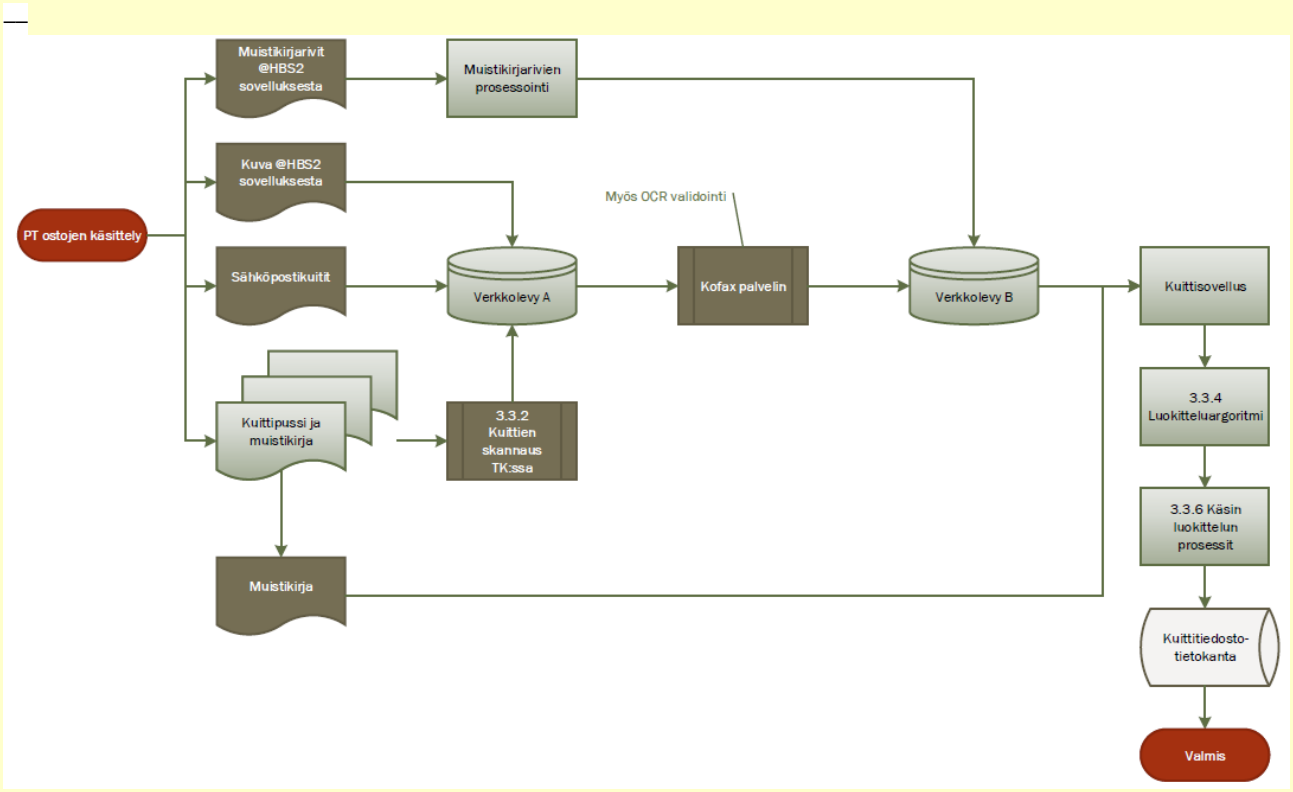
Kuittien ja kulutuksenmuistikirjatietojen tallennusprosessi

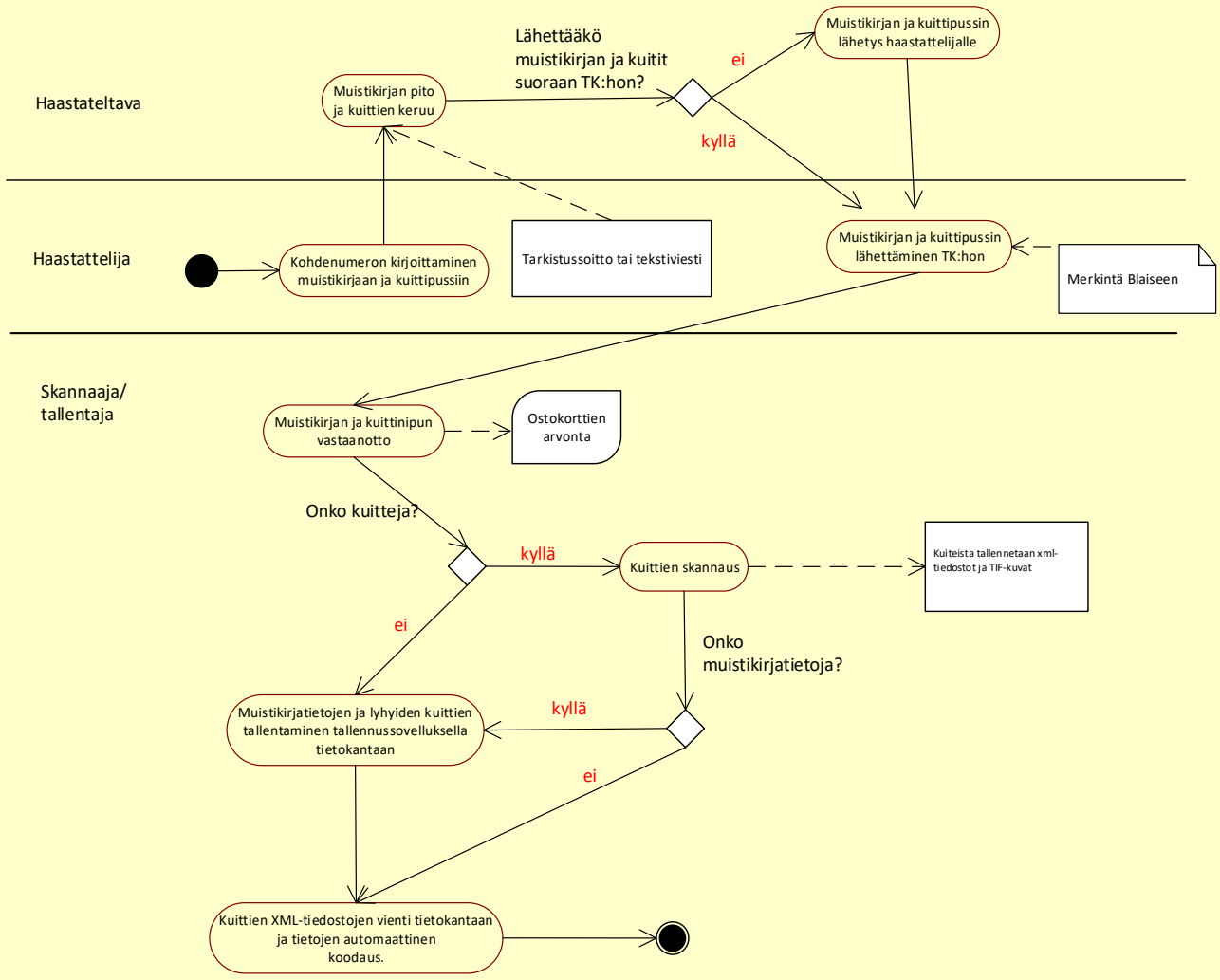
Vuoden 2022 kulutustutkimuksessa käytettiin fyysisten, postitse saatujen kuittien osalta samaa skannaus- ja tallennusjärjestelmää kuin edellisissä vuosien 2012 ja 2016 tutkimuksissa. Kuitit muunnettiin skannerilla sähköiseen muotoon (xml-tiedostoiksi ja tif-kuviksi), jonka jälkeen aineisto vietiin tietokantaan (kuvio 4). Kuitit ja muistikirja oli vuoden 2022 tutkimuksessa ensimmäistä kertaa mahdollista toimittaa myös puhelimella tiedonkeruusovelluksen avulla.
Kuittien lisäksi tietoja kotitalouksien menoista kerättiin kulutuksen muistikirjalla. Muistikirjaan kotitaloudet kirjasivat sellaiset menot, joista ei ollut saatavissa hyödykkeen nimen sisältävää kuittia. Tällaisia menoeriä olivat esimerkiksi toriostokset. Lyhyet kuitit sekä muistikirjan tiedot tallennettiin tietokantaan manuaalisesti erillisellä tallennussovelluksella.

Kuitit skannattiin sekä kuviksi (arkistointia varten) että aineistomuokkausta varten xml-muotoon, jossa tuotekuvaus ja hintaosa sekä määrätieto (kg, l, kpl) erotettiin ohjelmallisesti toisistaan. Skannauksen yhteydessä tarkistettiin, että yksittäisten ostosten hintojen summa oli sama kuin kuitin loppusumma. Mikäli näin ei ollut, tallentaja tarkisti hinnat kuitista ja korjasi virheelliset tai puuttuvat tiedot manuaalisesti. Myös tekstitietoja editoitiin tarvittaessa.
Tietokantaan vietäessä suuri osa tuotteista luokittui automaattisesti. Näin tapahtui, jos ns. pohjanimikkeistöstä löytyi tuotenimikkeelle täsmällinen vastine. Pohjanimikkeistöä täydennettiin usein toistuvilla tuotekuvauksilla, jolloin automaattisesti luokittuvien tuotteiden osuus kasvoi prosessin edetessä. Jos tuotteen luokittelukoodi puuttui tietokantataulusta, sille etsittiin sellainen ML-luokittelumallilla. Uuden koneluokittelijan tuottamat luokitukset tarkastettiin vielä manuaalisesti.

Muistikirja- ja kuittitietojen tallennuksen lopuksi jokaiselle tuotekoodille tehtiin loogisuustarkistus tulostamalla tuoteryhmän 15 pienintä ja 15 suurinta arvoa. Jos tulosten perusteella oli aihetta epäillä virhettä tallennuksessa, asia tarkistettiin alkuperäisaineistosta ja korjattiin.

Kuvio 4. Kuittien skannaus ja muistikirjatietojen tallennus

Muistikirjarivit @HBS2 sovelluksesta
Muistikirjarivien prosessointi
Kuva @HBS2 sovelluksesta
Myös OCR validointi
PT ostojen käsittely
Sähköpostikuitit
Verkkolevy A
Kofax palvelin
Verkkolevy B
Kuittisovellus
Kuittipussi ja muistikirja
3.3.2 Kuittien skannaus TK:ssa
3.3.4 Luokitteluargoritmi
3.3.6 Käsin luokittelun prosessit
Muistikirja
Kuittitiedosto-tietokanta
Valmis

Haastateltava
Lähettääkö muistikirjan ja kuitit suoraan TK:hon?
ei
kyllä
Muistikirjan ja kuittipussin lähetys haastattelijalle
Muistikirjan pito ja kuittien keruu
Haastattelija
Kohdenumeron kirjoittaminen muistikirjaan ja kuittipussiin
Tarkistussoitto tai tekstiviesti
Muistikirjan ja kuittipussin lähettäminen TK:hon
Merkintä Blaiseen
Skannaaja/ tallentaja
Muistikirjan ja kuittinipun vastaanotto
Ostokorttien arvonta
Onko kuitteja?
kyllä
Kuittien skannaus
Kuiteista tallennetaan xml-tiedostot ja TIF-kuvat
ei
Onko muistikirjatietoja?
Muistikirjatietojen ja lyhyiden kuittien tallentaminen tallennussovelluksella tietokantaan
kyllä
ei
Kuittien XML-tiedostojen vienti tietokantaan ja tietojen automaattinen koodaus.

3.5 Kotitalouksien kulutusmenojen estimointi

Estimoinnilla tarkoitetaan prosessia, jonka avulla perusjoukon tuntemattomille parametreille voidaan laskea arvoja käytössä olevasta otos- tai muusta havaintoaineistosta. Kulutusmenojen kokonaissummien ja keskiarvojen estimoinnissa käytetään hyväksi kunkin kotitalouden tietojen painottamisessa mm. otantaan liittyviä sisältymistodennäköisyyksiä ja vastaustodennäköisyyksiä sekä perusjoukosta saatavaa lisäinformaatiota.

Sisältymistodennäköisyydet

Asuntokunnan sisältymistodennäköisyys kertoo kyseisen asuntokunnan todennäköisyyden sisältyä otokseen. Ennen sisältymistodennäköisyyksien laskemista aineistosta poistettiin ylipeitto. Laskuissa käytettyyn 16 vuotta täyttäneiden määrään ei sisällytetty laitosväestöä, koska se ei kuulunut tutkimuksen perusjoukkoon. Otanta-asetelman takia sisältymistodennäköisyys kulutustutkimuksessa riippui asuntokunnan 16 vuotta täyttäneiden jäsenten määrästä. Asuntokunnan k asetelmapaino eli otospaino on asuntokunnan sisältymistodennäköisyyden π_k käänteisluku $1/\pi_k$. Asuntokunnan k sisältymistodennäköisyys π_k laskettiin seuraavasti:

$$\pi_k = \Pr\{k \in s\} = \frac{m_k \cdot n_h}{M_h},$$

jossa k = asuntokunta
s = otos
h = alue-ikäryhmä osite, johon asuntokunta k kuuluu
m_k = asuntokunnan k 16 vuotta täyttäneiden jäsenten lukumäärä
M_h = 16 vuotta täyttäneiden määrä väestössä ositteessa h
n_h = asuntokuntien määrä otoksessa ositteessa h.

Lopullisten painokertoimien muodostus ja katovirheen oikaisu

Kadon vinouden aiheuttamaa harhaa pyrittiin korjaamaan uudelleenpainotuksen avulla. Uudelleenpainotuksessa tehdään ensin ns. katokorjaus kertomalla sisältymistodennäköisyydet estimoiduilla vastaustodennäköisyyksillä. Tämän jälkeen katokorjatut painot vielä kalibroidaan. Kalibroinnin tarkoituksena on parantaa otoksesta laskettuja estimaatteja kohdeperusjoukosta saatavan lisäinformaation avulla. Tutkimukseen vastanneiden kotitalouksien painokertoimia korjattiin siten, että vastanneiden talouksien reunajakaumat tärkeimpien taustamuuttujien suhteen saatiin vastaamaan koko kotitalousväestön reunajakaumia. Kalibrointiin käytettiin CALMAR-laskentaohjelmaa (Sautory 1993).

Kalibroinnissa käytettävä lisäinformaatio koostuu väestötason muuttujien jakaumista ja kokonaismääristä, jotka saadaan rekistereistä. Jotta lisäinformaatio toimisi tarkoituksenmukaisesti, jakaumat pitää valita sekä vastaustodennäköisyyksien että tutkimuksen tulosmuuttujien vaihtelua selittävien muuttujien jakaumista (Lundström ja Särndal 2001). Tämän vuoksi kalibroinnissa käytetään esimerkiksi valtionveronalaisten ansio- ja pääomatulojen kokonaismääriä, väestöjakaumia iän ja sukupuolen mukaan sekä asuntokuntien jakaumia alueen, sosioekonomisen aseman ja koon mukaan.

Vuoden 2022 kulutustutkimuksessa jokaisen ositteen sisällä laskettiin vastaustodennäköisyydet asuntokunnille. Olettaen, että kotitalous k kuuluu ositteeseen h, sen estimoitu vastaustodennäköisyys θ_k laskettiin seuraavasti:

$$\hat{\theta}_k = \Pr\{k \in r\} = \frac{r_{hg}}{n_{hg}},$$

jossa r = vastanneiden talouksien muodostama joukko otoksessa
r_h = vastanneiden talouksien määrä ositteessa h
n_h = asuntokuntien määrä ositteessa h

Vuoden 2022 tiedonkeruussa otettiin käyttöön substituutit tarkoituksena varmistaa riittävä havaintomäärä tutkimusaineistossa. Substituuttien käytön myötä hyväksytyssä aineistossa on 70 asuntokuntaa, jotka ovat tuplahavaintoja joko vastaavalle otoskotitaloudelle tai toiselle substituutille. Näiden 140 asuntokunnan osalta lopullinen vastaustodennäköisyys θ_k laskettiin puolittamalla edellä esitetyllä kaavalla laskettu vastaustodennäköisyys.
Kalibroinnissa syötteenä käytettävät katokorjatut painokertoimet laskettiin vuoden 2022 tutkimuksessa edellä määriteltyjen sisältymistodennäköisyyksien π_k ja estimoitujen vastaustodennäköisyyksien $\hat{\theta}_k$ avulla. Kotitalouden k painokertoimeksi w_k saatiin

$$w_k = \frac{1}{\pi_k \cdot \hat{\theta}_k}.$$

Lopullisten painojen kalibroinnissa käytettiin seuraavia rekistereistä saatavia vuoden 2022 reunajakaumia:

1) asuntokuntien jakauma maakunnan (NUTS3) mukaan − pääkaupunkiseutu erikseen: Helsinki, Espoo (+ Kauniainen) ja Vantaa muodostivat kukin oman ”maakuntansa”
2) asuntokuntien koon jakauma: 1, 2, 3, 4, 5+ asukasta
3) asuntokuntien koulutusasteen jakauma
4) väestöjakauma sukupuolen ja iän mukaan
5) asuntokuntien käytettävissä olevien rahatulojen totaali
6) asuntokuntien palkkatulon (sis. luontoisedut) saajien lukumäärä
7) asuntokuntien omaisuustulon saajien lukumäärä
8) asuntokuntien yrittäjätulon saajien lukumäärä
9) asuntokuntien eläkkeen saajien lukumäärä.

Lisäksi kalibroinnissa pakotetaan kuittienkeruujaksojen painokertoimien summat samoiksi, jotta aineisto edustaisi kaikkia jaksoja yhtä hyvin.

Kalibroinnissa käytettiin logistista etäisyysfunktiota. Painojenmuodostuksen algoritmeihin asetettiin rajoituksia siten, ettei funktioiden ratkaisuiksi sallittu yli kolminkertaisia painoja lähtötasoon (katokorjattu asetelmapaino) verrattuna. Tällä suojauduttiin tilanteelta, jossa erittäin suurituloisten talouksien poikkeuksellisen suuret kalibroidut painot vaikuttaisivat voimakkaasti laskettaviin tuloindikaattoreihin.

Vaikka vinosti jakautuneen kadon aiheuttamaa harhaa pystytään merkittävästi vähentämään uudelleenpainotuksen avulla, aivan kaikkea kadon vaikutusta ei edes tällä tavoin pystytä poistamaan. Tämän vuoksi aineiston käyttäjien olisi hyvä aina ottaa huomioon kadon mahdolliset vaikutukset tuloksiin.

Painokertoimien summa on perusjoukon koko eli kotitalouksien määrä Suomessa. Kulutustutkimuksen painot ovat siis korottavia, eli laskettaessa kokonaismääräestimaatteja tulokset ovat tarkastelussa perusjoukon tasolla. Painokertoimen antama lukema voidaan tulkita siten, että otokseen valittu havainto eli kotitalous edustaa painonsa osoittamaa määrää kotitalouksia perusjoukossa. Tulosten laskennassa tulee käyttää painokertoimia, jotta lasketut parametriestimaatit olisivat mahdollisimman virheettömiä. (Tilastokeskus 2007)

3.6 Kulutustutkimuksen eri vuosien aineistot ja tietosisältö

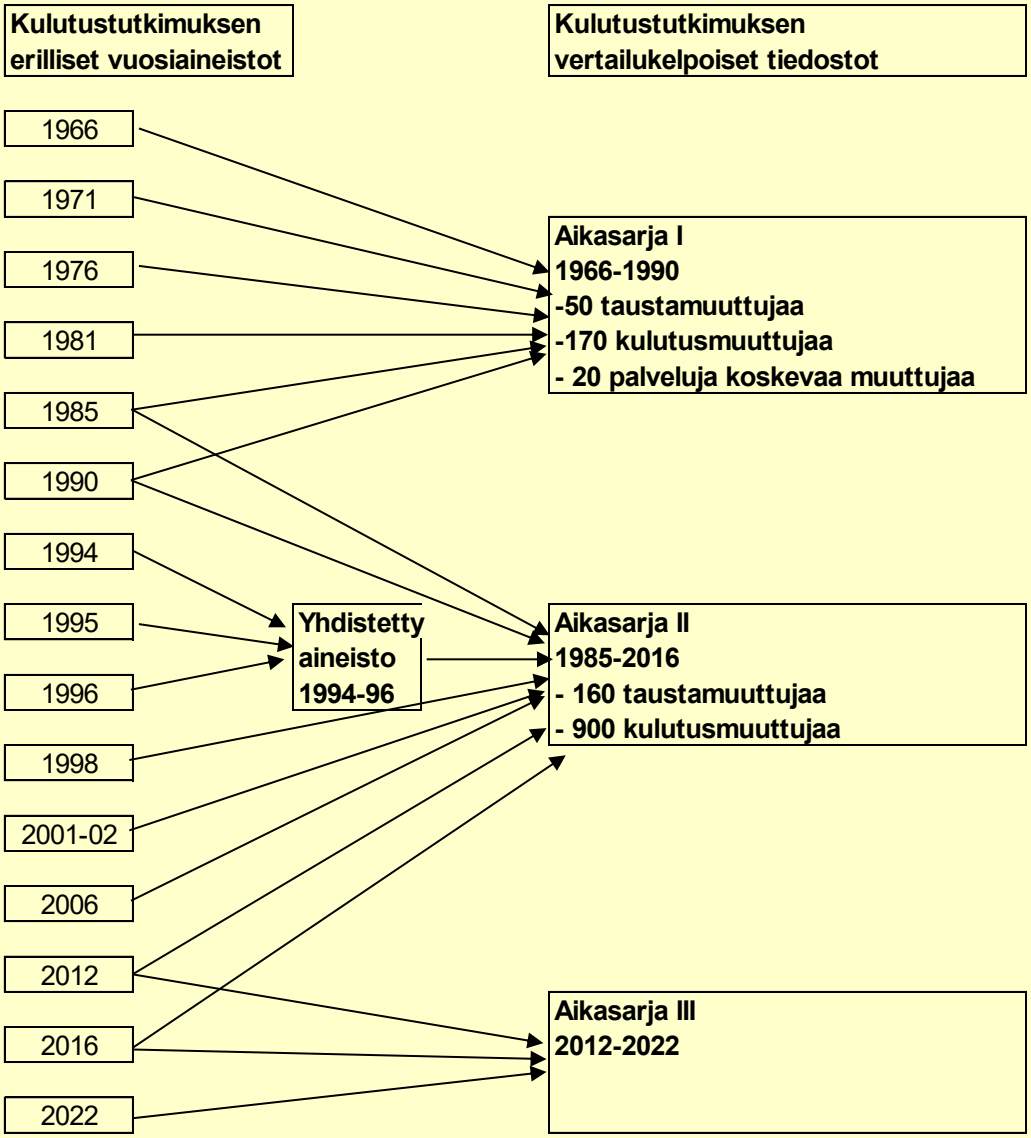
Tilastokeskuksessa kulutustutkimuksia on tehty vuodesta 1966 lähtien kaikkiaan neljätoista. Tutkimuksen tekotavassa on tapahtunut useita muutoksia, mm. on siirrytty kahdesta haastattelukerrasta yhteen (vuonna 1994) ja päiväkirjajaksoa lyhennetty 4 viikosta 2 viikkoon (vuonna 1981). Haastattelussa käytetyt välineet ovat kehittyneet. Nykyisin haastattelut tehdään tietokoneavusteisesti. Kuittien tietosisällön paranemisen sekä skannausjärjestelmän käyttöönoton myötä valtaosa kahdelta viikolta kerättävistä kulutusmenotiedoista saadaan nykyisin kuittiaineistosta, enää murto-osa tiedoista tulee kulutuksen muistikirjaan kirjatuista menoista. Vuonna 2022 käyttöönotetun mobiilisovelluksen käyttö on helpottanut kuittitietojen toimittamista. Tutkimuksen tietosisältö on pidetty mahdollisimman hyvin edellisiä tutkimuksia vastaavana, jotta tietojen vertailukelpoisuus säilyisi. Tästä huolimatta tutkimuksen kysymykset ja luokitukset ovat vaihdelleet tutkimuksesta toiseen.

Muutosten vuoksi eri vuosien tutkimusaineistot eivät ole suoraan vertailukelpoisia. Sen vuoksi aineistoista on muodostettu erilliset palveluaineistot, joiden luokittelut on yhdenmukaistettu. Aikasarjatiedostoja ei voi käyttää rinnakkain yksittäisten vuosiaineistojen kanssa käsitteissä ja luokituksissa tapahtuneiden muutosten takia. 1990-luvun alussa valmistuivat vertailukelpoiset tiedostot vuosilta 1966, 1971, 1976, 1981, 1985 ja 1990 (kuvio 5). Aineistot sisältävät tulo- ja kulutustietojen lisäksi tietoja mm. yhteiskunnallisten palveluiden muodossa saadun etuuden arvosta.

Uusimmat vertailukelpoiset palvelutiedostot käsittävät vuodet 2012, 2016 ja 2022. Vuoden 2022 tutkimuksen yhteydessä toteutettiin mittava luokitusmuutos, kun siirryttiin COICOP2018 -luokitukseen. Vuoden 2026 tuotantokierroksesta alkaen kulutustutkimus tulee EU-lainsäädännön alaiseksi. Tulevan lakisääteisen kokonaisuuden pakollisia elementtejä sisällytettiin mukaan jo vuoden 2022 tuotantokierrokseen. Kahden edeltävän tutkimuksen aineistot on päivitetty mahdollisimman yhteneväiseksi aikasarjaan uudella COICOP2018- luokituksella. Luvussa 3.6.1 käsitellään tarkemmin vertailukelpoisuutta tämän aikasarjan sisällä.

Vuodet 1985, 1990, 1994–96, 1998, 2001, 2006, 2012 ja 2016 muodostavat aiemman vertailukelpoisen palvelutiedoston. Niiden perustana on eCOICOP-luokitus.

Kuvio 5. Kulutustutkimuksen aineistot

Vuosien 1985, 1990, 1994–96, 1998, 2001, 2006, 2012, 2016 ja 2022 palvelutiedostojen tietosisältö on esitetty taulukossa 5. Tiedostoihin liittyviä käsitteitä ja luokittelumuuttujia esitellään luvussa 4 ja varsinainen kulutusluokitus on esitetty kokonaisuudessaan liitteessä 3.

Kulutustutkimuksen aineistoihin sisältyvät euromäärät on ilmoitettu kunkin tutkimusvuoden rahassa ja ne koskevat aina koko vuoden kulutusmenoja tai tuloja. Tehtäessä vertailuja eri tutkimusvuosien välillä on syytä ottaa huomioon myös rahan arvossa tapahtuneet muutokset (luku 6.4).

Taulukko 5
Vuosien 2012–2022 palvelutiedostojen (aikasarja III) yhdenmukaistettu tietosisältö (kaikkia tietoja ei ole saatavilla kaikille vuosille)

A. Kotitaloutta kuvaavat taustatiedot
– **Kotitalouden asuinaluetta kuvaavat tiedot:** haastattelukunta (salainen tieto), NUTS2 (suuralue), NUTS3 (maakunta), pääkaupunkiseutu, kuntamuoto, tilastollinen kuntaryhmitys, maaseutu–kaupunki-luokitus (7 luokkaa).
– **Kotitalouden viitehenkilöä ja puolisoa kuvaavat tiedot:** sukupuoli, ikä, koulutus, toimintakuukaudet, pääasiallinen toiminta, työsuhteen luonne, työttömyys, ammatti, toimiala, sosioekonominen asema.
– **Kotitalouden kokoa ja rakennetta kuvaavat tiedot:** kotitalouden koko ja rakenne, eri-ikäisten lukumäärät, kulutusyksiköiden lukumäärät, kotitaloustyyppi, toimintakuukaudet.

– **Asuinoloja kuvaavat tiedot:** talotyyppi, rakennusvuosi, lämmitystapa, asunnon hallintasuhde ja saantiperuste, asunnon pinta-ala ja huoneluku, asumisväljyys.
– **Velkaantumista kuvaavat tiedot**: velat yhteensä, asuntolainat, asunto- ja muiden lainojen korot. Vuonna 2016 tietoja on vain asuntolainoista ja muista lainoista yhteensä.
– **Kestokulutustavaroiden omistusta kuvaavat tiedot**: **mm.** auto, tietokone, astianpesukone, kuivausrumpu matkapuhelin, moottoripyörä/skootteri, mopo, moottori- ja purjevene, internet-yhteys, vapaa-ajanasunto, sähkökiuas, huoneistosauna, pelikonsoli, lemmikkieläin, maksullinen TV-kanava. Aiemmissa kulutustutkimuksissa kestokulutustavaroiden omistusta kysyttiin paljon kattavammin, mutta niiden yleistyttyä niitä koskevat kysymykset poistettiin haastattelun lyhentämiseksi.
B. Kotitalouden tulotiedot:
Käytettävissä olevat tulot, rahatulot, tulojen laskennalliset erät, palkkatulot, yrittäjätulot, omaisuustulot, maksetut tulonsiirrot, saadut tulonsiirrot, saadut kansaneläkkeet, saadut ansioeläkkeet, sosiaaliavustukset, toimeentulotuki, asumistuet, tulodesiilit.
C. Kulutusmenotiedot
Luokittelu liitteessä 3.

3.6.1 Vertailukelpoisuus tuoreimman aikasarjan sisällä

Kulutustutkimuksen tiedonkeruu on uudistettu vuotta 2022 koskien vastaamaan COICOP2018-luokitusta. Samalla on tehty muutoksia tiedonkeruulomakkeelle haastattelujen sujuvuuden parantamiseksi tai puutteiden korjaamiseksi. Lisäksi vuoden 2022 keruu oli ensimmäinen, joka toteutettiin puhelinhaastattelun ja web-lomakkeen yhteistiedonkeruuna, mikä vaikuttaa vertailukelpoisuuteen. Vuosien 2016 ja 2012 tiedot on pyritty tuottamaan tällä luokituksella mahdollisimman vertailukelpoisiksi, mutta täyttä vertailukelpoisuutta ei ole mahdollista saavuttaa.

Vuoden 2022 keruun osalta Vaatetusten ja jalkineiden (03-ryhmä) kulutusmenot kasvoivat huomattavasti. Muutoksen syynä on pääasiassa keruutavan muutos. Vaatteet ja jalkineet kysyttiin ensimmäistä kertaa haastattelussa, kun aiempien vuosien tiedot tunnistettiin alipeittäviksi. Liikenteen (07-ryhmä) kulutusmenoissa on merkittävää laskua alaryhmässä 07.2.3 Yksityisajoneuvojen huolto ja korjaus. Tässäkin tapauksessa ero selittyy pääasiassa keruutavan muutoksella. Vakuutus- ja rahoituspalveluiden (12-ryhmä) osalta rahoituspalvelujen maksut (12.2) on kysytty luokitusuudistuksen myötä aiempaa laajemmin, mikä selittää osittain kyseisen ryhmän kulutusmenojen kasvua

Vuoden 2022 tiedonkeruussa käytettiin ensimmäistä kertaa tietolähteenä Opetushallituksen varhaiskasvatuksen tietovarantoa (Varda). Ahvenanmaan tiedot eivät ole Vardassa mukana, minkä vuoksi Ahvenanmaan varhaiskasvatusmaksut puuttuvat koulutuksen kulutusmenoista (10-ryhmä).

Jätevesi (04.4.2) on luokiteltu erillisenä vuonna 2022. Aiemmin se on sisältynyt ryhmään 04.4.1 Vesihuolto. Tiedot ovat Statfin tauluissa vertailukelpoisia aiempiin vuosiin joko summaamalla nämä ryhmät yhteen tai tarkastelemalla ylempää tasoa 04.4 Vesihuolto ja muut asumiseen liittyvät palvelut. Käsikirjan julkaisuhetkellä palveluaineistossa näiden ryhmien luvut poikkeavat Statfin taulujen luvuista. Vuosien 2012 ja 2016 aineistoihin on jätevesi tuotettu vuoden 2022 suhdelukuja hyödyntämällä.

Myös vuosien 2012 ja 2016 tiedonkeruiden välillä tapahtui muutoksia. TV-lupamaksu poistui vuonna 2013 ja sen korvasi Yle-vero, jota ei lueta kulutukseksi kuten ei muitakaan veroja. Tämä vaikuttaa mm. käytettävissä oleviin tuloihin. Vuonna 2016 pankkipalvelumaksut kysyttiin ensimmäistä kertaa haastattelussa ja saatu keskiarvo oli huomattavasti suurempi ja luotettavampi kuin aiemmin kulutustutkimuksen muistikirjan kautta saatu tieto. Vuonna 2016 pientalon tai vapaa-ajan asunnon kiinteistö-/palovakuutus siirtyi asumismenoista osaksi kotivakuutusta. Asumismenoihin vaikutti myös vapaa-ajan asunnon ostettuja polttopuita koskeva kysymys, joka lisättiin vuonna 2016.

Aikasarjaa ja luokitusmuutosta toteutettaessa on joidenkin COICOP2018-luokituksen muokaisten muuttujien muodostamisessa hyödynnetty suhdelukuja. Aineiston keruutavoista johtuen osaa luokituksen muuttujista ei ollut mahdollista tuottaa suoraan tietystä kulutiedosta, vaan aineiston yksi tai useampi kulutieto on suhdelukujen avulla jyvitetty kyseisille muuttujille. Suhdeluvuista tarkemmin luvussa 5.4.

4 KULUTUSTUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET JA LUOKITUKSET

4.1 Keskeiset käsitteet

Kotitalous

Kotitalouteen kuuluvat määritelmän mukaan ne henkilöt, jotka asuvat ja ruokailevat yhdessä tai jotka muuten käyttävät tulojaan yhdessä. Kotitalous voi muodostua yhdestä tai useammasta henkilöstä. Eurostat (2003) suosittelee, että kotitalouden määrittely *Household Budget Survey* -tutkimuksissa perustuisi kahteen kriteeriin: yhdessä asumiseen ja kulutusmenojen jakamiseen. Kotitalousväestön ulkopuolelle jäävät pysyvästi ulkomailla asuvat ja laitosväestö (esimerkiksi pitkäaikaisesti vanhainkodeissa, hoitolaitoksissa, vankiloissa tai sairaaloissa asuvat).

Suomessa kotitalouskäsitettä käytetään vain haastattelututkimuksissa ja postikyselyissä. Rekisteripohjaisissa tilastoissa käytetään käsitettä asuntokunta. (Tilastokeskus 2007)

Kotitalouden jäsenet

Kotitalouden kokoonpano selviää haastattelussa ja kuvaa haastatteluhetken tilannetta. Kotitalouden määritelmän mukaan siihen kuuluvat:

- toisella paikkakunnalla tai ulkomailla työskentelevät, mikäli he osallistuvat kotitalouden tulojen hankintaan
- toisella paikkakunnalla tai ulkomailla opiskelevat koululaiset ja opiskelijat, jos he elävät pääasiassa vanhempiensa kotitalouden tuloilla
- asevelvollisuutta suorittamassa olevat
- tilapäisesti sairaalahoidossa olevat
- muut tilapäisesti poissa olevat, esimerkiksi lomalla tai matkoilla olevat
- sijaiskotilapset, jos kotitalous pitää järjestelyä pysyvänä
- yhteishuoltajuudessa olevat lapset kuuluvat siihen kotitalouteen, jossa he pääsääntöisesti asuvat tai ovat kirjoilla.

Lisäksi on huomattava, että:

- alivuokralaiset muodostavat oman kotitaloutensa
- toisella paikkakunnalla tai omassa asunnossa asuvat opiskelijat, mikäli he elävät pääasiassa omilla tuloilla tai opintolainoilla, muodostavat oman taloutensa
- yhdessä (esim. soluissa) asuvat opiskelijat muodostavat kukin oman kotitaloutensa, paitsi jos he ovat avioliitossa, rekisteröidyssä parisuhteessa tai avoliitossa.

Jos kohdehenkilö on tilapäisesti poissa, mutta kuuluu edelleen kotitalouteen, hänen kotitalouttaan haastatellaan. Kohdehenkilöä ei tällöin jäljitetä haastattelua varten, mutta hänelle toimitetaan kotitalouden kautta kulutusmuistikirja.

Jos perheen lapsi on määritelty toiseen kotitalouteen kuuluvaksi, hänelle tehdyt hankinnat merkitään toiselle kotitaloudelle annetuiksi.

Jos kohdehenkilö on kuollut tai asuu laitoksessa, kotitaloutta ei haastatella. Laitosväestöön kuuluviksi katsotaan muun muassa vanhainkodissa tai sairaalassa pitkäaikaisesti olevat sekä vankilassa olevat. Sen sijaan palvelutaloissa vuokralla tai omassa osakkeessa asuvat vanhukset ja vammaiset eivät kuulu laitosväestöön.

Kotitalouden kohdehenkilö

Kotitalouden kohdehenkilö on otokseen osunut henkilö, jonka ympärille kotitalous muodostetaan. Väestörekisterikeskuksen tietokannasta saadaan kohdehenkilön asuntokunta. Varsinainen kotitalous määritellään aineiston tiedonkeruuvaiheessa kohdehenkilön kanssa samaan kotitalouteen kuuluvista henkilöistä.

Kotitalouden viitehenkilö

Kotitaloudelle määritellään viitehenkilö, jonka ominaisuuksia käytetään analysoitaessa ja luokiteltaessa kotitalouskohtaisia tietoja. Tällaisia luokituksia ovat esimerkiksi kotitalouden viitehenkilön sosioekonominen asema, viitehenkilön ikä ja koulutusaste. Kotitalouden viitehenkilöksi määritellään rekisteritietojen perusteella (vuodesta 2022 alkaen) kotitalouden suurituloisin jäsen.

Kulutusmenojen mittaaminen

Tutkimuksessa käytetty kulutuskäsite perustuu kansainvälisiin suosituksiin (Eurostat 2003). Kulutukseen sisältyvät kaikki kotitalouden tutkimusajankohtana yksityiseen kulutukseensa hankkimat tavarat ja palvelut, myös omat puutarha- ja keräilytuotteet, asuntotulo sekä kulutukseen rinnastettavat tulonsiirrot. Kulutusmenoihin ei sen sijaan lueta välittömiä veroja, investointimenoja eikä yritystoiminnan menoja. Ennen vuotta 2022 kulutusmenoihin luettiin myös muilta kotitalouksilta saadut tavarat ja palvelut. Vastaavasti muille annetut tavarat ja palvelut vähennettiin kulutusmenoista. Vuoden 2022 tutkimuksesta alkaen tiedot tuotetaan Eurostatin suosituksen mukaisesti, jolloin kaikki ostot ovat kotitalouden omaa kulutusta riippumatta loppukäyttäjästä, eikä mainittuja lisäyksiä ja vähennyksiä enää tehdä. Tilastovuonna 2022 myös varainsiirtovero, sakot (esim. liikennesakot, kirjastosakot) sekä rakennuslupamaksut on rajattu kulutuksen ulkopuolelle. Kulutuskäsite ei sisällä kotitalouksien julkisten hyvinvointipalveluiden käytöstä (esim. terveydenhoidosta, koulutuksesta) saamia etuuksia, mutta kansainväliseen vertailuun suositeltu ns. todellinen kulutus -käsite sisältää.

Kotitalouden kulutusmenot muodostuvat seuraavasti:

+ kulutustavaroiden ja palveluiden ostot
+ omat tuotteet (maatalous-, puutarha- ja keräilytuotteet)
+ laskennallinen asuntotulo omistus- ja luontoisetuasunnosta
+ kulutukseen rinnastettavat tulonsiirrot (mm. kirkollisvero, ammattiyhdistysten jäsenmaksut ja kulutuslainojen korot)
= kulutusmenot yhteensä

Tilastovuodesta 2022 alkaen saadut tavarat ja palvelut eivät kuulu kulutusmenoihin.

Osamaksulla, luotolla tai laskulla tehtävät hankinnat kirjataan kulutukseksi hankintahetkellä riippumatta siitä, milloin ne maksetaan. Joidenkin hyödykkeiden kulutus kirjataan maksuajankohdan mukaan. Tällaisia ovat useat laskutukseen perustuvat menot, kuten mm. vuokra-, sähkö- ja tietoliikennemaksut ym. pakolliset maksut.

Itse tuotetut kotitaloudessa käytetyt maatalous-, puutarha- ja keräilytuotteet hinnoitellaan vuodesta 2022 alkaen kuluttajahintaan, ts. siihen hintaan, jonka kuluttaja maksaa ostaessaan vastaavan tuotteen. Ennen vuotta 2022 käytössä on ollut tuottajahintakohtainen hinnoittelu. Uusi menettely on paremmin linjassa Eurostatin (2003) suosituksen kanssa, jonka mukaan omat tuotteet tulisi hinnoitella markkinahintaan.

Omistusasujille määritetään asuntotulon laskemista varten laskennallinen vuokra, joka vastaa samanlaisen vuokra-asunnon arvioitua markkinavuokraa. Laskennallisen vuokran määrittelyssä käytetään Tilastokeskuksen vuokratietoja sekä haastattelussa kerättyjä tietoja asunnon huoneiden lukumäärästä, talotyypistä, rakennusvuodesta ja sijainnista.

Asuntotulo lasketaan omistusasujille laskennallisen vuokran ja asunnon todellisten käyttömenojen erotuksena. Laskennallisesta vuokrasta vähennetään asunnon käyttömenot (mm. asuntolainan korot, vakuutukset, hoitovastikkeet ja korjauskustannukset). Negatiivinen asuntotulo nollataan. Toiselta kotitaloudelta käypää vuokraa halvemmalla asuntonsa vuokranneille asuntotulo lasketaan laskennallisen vuokran ja maksetun vuokran erotuksena.

Tilastokeskuksen eri tilastojen (kansantalouden tilinpito, kuluttajahintaindeksi, tulonjakotilasto ja kulutustutkimus) asuntotulon laskentaa ja käsitteistöä on yhtenäistetty. Tulonjakotilastossa ja kulutustutkimuksessa asuinpinta-ala perustuu haastattelutietoon, kun kansantalouden tilinpidossa neliötiedot perustuvat rakennus- ja huoneistorekisterin tietoihin. Pientaloissa haastattelusta saadut neliöt ovat suurempia kuin rekisteritiedot, sen sijaan kerrostaloissa ero ei ole merkittävä. Jotta laskennallisten vuokrien kokonaismäärä estimoituisi yhdenmukaisemmin kansantalouden tilinpidon kanssa, haastattelun neliötiedot on joissain pientalotyypeissä kerrottu vakiokertoimilla.

Bruttovuokran lisäksi asumismenoihin sisältyvät vesimaksut ja eräät muut kustannukset kuten nuohous ja jätteiden nouto sekä vuokralaisen suorittamat korjaukset ja vuokraan sisältymättömät lämmitysmenot. Myös vapaa-ajanasunnon menot sisältyvät asumismenoihin.

Oman asunnon korjauskustannusten tulisi sisältää ns. vuosikorjaukset eli ylläpitokorjaukset, ei peruskorjauksia. Eron tekeminen eri korjausmuotojen välille on kuitenkin vaikeaa, joten tiedon sisältö saattaa vaihdella tutkimuksesta toiseen. Ylläpitokorjauksella tarkoitetaan sellaista korjaustyötä, jonka tarkoituksena on pitää asunto entisessä kunnossa muuttamatta laatuominaisuuksia. Ylläpitokorjauksiin lasketaan pienempimuotoiset korjaukset, kuten esimerkiksi tapetoinnit, lattiapintojen uusimiset, seinien ja ovien maalaukset ja paneloinnit – siis korjaustöitä, joiden tavoitteena on korjata käytöstä aiheutunut kuluminen. Asunnon rakenteita koskevat peruskorjaukset ja muutokset lasketaan investoinneiksi.

Kulutusyksikkö

Erikokoisten kotitalouksien vertailu on usein hankalaa. Suuret kotitaloudet saavat ns. mittakaavaetuja pienempiin kotitalouksiin verrattuna. Jäsenten lukumäärään perustuvat vertailut eivät ota huomioon sitä, että kotitalouksien kulutustarve ei kasva suoraviivaisesti jäsenten lukumäärän kasvaessa. Jäsenkohtainen tarkastelu, jossa sekä aikuinen että lapsi saavat saman painon, ei myöskään ota huomioon eroja kulutustarpeissa. Tämän vuoksi ns. kulutusyksiköiden käyttö on perusteltua. Kulutusyksiköiden määrä kotitaloudessa voidaan laskea monella eri tavalla. Yksiköiden määrä riippuu kotitalouden jäsenten määrästä ja iästä.

Kulutustutkimuksessa on käytetty vuodesta 2002 lähtien Euroopan unionin tilastoviraston Eurostatin suosittamaa OECD:n muunnettua asteikkoa (OECD modified scale), jossa

- kotitalouden ensimmäinen aikuinen saa painon 1,0
- seuraavat 14 vuotta täyttäneet jäsenet 0,5
- alle 14-vuotiaat lapset 0,3.

Valitulla kulutusyksikköasteikolla on merkittävä vaikutus tulotasoihin ja eri väestöryhmien sijoittumiseen tulojakaumassa.

Käytettävissä olevat tulot

Käytettävissä oleva tulo sisältää kaikki kotitalouteen saadut palkka-, yrittäjä- ja omaisuustulot (mukaan lukien omistusasunnosta saatava laskennallinen tulo ja omaisuuden veronalaiset myyntivoitot), luontoisedut ja saadut tulonsiirrot, joiden summasta on vähennetty maksetut tulonsiirrot.

Käytettävissä olevien tulojen muodostumista voidaan kuvata seuraavasti:

+ palkkatulot
+ yrittäjätulot
+ omaisuustulot (ml. asuntotulo omistusasunnosta ja myyntivoitot)

= tuotannontekijätulot
+ saadut tulonsiirrot (ml. asuntotulo vuokra-asunnosta toiselta kotitaloudelta)

= bruttotulot
– maksetut tulonsiirrot

= käytettävissä olevat tulot

Rahatulot saadaan, kun kotitalouden *käytettävissä olevista tuloista* vähennetään laskennalliset tuloerät, joista tärkein on laskennallinen asuntotulo.

4.2 Keskeiset luokitukset

Seuraavassa on kuvattu kulutustutkimuksen keskeisiä luokituksia, jotka ovat käytössä vuosien 2012, 2016 ja 2022 palvelutiedostoissa.

Kulutusluokitus: COICOP2018

Vuoden 2022 tutkimuksen yhteydessä siirryttiin kansainväliseen COICOP2018 -luokitukseen. Kahden edeltävän tutkimuksen aineistot on päivitetty mahdollisimman yhteneväiseksi aikasarjaan uudella COICOP2018- luokituksella. Suomi noudattaa kansainvälistä COICOP2018-luokitusta täysin 1–5 numerotasoille asti.

Kotitalouksien kulutusmenot on jaettu kolmeentoista käyttötarkoituksen mukaiseen pääryhmään:

01	Elintarvikkeet ja alkoholittomat juomat
02	Alkoholijuomat ja tupakka
03	Vaatetus ja jalkineet
04	Asuminen, vesi, sähkö, kaasu ja muut polttoaineet
05	Kalusteet, kotitalouskoneet ja tavanomainen kodinhoito
06	Terveys
07	Liikenne
08	Informaatio ja viestintä
09	Kulttuuri ja vapaa-aika
10	Koulutus
11	Ravintolat- ja majoituspalvelut
12	Vakuutus- ja rahoituspalvelut
13	Henkilökohtainen hygienia, sosiaaliturva ja muut tavarat ja palvelut.

Tuloluokitukset

Käytettävissä olevat tulot on keskeinen ja yleisimmin käytetty tulokäsite kulutustutkimuksessa. Yleensä kotitalouden käytettävissä olevat tulot jaetaan kotitalouden kulutusyksikköjen lukumäärällä, jolloin erikokoiset kotitaloudet saadaan tulojen suhteen paremmin vertailukelpoisiksi.

Tuloluokat ilmoitetaan tutkimusaineistossa kymmenyksinä eli desiileinä. Niissä perusjoukko on jaettu kymmeneen lukumäärältään yhtä suureen ryhmään siten, että ensimmäisessä desiilissä ovat pienituloisimmat ja kymmenennessä suurituloisimmat kotitaloudet. Tilaston tietokantataulukoissa tuloluokittaiset tiedot esitetään tuloviidenneksittäin eli kvintiileinä.

Alueluokitukset

Alueluokitukset perustuvat kotitalouden asunnon paikkatietoon haastatteluhetkellä. Tilastollinen kuntaryhmitys on tehty kunkin tutkimusvuoden tilanteen mukaiseen luokitukseen, jolloin luokkien sisältö muuttuu eri tutkimusvuosina, mutta ryhmittelyn tarkoitus säilyy alkuperäisenä (esim. taajaan asutut kunnat). Luettelot, maakunnista ja kunnista sekä niissä tapahtuneissa aluemuutoksista löytyvät Tilastokeskuksen sivuilta (http://www.tilastokeskus.fi/meta/luokitukset/index_alue.html).

Yleisimmin käytetty alueluokitus on Euroopan unionia varten tehty suuraluejako (NUTS2), jonka viimeisin versio otettiin käyttöön vuonna 2016. Uudessa luokituksessa alueet ovat:

1 Helsinki-Uusimaa
2 Etelä-Suomi
3 Länsi-Suomi
4 Pohjois- ja Itä-Suomi
5 Ahvenanmaa – Åland.

Toinen alueluokitus, joka palvelutaulukoissa on käytössä, on tilastollinen kuntaryhmitys. Se jakaa kunnat taajamaväestön osuuden ja suurimman taajaman väkiluvun perusteella kaupunkimaisiin, taajaan asuttuihin ja maaseutumaisiin kuntiin. Käytetään sekä tilastoinnin aluejakona että maksullisissa erityisselvityksissä.

Sosioekonominen asema

Kotitalouden sosioekonominen asema määräytyy talouden viitehenkilön mukaan. Tilastovuodesta 2022 alkaen kulutustutkimuksessa kotitalouden jäsenille muodostetaan sosioekonominen asema haastatteluhetken perusteella. Sosioekonomisen aseman määrittämiseksi henkilöt on ensin jaettu ammatissa toimiviin ja ammatissa toimimattomiin. Ammatissa toimivat on edelleen jaettu yrittäjiin ja palkansaajiin haastattelussa ilmoitettujen tietojen perusteella. Palkansaajat on jaettu työntekijöihin sekä ylempiin ja alempiin toimihenkilöihin. Ammatissa toimimattomat on ryhmitelty opiskelijoihin, eläkeläisiin, työttömiin ja muihin.

Koulutusaste

Kotitalouden jäsenten koulutusaste muodostetaan Tilastokeskuksen tutkintorekisterin tietojen perusteella. Rekisterissä on tiedot henkilöiden peruskoulun jälkeisistä tutkinnoista. Koulutusasteen mittaaminen perustuu koulutusaikaan. Koulutusastejaottelu noudattaa koulujärjestelmän rakennetta, jossa koulutus etenee vuosijaksoittain alemmilta koulutuksen asteilta ylemmille. Mitä pitemmästä koulutuksesta on kysymys, sitä korkeampi on koulutusaste. Yksittäisten koulutusten sijoittelussa otetaan huomioon myös pohjakoulutusvaatimukset.

Palvelutiedostoissa on käytössä seuraava koulutusasteluokitus, joka noudattaa muuten vuoden 2016 luokitusta pääluokkatasolla, mutta ilman varhaiskasvatuksen ja esiopetusasteen erottelua ja niin että erikoisammattitutkinnot on yhdistetty toisen asteen koulutusasteeseen:

0 = Perusasteen koulutus tai ei suoritettua koulutusta
3 = Keskiaste
5 = Alin korkea-aste
6 = Alempi korkeakouluaste
7 = Ylempi korkeakouluaste
8 = Tutkijakoulutusaste
9 = Koulutusaste tuntematon.

Kotitaloustyyppi ja elinvaihe

Kulutustutkimuksen julkaisuissa käytettävä kotitaloustyyppiluokitus muodostetaan haastattelun perusteella ja on seuraava:

- yhden hengen talous
- lapseton pari
- yhden huoltajan lapsiperhe
- kahden huoltajan lapsiperhe
- yli 64-vuotiaiden talous
- muu talous.

Yhden hengen talouksia ovat ainoastaan alle 65-vuotiaat yksin asuvat. Tätä vanhemmat yksin asuvat kuuluvat yli 64-vuotiaiden talouksiin. *Lapsettomiin pareihin* kuuluvat kahden hengen taloudet, joiden molemmat jäsenet ovat alle 65-vuotiaita. Kun talouden kaikki jäsenet ovat 65 vuotta täyttäneitä, kotitalous määritellään yli 64-vuotiaiden taloudeksi. *Yhden huoltajan* ja *kahden huoltajan lapsiperheissä* on vähintään yksi kotona asuva alle 25-vuotias huollettava lapsi.

Kotitaloustyyppiluokituksen rinnalla kulutustutkimuksessa käytetään tarkempaa *elinvaiheluokitusta*. Samantapainen luokitus on käytössä tulonjako- ja varallisuustutkimuksissa. Sitä muodostettaessa otetaan huomioon kotitalouden koko, perhesuhteet sekä kotitalouden jäsenten iät. Se eroaa kulutustutkimuksen kotitaloustyyppiluokituksesta mm. siinä, että yli 64-vuotiaiden taloudet eivät ole omana ryhmänään, vaan sisältyvät rakenteensa mukaisiin ryhmiin. Lapsiperheet määräytyvät nuorimman lapsen iän perusteella. Lapsiksi on luokiteltu alle 18-vuotiaat jäsenet, jotka eivät kuitenkaan ole kotitalouden viitehenkilöitä tai tämän puolisoita. Luokitus on varsin yksityiskohtainen ja johtaa siihen, että yksittäisiin luokkiin tulee vähän kotitalouksia. Sen vuoksi suositellaan, että luokitusta ei käytettäisi sellaisenaan, vaan muodostettaisiin tutkimustarpeita vastaava karkeampi luokitus.

- yhden hengen taloudet, erikseen: alle 25-vuotiaat, 25–44-vuotiaat, 45–64-vuotiaat ja 65+-vuotiaat
- lapseton pari, erikseen viitehenkilön ikä: alle 25-vuotiaat, 25–44-vuotiaat, 45–64-vuotiaat ja 65+-vuotiaat
- kahden vanhemman taloudet, erikseen nuorimman lapsen ikä: alle 3 vuotta, 3–6 vuotta, 7–12 vuotta, 13–17 vuotta
- yhden vanhemman taloudet, erikseen nuorimman lapsen ikä: alle 3 vuotta, 3–6 vuotta, 7–12 vuotta, 13–17 vuotta
- avio- tai avopari + alaikäisiä ja aikuisia lapsia tai vain aikuisia lapsia
- yksin asuva aikuinen + alaikäisiä ja aikuisia lapsia tai vain aikuisia lapsia
- muut taloudet.

Kotitalouden rakenne

Kotitalouden rakenne kuvaa kotitalouden koon sekä aikuisten ja alle 18-vuotiaiden lasten lukumäärää. Myös alle 18-vuotias voidaan luokituksessa laskea aikuiseksi, jos hän on avio- tai avoliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa, eronnut tai on kotitalouden ainoa jäsen.

Kotitalouden kestotavarat

Kulutustutkimuksessa selvitetään kotitalouden erilaisten kodinkoneiden, viihde-elektroniikan laitteiden, vapaa-ajan välineiden ja kulkuneuvojen omistusta. Kestotavaratieto sisältää sekä kotitalouden omistuksessa että käytössä olevat laitteet. Taloyhtiöiden yhteisissä tiloissa olevia koneita ja laitteita ei lasketa mukaan.

Tutkimuksessa kysytyt kestotavarat vaihtelevat jonkin verran vuosittain. Tilastokeskuksen joka kuukausi tehtävässä kuluttajabarometrissa kysytään tietoja kestotavaroiden omistuksesta neljästi vuodessa. Eurostat (2003) suosittelee, että Household Budget Survey -tutkimuksissa selvitettäisiin vähintään seuraavien kestotavaroiden omistus: auto (myös lukumäärä), televisio (myös lukumäärä), videolaite, tietokone, pesukone ja astianpesukone.

Kulutustutkimuksen palvelutiedostoissa ovat mukana seuraavat kestotavarat (ei kaikilta vuosilta): väritelevisio (myös lkm), mustavalkotelevisio, kaapelitelevisio, satelliittiantenni, videonauhuri, cd-soitin, dvd-soitin, tietokone (myös lkm), pesukone, pakastin, astianpesukone, mikroaaltouuni, lankapuhelin, matkapuhelin, vaihdepyörä (myös lkm), mopo (myös lkm), moottorivene / purjevene (myös lkm), henkilö- tai pakettiauto (myös lkm), työsuhdeauto (myös lkm), matkailuauto (myös lkm), matkailuvaunu (myös lkm), sähkökiuas, sauna, vapaa-ajan asunto, vapaa-ajan asunto ulkomailla, kakkos- tai sijoitusasunto, kakkos- tai sijoitusasunto ulkomailla, pelikonsoli ja lemmikkieläin. Vuonna 2016 laitevarantoja koskevia kysymyksiä on vähennetty huomattavasti haastattelujen lyhentämiseksi.

5 TIETOJEN OIKEELLISUUS JA TARKKUUS

5.1 Tutkimuksen virhelähteet

Tietojen oikeellisuudella tarkoitetaan sitä, että tilastoidaan oikein ja luotettavasti sitä, mitä on tarkoitus mitata. Kulutustutkimus, kuten muutkin otostutkimuksiin perustuvat tilastot, sisältää useita mahdollisia virhelähteitä. Keskeiset tulosten luotettavuuteen vaikuttavat virhelähteet liittyvät tietosisältöön, kysymysten muotoiluun ja esittämisjärjestykseen, otantaan, vastauskatoon, tiedonkeruuseen ja tietojen käsittelyyn sekä tulosten analysointiin (Djerf & Lindqvist 1993). Tilastojen käyttökelpoisuuteen liittyvät erilaiset virheet, joiden lähteinä voivat Tilastokeskuksen laatukäsikirjan (Tilastokeskus 2007) mukaan olla:

– otanta (sampling errors)
– muut virhelähteet (non-sampling errors):
– kehikko (frame)
– mittaus (measurement)
– prosessointi (processing)
– vastauskato (non-response).

Otantaan liittyvät virheet voivat olla satunnaisia tai systemaattisia. Satunnaisvaihtelu aiheutuu siitä, että vain osa perusjoukosta on tutkimuksessa mukana. Satunnaisvirheen suuruuteen vaikuttavat otoksen koko, otoksen poimintamenetelmä ja tulosten estimointi. Edelleen satunnaisvirheen suuruuteen vaikuttaa muuttujien havaintoarvojen vaihtelu (hajonta). Satunnaista otantavirhettä pyritään

arvioimaan estimaattien keskivirheiden avulla. Vuoden 2022 kulutusmenojen keskivirhelaskelmia kuvataan tarkemmin luvussa 5.5 ja liitetaulukossa 1.

Systemaattista virhettä tuloksiin aiheuttaa otannan peitto- eli kehikkovirhe. Peittovirheen osuus kulutustutkimukseen liittyvästä kokonaisvirheestä on arvioitu pieneksi (ks. luku 3.2).

Kulutustutkimuksen eri vaiheissa pyrittiin kiinnittämään huomiota virheiden löytämiseen ja virheiden minimointiin. Tutkimuksen alkaessa keskityttiin tietosisällön huolelliseen suunnitteluun ja lomakkeen testaamiseen.

Tietojenkeruuvaiheen virhemahdollisuuksia on pyritty minimoimaan haastattelijoiden koulutuksella ja haastattelun standardoimisella. Lisäksi tietokoneavusteinen (CAPI) haastattelu yhtenäistää haastattelua ja mahdollistaa erilaisten rajoitusten käytön lomakkeelle syötettäville arvoille. Koska kulutustutkimuksen tiedot kerätään pääosin haastatteluilla, kulutusmuistikirjoilla ja puhelinsovelluksella, haastattelijoiden työpanos ja motivaatio ovat koko tutkimuksen kannalta avainasemassa.

Tietosisällön ja lomakkeen huolellisesta suunnittelusta huolimatta kotitalouksien kaikkia kulutusmenoja ei saada kerätyksi luotettavasti. Osittain tämä johtuu kotitalouksien muistivirheistä tai vastaamattomuudesta. Kulutustutkimuksesta saadaan liian pieni kulutus esimerkiksi alkoholijuomille ja rahapeleille sekä muille vastaaville tuotteille, joita usein pidetään sosiaalisesti ei-toivottavina (Djerf & Lindqvist 1993). Kulutustutkimusten kulutusmenoja on verrattu vastaavan vuoden kansantalouden tilinpidon kotitaloussektorin kulutustietoihin (ks. luku 6.1) käyttäen yksilöllisen kulutuksen käyttötarkoituksen mukaista eCOICOP-HBS luokitusta.

Prosessointivirheillä tarkoitetaan tässä aineistojen tallennuksessa, käsittelyssä ja koodauksessa tapahtuneita virheitä. Niitä pyrittiin pienentämään erilaisilla tarkistussäännöillä.

Systemaattista virhettä tuloksiin voi aiheuttaa myös vastauskato eli otoskotitalouden jääminen tutkimuksen ulkopuolelle. Vastauskato on yleisesti ymmärretty erääksi keskeiseksi aineiston laadun mittariksi. Vastaamattomuuden yleistyminen on ollut merkittävin survey-tiedon laatua heikentävä tekijä viime vuosina.

5.2 Kato-analyysi

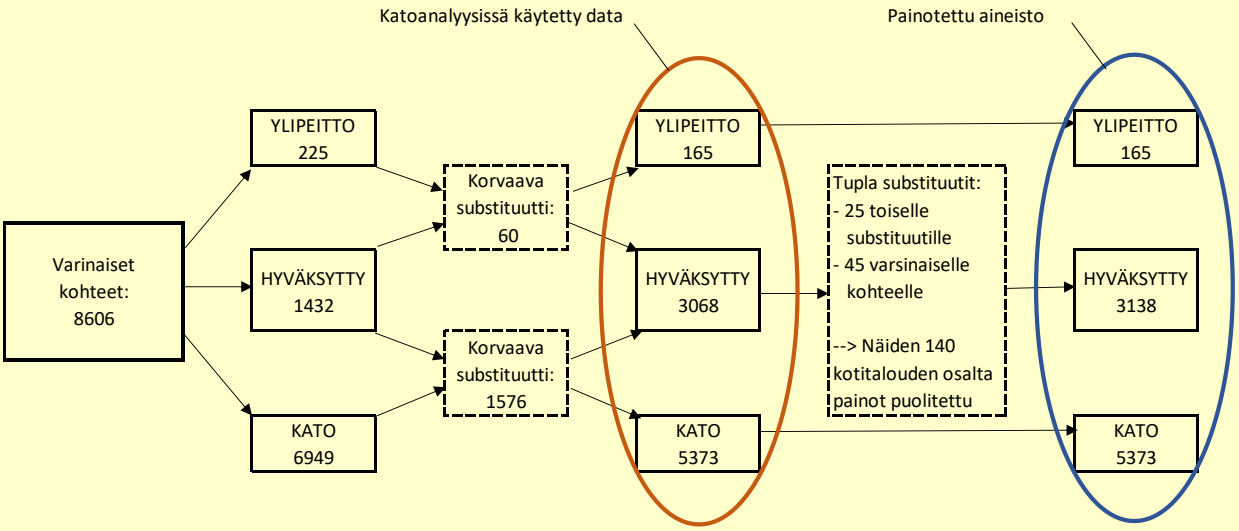
5.2.1 Substituuttien vaikutus katoon

Vuoden 2022 tutkimuksessa hyödynnettiin ensimmäistä kertaa substituutteja. Tutkimuksen keruutavan vuoksi substituuttikohteita päädyttiin tavoittelemaan yhtä aikaa varsinaisten kohteiden kanssa. Tämän vuoksi substituuttien suoraa vaikutusta katoon on vaikea arvioida. Kun kaikkia kohteita tavoiteltiin yhtä aikaa, haastattelija resurssit jakautuivat useammalle kotitaloudelle. Jos kohdehenkilöitä olisi tavoiteltu ensin, olisi yksittäistä kotitaloutta saatettu tavoitella useamman kerran ja tällä tavoin saatu kyseinen kotitalous osallistumaan tutkimukseen.

Substituuttien yhtäaikaisen kontaktoimisen vuoksi saattoi sekä kohdekotitalous, että yksi tai useampi substituutti kohde vastata tutkimukseen hyväksytysti. Lopullisissa hyväksytysti vastanneiden kotitalouksien aineistossa oli 70 tällaista ”tupla” substituuttia. Näistä 45 substituuttikotitaloutta oli tuplana varsinaiselle kohteelle ja 25 tuplana toiselle substituutille. Kaikki hyväksytysti tutkimukseen vastanneet kotitaloudet päädyttiin pitämään aineistossa ja näiden 140 kohteen painot puolitettiin. Kato-analyysissä käytetään painottamatonta dataa, minkä vuoksi nämä 70 tuplakotitaloutta (kuvio 6) on jätetty analyyseissä huomiotta. Katoanalyyseistä poistetut kotitaloudet ovat tarkasteltujen kriittisten muuttujien osalta samankaltaiset mukaan jätettyjen vastaavien kotitalouksien kanssa. Jos varsinainen kohde oli vastannut hyväksytysti, se jätettiin katoanalyysiaineistoon ja substituutti poistettiin. Jos kaksi substituuttia oli vastannut hyväksytysti, niin katoanalyysiin jätettiin eniten kohdekotitaloutta vastaava substituutti (ks. luku 3.2.2).

Tarkasteltaessa ainoastaan varsinaisia 8606 kohdetta, ylipeiton osuus oli 2.6 % (225 kohdetta), jolloin netto-otokseksi jäi 8381 kotitaloutta. Haastattelukadon osuus netto-otoksesta oli 80.7 % ja päiväkirjakadon 2.2 %. Hyväksyttyjä varsinaisia kohde kotitalouksia oli yhteensä 1 432 (17.1 %). Kun aineiston kato ja ylipeitto kohteita korvataan hyväksytysti vastanneilla substituuteilla, pois lukien tuplasubstituutit, ylipeittokohteiden osuus tippuu 0.7 prosenttiyksikköä ollen 1.9 % (165 kohdetta). Katoanalyyseissä käytetyn netto-otoksen muodostavat näin ollen 8441 kotitaloutta, joista 3068 kotitaloutta (36.6 %) muodostavat hyväksytyn otoksen.

Kuvio 6. Substituuttien vaikutus aineiston kokoon ja hyväksyttyjen määrään vuonna 2022 (kotitalouksia)

5.2.2 Kadon väestöryhmittäiset erot

Kotitalouksien vastaamattomuus eli kato vaikuttaa tutkimuksen tuloksiin. Kadon takia tutkimusjoukko pienenee, jonka seurauksena tutkimuksen tuloksiin liittyvä hajonta kasvaa (otosvarianssi). Lisäksi kadosta saattaa aiheutua myös virhettä tai harhaa tutkimustuloksiin, jos vastauskato on epätasaisesti jakautunut, eikä sitä voida korjata tilastollisin menetelmin (Tilastokeskus 2007). Kulutustutkimuksessa käytettyä kadon korjausmenetelmää on esitelty luvussa 3.5.

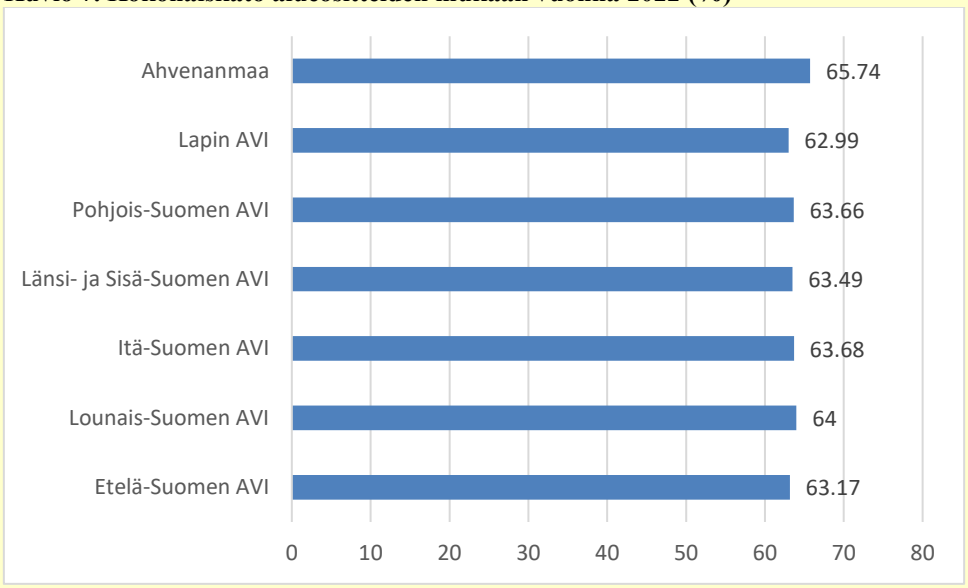
Vastauskato jaetaan tavallisesti eräkatoon ja yksikkökatoon (Groves ym. 1999). Eräkadossa yksittäiseen kysymykseen ei saada vastausta, yksikkökadossa koko kotitalous puuttuu lopullisesta aineistosta. Haastattelussa eräkatoa esiintyy melko vähän, sillä tietokoneavusteisessa haastattelussa käydään haastattelijan kanssa läpi kaikki kysymykset. Eräkatoa eli yksittäisiä puuttuvia vastauksia on vaikea tarkastella kulutustutkimuksessa, koska kuittienkeruujakson ostotiedoista ei voida selvittää, onko kotitalous jättänyt kirjaamatta vai hankkimatta kyseistä tuotetta kahden viikon aikana. Sen vuoksi yksikkökatoa eli kokonaisen kotitalouden puuttumista aineistosta on helpompi tutkia kuin eräkatoa. Vuoden 2022 Kulutustutkimuksessa käytettiin ensimmäistä kertaa substituutteja paikkaamaan yksikkökatoa. Haastattelukysymysten osalta eräkatoa tarkastellaan luvussa 5.4.

Kadon analysointia varten rekistereistä liitettiin aineistoon kohdehenkilöiden taustatietoja. Näin saatiin informaatiota myös tutkimuksen ulkopuolelle jääneiden talouksien tai niiden kohdehenkilöiden iästä, asuinkunnasta, asuntokunnan koosta, koulutuksesta ja veronalaisista tuloista. Informaation lisääminen mahdollistaa kadon vertailun eri taustamuuttujien suhteen, jolloin voidaan analysoida kadon vaihtelua eri väestöryhmissä.

Vastauskato ja asuinalue

Verrattuna vuosien 2012 ja 2016 kulutustutkimuksiin, kato jakaantui vuoden 2022 tutkimuksessa kohtalaisen tasaisesti alueittain (kuvio 7). Suurinta kato oli Ahvenanmaalla ja pienintä Lapissa.

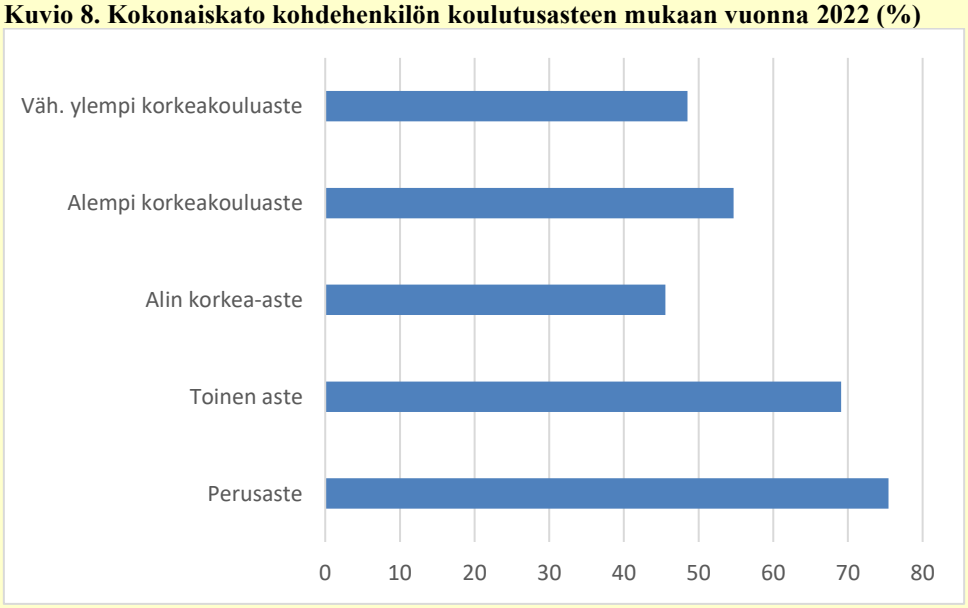
Kuvio 7. Kokonaiskato alueositteiden mukaan vuonna 2022 (%)

Kato kohdehenkilön koulutusasteen mukaan

Vuoden 2022 tutkimuksessa kato oli suurinta perusasteen suorittaneiden kohdehenkilöiden talouksissa (kuvio 8). Tutkimukseen osallistumisen kannalta merkityksellistä näytti olevan se, että talouden kohdehenkilö oli suorittanut vähintään alimman korkea-asteen tutkinnon, sillä perus- ja toisen asteen suorittaneiden kohdehenkilöiden kotitalouksissa kato oli jo selvästi suurempi. Kato oli pienin alimman korkea-asteen koulutuksen hankkineiden kohdehenkilöiden talouksissa.

Kuvio 8. Kokonaiskato kohdehenkilön koulutusasteen mukaan vuonna 2022 (%)

Kato kohdehenkilön sukupuolen ja iän mukaan

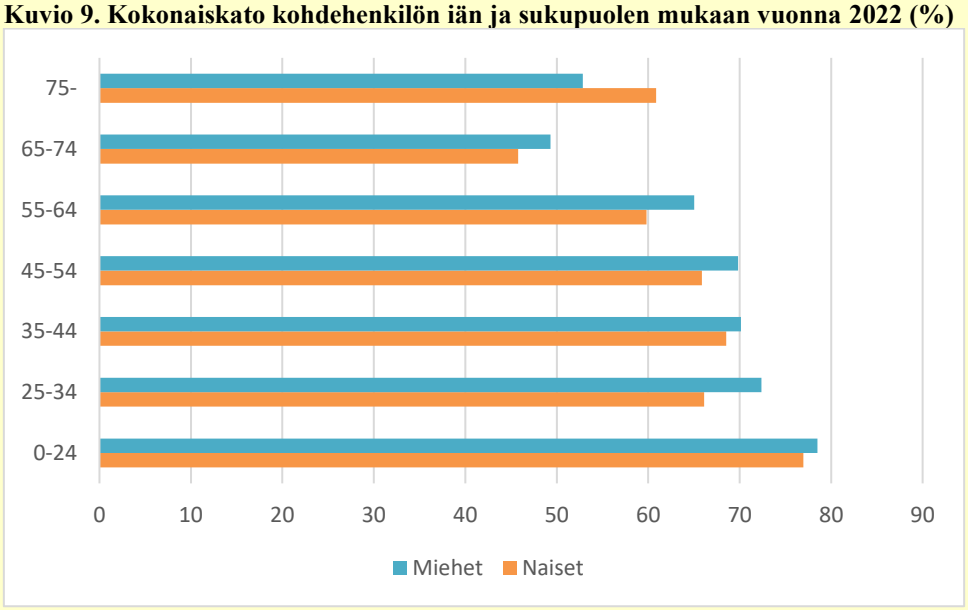
Samoin kuin vuoden 2016 kulutustutkimuksessa, taloudet, joiden kohdehenkilönä oli nainen, vastasivat kulutustutkimukseen aktiivisemmin kuin taloudet, joiden kohdehenkilönä oli mies (taulukko 6).

Taulukko 6. Kokonaiskato kohdehenkilön sukupuolen mukaan vuonna 2022 (%)

Mies	Nainen	Kaikki
65.2	62.1	63.7

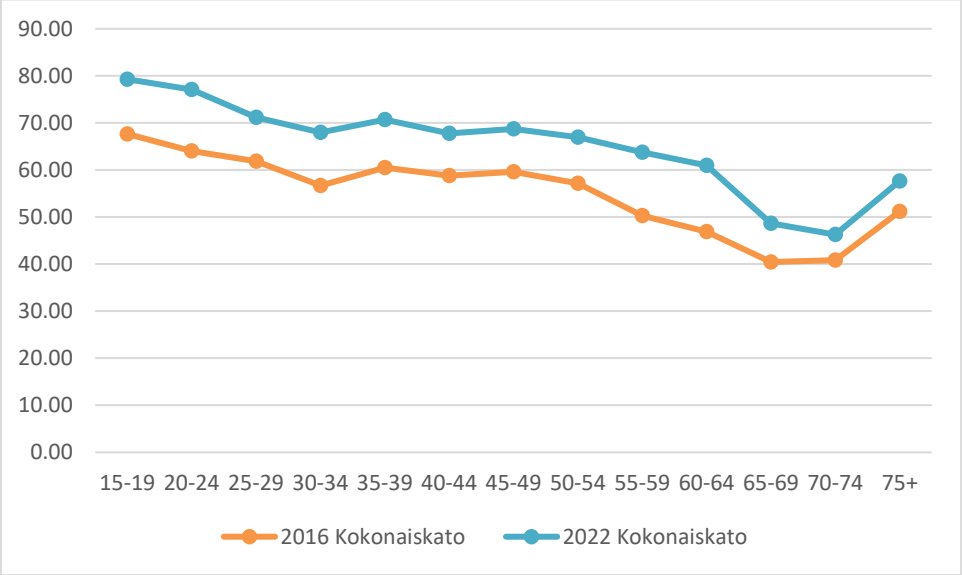
Ero sukupuolten välillä oli 3.1 prosenttiyksikköä. Vuoden 2016 tutkimuksessa se oli 5.1 prosenttiyksikköä. Eri-ikäisten miesten ja naisten osallistumisessa oli suurta vaihtelua (kuvio 9). Naisten vastausaktiivisuus oli suurempaa kuin miesten kaikissa ikäluokissa lukuun ottamatta vanhimpia, yli 75-vuotiaiden talouksia, joissa naiskotitalouksien kato oli mieskohdehenkilöiden talouksia suurempaa. Myös vuoden 2016 tutkimuksessa vanhimmissa ikäryhmissä mieskotitaloudet vastasivat naisten talouksia aktiivisemmin. Kyse lienee siitä, että yli 75- vuotiaiden naisten joukossa on enemmän hyvin vanhoja kohdehenkilöitä, jotka eivät sairauden tai muun syyn vuoksi osallistuneet tutkimukseen.

Kuvio 9. Kokonaiskato kohdehenkilön iän ja sukupuolen mukaan vuonna 2022 (%)

Kohdehenkilön iän mukaan tarkasteltuna, kato kasvoi jokaisessa ikäryhmässä verrattuna vuoden 2016 tutkimukseen. Suurinta kadon kasvu oli 60—64-vuotiaiden, (14.1 prosenttiyksikköä), 55—59-vuotiaiden (13.4 prosenttiyksikköä) ja 20—24-vuotiaiden (13.1 prosenttiyksikköä) kohdehenkilöiden kotitalouksissa. (kuvio 10). Vähiten kato kasvoi 70—74-vuotiaiden kohdehenkilöiden kotitalouksissa (5.4 prosenttiyksikköä).

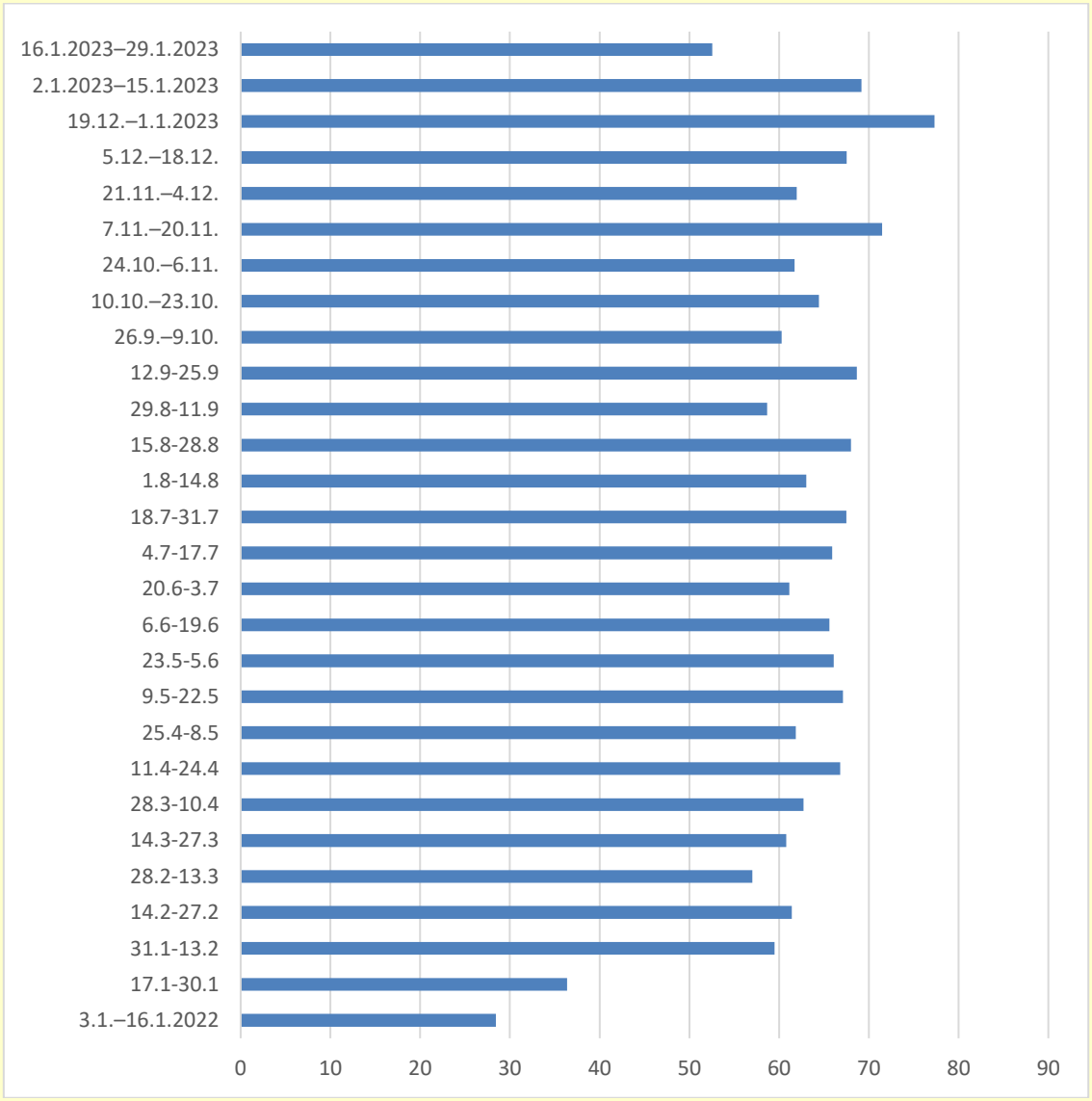
Kuvio 10. Kokonaiskato kohdehenkilön iän mukaan vuosina 2016 ja 2022 (%)

Kato lopullisen kuittienkeruujakson mukaan

Jos haastattelija ei tavoittanut ajoissa kotitaloutta tai kotitalous kieltäytyi kuittien keruusta ja muistikirjan pitämisestä vedoten sopimattomaan ajankohtaan, keruun aloittamista oli mahdollista siirtää. Substituutti kotitalouksia kontaktoitiin yhtä aikaa varsinaisten otoskotitalouksien kanssa. Kuviossa 11 esitetään katoprosentit haastattelujaksoittain. Katoprosentit vaihtelevat eri jaksojen kesken. Pienintä kato oli alkuvuodesta ja suurinta joulun ja uudenvuoden pyhien aikana.

Kuvio 11. Kokonaiskato lopullisen haastattelujakson mukaan vuonna 2022(%)

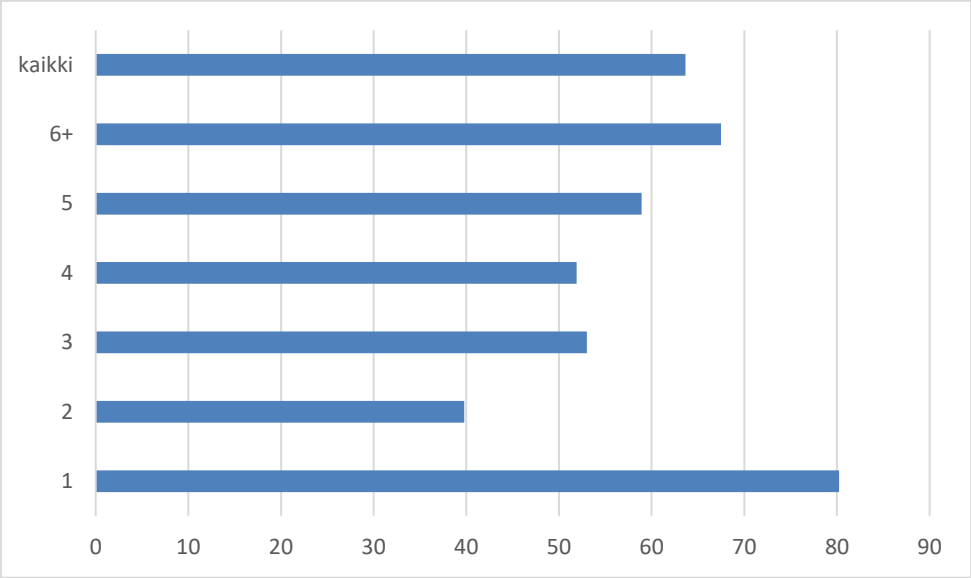

Kato asuntokunnan[1] koon ja tulojen mukaan

Kuten vuoden 2016 tutkimuksessa myös vuonna 2022 kahden hengen asuntokuntien kato oli selvästi vähäisempää kuin muiden asuntokuntien (kuvio 12). Suurinta kato oli yhden hengen kotitalouksissa.

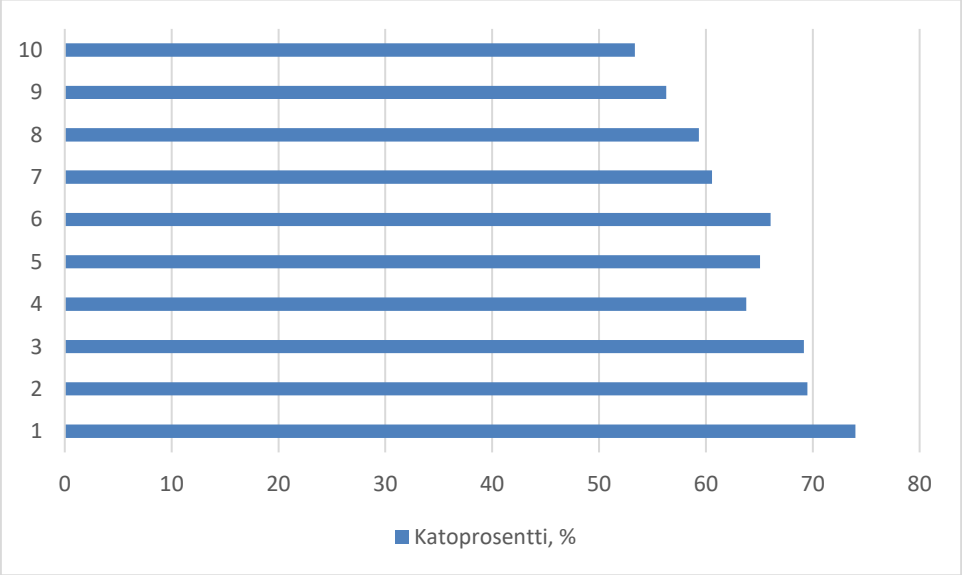
[1] Tieto asuntokunnasta perustuu rekisteritietoihin. Asuntokunnan muodostavat kaikki samassa asuinhuoneistossa vakinaisesti asuvat henkilöt. Vakinaisesti laitoksissa kirjoilla olevat, asunnottomat, ulkomailla ja tietymättömissä olevat henkilöt eivät väestölaskennassa muodosta asuntokuntia.

Kuvio 12. Kokonaiskato asuntokunnan koon mukaan vuonna 2022 (%)

Kuvio 13 kuvaa asuntokuntien bruttotulojen yhteyttä kulutustutkimukseen osallistumiseen. Vastauskato on selvästi suurinta alimpaan tuloluokkaan kuuluvissa talouksissa. Asuntokunnista, jotka kuuluivat alimpaan tulodesiiliin, yli 70 prosenttia jäi tutkimuksen ulkopuolelle. Pienintä kato on suurituloisilla asuntokunnilla. Edeltävässä vuoden 2016 kulutustutkimuksessa kato oli pienintä keskituloisten keskuudessa ja lähti nousuun suurituloisilla.

Kuvio 13. Kokonaiskato asuntokunnan tulokymmenyksen mukaan vuonna 2022 (%)

5.2.3 Kadon syyt

Kotitaloudet jaetaan vastauskadon syiden mukaan kolmeen pääryhmään: tavoittamatta jääneisiin, kieltäytyneisiin ja muusta syystä pois jääneisiin. Vapaaehtoisissa tutkimuksissa kuten kulutustutkimuksessa kieltäytyminen tai tutkimukseen osallistuminen on kotitalouden oma valinta. Haastattelijoiden koulutuksessa opastettiin, kuinka myönteisessä hengessä suostutellaan epäröiviä haastateltavia osallistumaan tutkimukseen.

Kulutustutkimuksen aineistoon kuuluvat kotitaloudet, jotka osallistuivat sekä haastatteluun että keräsivät kaksi viikkoa kuitteja tai kirjasivat päivittäistavaraostot muistikirjaan. Kokonaiskato jaetaan haastattelukatoon ja kuittienkeruujakson katoon (päiväkirjakato). Haastattelukatoon kuuluvat taloudet, jotka kieltäytyivät tutkimuksesta, joita ei tavoitettu tai joita ei haastateltu jonkin muun syyn vuoksi. Päiväkirjakatoon kuuluvat taloudet, jotka haastateltiin, mutta jotka eivät jostain syystä palauttaneet kuittipussia ja muistikirjaa.

Haastattelukato oli vuoden 2022 tutkimuksessa 61.5 %(vuonna 2016: 47.6 %) ja päiväkirjakato 2.1 % (vuonna 2016: 6.7 %). Tutkimuksen kokonaiskadoksi tuli vuonna 2022 siten 63.7 % (vuonna 2016 54.2 %). (Taulukko 7)

Vuoden 2012 tutkimuksen haastattelu- ja päiväkirjakato eivät kuitenkaan ole täysin vertailukelpoisia muihin vuosiin, koska haastatteluja tehtiin kaksi vuonna 2012. Henkilöitä, jotka eivät suostuneet enää toiseen haastatteluun, oli 225 ja heidät on laskettu tässä haastattelukatoon. Yksiosaisen haastattelun tapauksessa heistä osa olisi todennäköisesti keskeyttänyt tutkimukseen osallistumisen kuittien keruuvaiheessa, mikä olisi lisännyt päiväkirjakatoa.

Taulukko 7. Kulutustutkimuksen kokonaiskadon syyt vuosina 2001, 2006, 2012, 2016 ja 2022

	2022		2016		2012		2006		2001	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Koko netto-otos	8441	100	8023	100	8238	100	7658	100	8793	100
Hyväksytty aineisto	3068	36.3	3673	45.8	3551	43.1	4007	52.3	5495	62.5
Kokonaiskato yhteensä	5373	63.7	4350	54.2	4687	56.9	3651	47.7	3298	37.5
A Haastattelukato yhteensä	5193	61.5	3816	47.6	4283	52	3179	41.5	2697	30.7
- kieltäytyminen	2170	25.7	2546	31.7	2772	33.6	2532	33.1	2358	27.4
- ei tavoitettu	2866	34.0	929	11.6	1239	15	482	6.3	318	2.9
- muu syy	157	1.9	341	4.3	272	3.3	165	2.2	20	0.4
B Päiväkirjakato yhteensä	180	2.1	534	6.7	404	4.9	472	6.2	601	6.8

Vuoden 2022 tutkimuksessa päiväkirjakadon osuus oli pieni, verrattuna neljään edeltävään tutkimukseen. Haastattelusta kieltäytyminen on aiemmin 2000-luvulla ollut ylivoimaisesti suurin syy talouden poisjääntiin tutkimuksesta. Tutkimuksesta kieltäytyneiden osuus kasvoi poikkeuksetta vuosina 1990–2006. Vuonna 1990 heidän osuutensa talouksista oli 16 prosenttia ja vuoden 2006 tutkimuksessa jo 33 prosenttia. Kieltäytyminen poisjäännin syynä on ollut kolmessa viime tutkimuksessa noin kolmannes. Sen sijaan tavoittamattomien osuus on kasvanut 2010-luvulla. Vuoden 2022 tutkimuksessa tavoittamattomuus nousi suurimmaksi kadon syyksi. Vuonna 2022 talouksista noin joka kolmas (34%) jäi tavoittamatta ja noin joka neljäs (26 %) kieltäytyi haastattelusta.

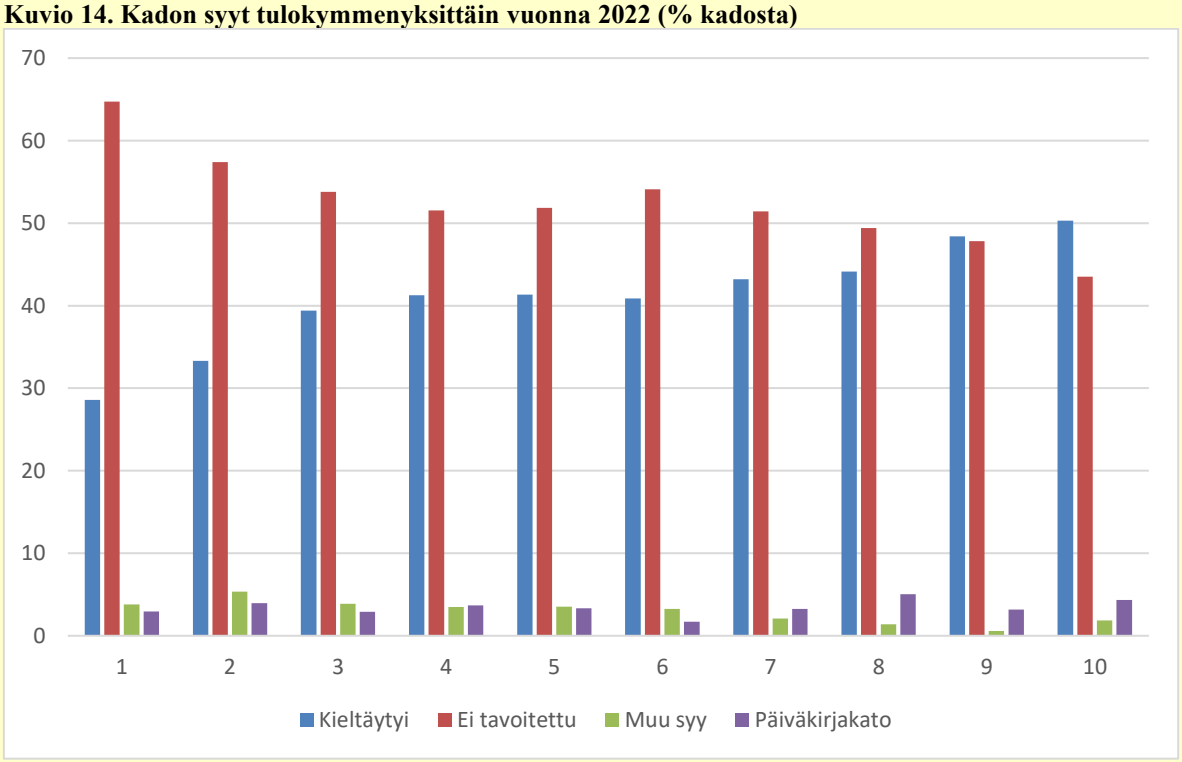
Haastattelijat yrittivät tavoittaa kohdehenkilöitä ja heidän talouksiaan sähköpostitse, kirjeitse ja puhelimitse, mutta osaa ei tavoitettu yrityksistä huolimatta. Vuonna 2022 tavoittamatta jäi noin 34 prosenttia otoksen kotitalouksista, kun vuoden 2016 tutkimuksessa heidän osuutensa oli 12 prosenttia (taulukko 7). Tavoittamatta jäi eniten pienituloisia; mitä suuremmat tulot, sitä todennäköisemmin kotitalous tavoitettiin (kuvio 14). Noin 2/3 tavoittamatta jääneistä, syynä oli tuntematon puhelinnumero.

Kieltäytymisen syyksi taloudet ilmoittivat yleisimmin ajanpuutteen ja sen, että osallistuminen ei kiinnosta. Kieltäytyneisiin laskettiin myös henkilöt, joiden kanssa ei yrityksistä huolimatta saatu sovittua sopivaa haastatteluaikaa. Kieltäytyminen korreloi tulojen kanssa. Ylemmissä tulodesiileissä kieltäytyneitä oli eniten.

Muista syistä kuin kieltäytymisen tai tavoittamattomuuden vuoksi tutkimuksen ulkopuolelle jäi kaksi prosenttia otoksen kotitalouksista. Muista syistä yleisin oli haastateltavan sairaus. Kielivaikeuksien vuoksi tutkimuksen ulkopuolelle jääneiden osuus oli 0.2 %, mikä on selvästi pienempi kuin edellisessä keruussa (1.0 % vuonna 2016). Muista syistä tutkimuksen ulkopuolelle jäi suhteessa enemmän pienituloisia kuin suurituloisia. (Kuvio 14).

Päiväkirjakatoon kuuluivat kotitalouksista ne, jotka haastateltiin, mutta jotka joko kieltäytyivät kuittienkeruujakson tiedonkeruusta tai eivät muusta syystä palauttaneet kuitteja ja muistikirjaa (180kpl). Nämä kotitaloudet eivät sisälly lopulliseen aineistoon. Päiväkirjakadon osuus kokonaiskadosta oli selvästi edellisiä keruita pienempi. Päiväkirjakato jakautuu suhteellisen tasaisesti kaikkien tulokymmenysten välillä. Pienintä päiväkirjakato oli 6 tulokymmenyksessä ja suurinta 8 tulokymmenyksessä. Kuitit ja muistikirjan palauttaneet osallistuivat 500 € lahjakortin arvontaan kuittienkeruujaksolla.

Kuvio 14. Kadon syyt tulokymmenyksittäin vuonna 2022 (% kadosta)

Kuten edellä olevista taulukoista ja kuvioista käy ilmi, kato ei ole sattumanvaraista, vaan vastaamatta jättäminen on yhteydessä esimerkiksi asuntokunnan tuloihin ja kokoon sekä kohdehenkilön koulutusasteeseen. Koska monet näistä taustamuuttujista ovat kadon lisäksi yhteydessä myös kulutustutkimuksen tulosmuuttujiin eli kulutusmenoihin, kadon vinous aiheuttaa harhaa tutkimustuloksiin.

Harhaa korjataan painotuksen avulla. Jokaisen kotitalouden antamat kulutustiedot kerrotaan painokertoimella, joka ilmaisee kuinka useaa perusjoukon taloutta kyseinen otokseen poimittu talous vastaa. Painotuksen tavoitteena on saada kulutusmenojen kokonaissummien ja keskiarvojen estimaatit vastaamaan väestöjakaumaa. Estimoinnissa käytettävien painokertoimien perustana ovat asuntokuntien sisältymistodennäköisyydet, joita korjataan uudelleenpainotuksen ja kalibroinnin avulla (ks. luku 3.5).

5.3 Kauppakuittien käyttö tilinpitojakson tiedonkeruussa

Kuten neljänä aikaisempana tutkimuskertana, myös vuoden 2022 kulutustutkimuksessa kotitalouksilla oli mahdollisuus ostojen kirjaamisen sijaan kerätä ostostensa kuitit kahden viikon jaksolta ja toimittaa ne kulutuksen muistikirjan mukana Tilastokeskukseen. Vuoden 2022 kulutustutkimuksessa oli myös ensimmäistä kertaa käytössä puhelinsovellus. Puhelinsovelluksella kotitalouksilla oli mahdollista skannata ja toimittaa kuitit sähköisesti perinteisen paperipostin siasta.

Menojen kirjaaminen käsin päiväkirjoihin on erityisen raskasta suurille kotitalouksille. Kirjaaminen on vaatinut sitoutumista kotitalouden kaikilta jäseniltä. Kuittien talteenotto on keventänyt päivittäistavaroiden ostotietojen keräämistä. Vuoden 2022 haastatelluista kotitalouksista noin 94.5 prosenttia toimitti hyväksyttävästi tiedot myös päivittäistavaraostoistaan. Vuonna 2016 osuus oli noin 87 prosenttia ja vuosina 2006 ja 2012 osuus oli noin 90 prosenttia.

Aineiston tallennusvaiheessa saatiin tieto siitä, mitkä menoista tallennettiin mobiilisovelluksella skannatuista kuiteista ja mitkä muistikirjamerkinnöistä tai käsin tallennetuista lyhyistä kuiteista[2]. Kaikkiaan aineistossa on noin 355 000 kulutusmenomerkintää, joista noin 82 prosenttia on peräisin kuiteilta. Skannattuja kuitteja on kulutusmenomerkinnöistä noin 37 % ja mobiilisovelluksen kautta toimitettuja kuitteja noin 45 % (vuoden 2016 tutkimuksessa kuittien osuus oli noin 80 %).

5.4 Imputointi ja editointi

Haastattelu-, kuitti- ja muistikirja-aineistoa tarkistetaan monivaiheisesti. Perustarkistuksiin kuuluu

- haastattelijan haastattelun yhteydessä kirjoittaminen kommenttien läpikäynti
- haastattelutietojen minimien ja maksimien tarkistaminen
- kuitti- ja muistikirja-aineiston jokaisen koodin 15 suurimman ja 15 pienimmän arvon tarkistaminen
- loogiset tarkistukset (esim., että jokaisella kotitaloudella on tietyt pakolliset tiedot).

Vuoden 2022 kulutustutkimuksessa imputoitiin eräkatoa kulutusta kuvaavien muuttujien osalta, kuten kahdessa edeltävässäkin tutkimuksessa. Jos haastattelussa oli vastattu ”ei osaa sanoa” tai kieltäydytty vastaamasta johonkin kysymykseen, tiedot imputoitiin käyttäen Donor- eli luovuttajaimputointimenetelmää (SAS:n Banff-proseduuri). Tiedon luovuttaja haettiin muuttujakohtaisesti päättämällä ensin ns. must match -muuttujat[3], joiden perusteella mahdollisimman samanlainen luovuttaja etsitään. Vain muuttujat, joista tiedettiin, että tiedon pitäisi olla suurempi kuin nolla, imputoitiin. Esimerkiksi asumiseen liittyvistä tiedoista muutama prosentti imputoitiin ja imputoiduista hieman yli puolet (54 %) imputoitiin tällä menetelmällä.

Imputointi on kiinteä osa muuta aineiston editointia eli epäjohdonmukaisten tai virheellisten tietojen havaitsemista ja korjaamista. Kaikille korjatuille muuttujille merkittiin tietokantaan ns. flag-muuttujaan tieto korjauksesta. Flag-muuttujien mahdolliset arvot olivat:

1: Imputoitu Banffilla (luovuttajaimputointi)
2: Tieto haettu hallinnollisesta aineistosta
3: Jaettu tietoa useammalle muuttujalle (esim. vakuutuspaketit)
4: Muu imputointitapa (esim. keskiarvo- tai mediaani)
5: Tietoa korjattu (esim. outlier).

Tiedon jakamista useammalle muuttujalle (flag=3) käytettiin ensisijaisesti vakuutuspakettien osalta eli tilanteessa, jossa kotitalous kertoi, mitä vakuutuksia sillä on ja mikä on niiden yhteissumma.

---

4 Lyhyet 1-3 rivin kuitit tallennettiin manuaalisesti kustannussyistä.

[3] Esimerkiksi puuttuvan sähkömaksun imputoinnissa luovuttajaa haettiin niiden joukosta, joilla asunnon pinta-ala, asumislaji ja talotyyppi olivat samoja.

Vakuutustiedoista imputoitujen tietojen osuus oli 15 prosenttia. Imputoiduista vakuutuksista 87 % imputoitiin jakamalla tiedot useammalle muuttujalle ja 12 % luovuttajaimputoinnilla. Tiedon paikkaamista hallinnollisen aineiston avulla käytettiin mm. asumista koskevien muuttujien osalta (esim. rakennusvuosi, pinta-ala). Muu imputointitapa oli käytössä lähinnä kestokulutushyödykkeiden osalta, ja niistä alle kaksi prosenttia imputoitiin.

Tiedonkeruulomake uudistuksen ja luokitusmuutoksen myötä kaikkia COICOP2018- luokituksen mukaisia muuttujia ei ollut mahdollista tuottaa suoraan aineistojen kulutiedoista. Niinpä aikasarjaa päivitettäessä, joitain COICOP2018- luokituksen mukaisia kulutusmenoja tuotettiin jyvittämällä aineistojen muuttujia eri vuosien aineistojen pohjalta saatujen suhdelukujen avulla. Nämä suhdeluvuilla jaetut tiedot sisältyvät ”muu imputointitapa” flag -muuttujan alle. Suhdelukujen avulla on tuotettu muun muassa palveluaineiston jätevesien osuus vuosille 2012 ja 2016 poimimalla suhdeluvut vuoden 2022 aineistosta. Vuoden 2022 aineiston tarkemman 5 ja 7 numerotason terveydenhuollon kulutietoja taas on muodostettu suhdelukujen avulla hyödyntämällä edeltävien vuosien aineistoja.

5.5 Kulutusmenojen keskivirheet

Kulutustutkimuksessa kiinnostuksen kohteena olevat tunnusluvut ovat yleensä kulutusmenojen keskiarvoja koko perusjoukon tai perusjoukon osajoukon tasolla. Otoksiin perustuvien tutkimuksien tuloksiin liittyy aina otannasta aiheutuvaa satunnaisvaihtelua. Saatujen keskiarvojen luotettavuutta arvioidaan seuraavassa laskemalla niille variaatiokertoimet eli suhteelliset keskivirheet. Keskivirheestimaatin avulla voidaan laskea parametreille luottamusväli eli virhemarginaali (Tilastokeskus 2007).

Kulutusmenojen keskivirheet on laskettu SAS-ohjelmiston SURVEY MEANS -proseduurilla. Keskivirheen prosentuaalista osuutta keskiarvosta kuvataan suhteellisella keskivirheellä eli variaatiokertoimella. Suhteellinen keskivirhe on keskivirheen prosentuaalinen osuus keskiarvosta. Mitä pienempi vaihtelu eli varianssi on, sitä tarkempi on estimaatti.

Kulutusmenojen pääryhmissä suhteelliset keskivirheet ovat pääasiassa 2 ja 4 prosentin välillä (taulukko 8). Suurimmat suhteelliset keskivirheet ovat koulutuksen sekä alkoholijuomat, tupakka ja huumausaineet osalta. Kaikkien kulutusmenojen suhteellinen keskivirhe vuonna 2022 oli 1.34 % (vuoden 2016 tutkimuksessa 1.15 prosenttia). Tarkimmat tiedot saadaan elintarvikkeista ja alkoholittomista juomista sekä asumisesta ja energiasta.

Keskivirheen avulla voidaan laskea luottamusväli, jolla perusjoukon todellinen arvo on tietyllä luotettavuustasolla. Kulutusmenoerän keskivirhe kerrottuna luvulla ± 1.96 ilmaisee ne rajat, joiden sisälle perusjoukon todellinen arvo asettuu 95 prosentin todennäköisyydellä. Esimerkiksi asumisen ja energiamenojen kohdalla 1.17 prosentin suhteellinen keskivirhe tarkoittaa, että kotitaloudet käyttävät perusjoukossa 95 prosentin todennäköisyydellä asumisen ja energiaan keskimäärin 12 614–13 206 euroa vuodessa.

Taulukko 8. Kotitalouksien kulutusmenojen keskiarvot (EUR), luottamusvälit (EUR) ja suhteelliset keskivirheet kulutustutkimuksessa 2022

	Keskiarvoa, euroa	95 % luottamusvälin alaraja, euroa	95 % luottamusvälin yläraja, euroa	Suhteellinen keskivirhe, %
Kulutusmenot	39808	38761	40855	1.34
Elintarvikkeet ja alkoholittomat juomat	5646	5475	5817	1.54
Alkoholijuomat, tupakka ja huumausaineet	736	672	800	4.44
Vaatetus ja jalkineet	1683	1557	1809	3.81

Asuminen, vesi, sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	12910	12614	13206	1.17
Kalusteet, kotitalouskoneet ja tavanomainen kodinhoito	1644	1524	1763	3.72
Terveys	1420	1335	1505	3.05
Liikenne	5514	5157	5871	3.30
Informaatio ja viestintä	1559	1484	1633	2.44
Kulttuuri ja vapaa-aika	2565	2409	2721	3.10
Koulutus	146	125	168	7.40
Ravintola ja majoituspalvelut	1529	1426	1633	3.45
Vakuutus- ja rahoituspalvelut	1786	1703	1870	2.38
Henkilökohtainen hygienia, sosiaaliturva ja muut tavarat ja palvelut	1880	1774	1986	2.88

Tuloksia tarkasteltaessa on aina otettava huomioon aineiston kokoon liittyvät rajoitukset. Kulutustutkimuksen perustaulukoissa ei ole esitetty kulutusmenoryhmiä, joiden tulokset perustuvat alle viiden kotitalouden ilmoittamiin menoihin. Tämä sen vuoksi, että kulutustietojen tarkkuus heikkenee siirryttäessä pääryhmätasoa pienempiin kulutusryhmiin. Usein ostettavien hyödykkeiden keskivirheet ovat pieniä, mutta harvemmin hankittujen tuotteiden kohdalla keskivirheet saattavat kasvaa melko suuriksi. Näissä tapauksissa otos ei välttämättä riitä kulutusmenojen luotettavaan kuvaamiseen. Myös yksityiskohtaiset luokittelut taustamuuttujien kuten iän, sosioekonomisen aseman tai maakunnan mukaan kasvattavat havaintojen vähetessä kulutuserien virheosuuksia. Liitetaulukossa 1 on esitetty vuoden 2022 kulutustutkimuksien kulutusryhmien keskiarvot ja keskiarvon keskivirheet tarkalla luokituksella. Lisäksi taulukoon on merkitty sekä lukumääränä että prosenttiosuutena, kuinka monella kotitaloudella oli kunkin kulutusmenoryhmän eurotieto vuonna 2022.

Keskivirhelaskelmat kuvaavat tuloksiin liittyvää satunnaisvaihtelua, jota otoskoon kasvattaminen pienentää. Tämän lisäksi tietoihin liittyy harhaa, jota ei pystytä pienentämään otoskokoa kasvattamalla. Tällainen harha voi johtua useasta eri syystä: esimerkiksi siitä, että kotitaloudet jättävät vastaamatta tai unohtavat kulutusmenoeriä päiväkirjoista. Kulutuserät saadaan kerättyä otoskotitalouksilta vain osittain, minkä vuoksi kaikkien kotitalouksien kulutusmenot tulevat aliestimoiduiksi. Tästä aiheutuva virhe saattaa joissakin tapauksissa (esim. alkoholimenot, rahapelit) olla huomattavasti suurempi kuin satunnaisvirhe. Harhan suuruutta voidaan arvioida vertaamalla tietoja muihin tietolähteisiin (ks. luku 6.1). Harhan jakautumista ei kuitenkaan pystytä tarkkaan päättelemään ja sen vuoksi kulutustutkimuksen tietoja ei ole korjattu. Oletuksena on, että harhan osuus pysyy samana tutkimuksesta toiseen.

6 TIETOJEN VERTAILUKELPOISUUS

Tilastojen keskeisiin ominaisuuksiin kuuluu tietojen vertailukelpoisuus aikaisempien vuosien tietoihin sekä muihin kotimaisiin ja kansainvälisiin tilastoihin. Tässä luvussa verrataan vuoden 2022 kulutustutkimuksesta saatuja tuloksia kansantalouden tilinpidosta ja tulonjakotilastoista saatuihin tuloksiin ja pohditaan niiden eroja. Sen jälkeen käsitellään Eurostatin käyttämän eCOICOP HBS-kulutusluokituksen sekä julkaisuajankohdan vaikutuksia lukujen vertailukelpoisuuteen vuoden 2022 kulutustutkimuksen kanssa. Lopuksi kuvataan rahanarvon muutoskertoimien käyttöä eri vuosien kulutusmenojen vertailussa.

Kulutustutkimuksen kotitaloudet edustavat rakenteeltaan varsin hyvin koko kotitalousväestöä, koska väestön iän ja sukupuolen mukaisia sekä alueittaisia jakaumatietoja käytetään hyväksi aineiston painojen määrittelyssä. Myös väestötilastoihin perustuva kotitalousväestön määrä kiinnitetään painojen laskennassa (ks. Djerf & Lindqvist 1993, Lindqvist ym. 2000, Tilastokeskus 2004).

6.1 Kulutusmenojen vertailu kansantalouden tilinpidon yksityisiin kulutusmenoihin

Tilastokeskuksen kansantalouden tilinpito tuottaa vuosittain tietoja kotitaloussektorin kulutusmenoista. Tietojen laadinnassa noudatetaan Euroopan kansantalouden tilinpitojärjestelmän 2010 (EKT2010) mukaisia käsitteitä ja määritelmiä. Tuoteluokitus perustuu EU-harmonisoituun versioon kansainvälisestä COICOP-luokituksesta (nk. ECOICOP). Kansantalouden tilinpidossa osa ECOICOP-luokituksen 5-numerotason luokista on yhdistetty, ja käytössä on 228 (+1)[4] 5-numerotason luokkaa. Luokitus on karkeammalla tasolla kuin mitä kulutustutkimuksessa käytetään.

Suomessa kulutusluokitusta käyttää neljä eri tilastoa (kulutustutkimus, kuluttajahintaindeksi, kansainvälinen hintavertailu (PPP) ja kansantalouden tilinpito), ja aikaisemmin kaikilla neljällä tilastolla oli hieman erilainen versio 5-numerotason luokituksesta. Vuonna 2015 luokituksen tarkin eli 5-numerotaso harmonisoitiin EU:n alueella, ja myös Suomessa siirryttiin käyttämään samaa luokitusta kaikissa neljässä tilastossa (tosin ihan kaikkia 5-numerotason luokkia ei otettu käyttöön kansantalouden tilinpidossa eikä kansainvälisessä hintavertailussa).

Kuluttajahintaindeksi alkoi käyttää uutta ECOICOP-luokitusta vuoden 2016 alusta alkaen (sarja 2015=100), ja myös kansainvälisen hintavertailun (PPP) laadinnassa siirryttiin ECOICOP-luokitukseen 220 nimikkeen tasolla samoihin aikoihin. Kansantalouden tilinpidossa ECOICOP-siirtymä toteutettiin aikasarjakorjauksen yhteydessä syksyllä 2019, ja samalla laskentatarkkuus nousi aiemmasta 182 nimikkeestä 229 nimikkeeseen, niin, että kaikki kansainvälisen hintavertailun laadinnassa tarvittavat 220 nimikettä sekä muutama erityisesti kuluttajahintaindeksin toivoma nimike otettiin mukaan laskentaan.

Kulutustutkimus julkaisi vuoden 2022 kulutuksesta COICOP2018-luokituksen mukaisen tietokantataulukon vuoden 2024 aikana ja toimitti Eurostatille kulutustiedot ECOICOP-luokituksen mukaisena. Kansantalouden tilinpidossa siirrytään uuteen COICOP2018-luokitukseen vuoden 2025 aikana. Varsinaisesti siirtymä olisi pitänyt tehdä jo vuoden 2024 aikasarjakorjauksen yhteydessä, mutta Suomi – kuten 11 muutakin EU-maata – haki ja sai derogaation luokitussiirtymälle, jolloin aikasarjakorjausta ja luokitusmuutosta ei tarvinnut tehdä yhtä aikaa. Deragaation hakemista puolsi myös se, että sekä kuluttajahintaindeksi että kansainvälinen hintavertailu tarvitsivat tiedot ECOICOP-luokituksen mukaisina vielä syksyllä 2024.

Verrattaessa kulutustutkimuksen tietoja kansantalouden tilinpidon kotitaloussektorin kulutusmenoihin on otettava huomioon erot sektorin rajaamisessa, tiedonkeruussa ja määritelmissä sekä tilastojen laatimismenetelmissä. Tietojen vertailussa on syytä huomioida, että kulutustutkimuksen tiedot ovat kansantalouden tilinpidon kulutuslaskelmien päälähde, vaikka kansantalouden tilinpidon tietoja laskettaessa käytetään myös useita muita lähteitä, kuten vähittäiskaupan liikevaihtotietoja (Tilastokeskuksen yritys- ja toimipaikkarekisteri, kaupan suhdannetilastot), kaupan alan järjestöjen tietoja, tuotannon laskennassa syntyneitä tietoja sekä monista eri lähteistä peräisin olevia määrätietoja yhdistettynä kuluttajahintaindeksin muutoksiin. Kulutusmenojen osuus kunkin tuotteen

[4] ECOICOP-luokituksen mukaisten luokkien lisäksi kansantalouden tilinpidossa FISIM (financial intermediation services indirectly measured eli epäsuorasti lasketut välilliset rahoituspalvelut) tuotetaan erikseen lainoille ja talletuksille, vaikka ECOICOP-luokituksessa on vain yksi luokka FISIM:lle.

kokonaiskäytöstä määräytyy lopullisesti kansantalouden tilinpidon tarjonta- ja käyttötaulukoiden tasapainotuksen tuloksena.

Kansantalouden tilinpidon kotitaloussektorin perusjoukko poikkeaa kulutustutkimuksen perusjoukosta. Kansantalouden tilinpidossa suomalaisten kotitalouksien kulutusmenoihin lasketaan mukaan myös laitoksissa asuvien kulutusmenot ja laskettaessa kotitalouksien kulutusmenoja Suomessa, mukana ovat laitosasukkaiden kulutusmenojen lisäksi myös ulkomaalaisten kulutusmenot Suomessa.[5] Kulutustutkimuksessa nämä ryhmät eivät ole mukana. (Tilastokeskus 2015)

Taulukossa 9[6] on verrattu kotitalouksien kulutusmenojen pääryhmien summia kulutustutkimuksessa ja kansantalouden tilinpidossa. Vertailun helpottamiseksi tietoihin on tehty muutoksia. Kansantalouden tilipidon luvuista on vähennetty laitosväestön ja ulkomaalaisten arvioitu kulutus Suomessa. Lisäksi kulutustutkimuksen luvuista on poistettu kirkollisverot, jäsenmaksut, lainojen korot ym., koska ne eivät sisälly kansantalouden tilinpidon kulutuskäsitteeseen. Taulukon kulutusnimikkeistö on ECOICOP-luokituksen 2-numerotaso.

Taulukosta 9 näkyy, että eri tilastointivuosina kokonaismenojen summa on poikennut jonkin verran kansantalouden tilinpidon ja kulutustutkimuksen välillä. Viidestä vertailuvuodesta pienin ero oli vuosina 2001 ja 2022, jolloin kulutustutkimuksen perusteella arvioidut kulutusmenot olivat 91 prosenttia kansantalouden tilinpidon vastaavasta summasta. Ero oli suurin vuonna 2016, jolloin kulutustutkimuksen osuus kansantalouden tilinpidon tiedoista oli 87 prosenttia. Laskentamenetelmien eroista johtuen eroa ei voi pitää kovin merkittävänä. Erot vaihtelevat kuitenkin suuresti kulutuksen pääryhmien välillä. Tässä luvussa arvioidaan kotitalouksilta kerätyn tiedon tavoissa (haastattelussa ja kulutuspäiväkirjassa) tapahtuneiden muutosten mahdollisia vaikutuksia.

Kulutuksen pääryhmiä tarkasteltaessa suurin ero kulutusmenoissa oli alkoholijuomien, tupakan ja huumausaineiden kohdalla. Tässä pääryhmässä kulutustutkimuksen menot ovat alle puolet kansantalouden tilinpidon tiedoista kaikkina viitenä tarkasteluvuotena. Alkoholin ja tupakan kohdalla kotitalouksien ilmoittamat euromäärät eivät läheskään vastanneet muista tietolähteistä saatuja kulutustietoja. Tämä voi johtua useasta eri syystä. Kulutustutkimus ei todennäköisesti tavoita alkoholin suurkuluttajia, lisäksi tavoitetut kotitaloudet voivat olla vastahakoisia kirjaamaan menojaan tai aliarvioivat sosiaalisesti ei-toivottujen tuotteiden ostoja. Muistamisvirheetkin ovat mahdollisia, ja lisäksi kansantalouden tilinpidon luvuissa on arvio myös huumausaineisiin käytetystä rahasummasta, mikä puuttuu kulutustutkimuksen luvuista. Alkoholin ja tupakan kulutuslukujen aliestimoituvuus ei ole ongelma pelkästään suomalaisessa kulutustutkimuksessa, vaan ilmiö on havaittu myös muiden maiden kulutustutkimuksissa (esim. Tanner 1998). Lisäksi osa alkoholiostoista sisältyy todennäköisesti erään ”Kulutus ulkomailla erittelemättä”.

Taulukko 9. Kotitalouksien kulutusmenot pääryhmittäin kulutustutkimuksessa ja kansantalouden tilinpidossa vuonna 2022 ja kulutustutkimuksen tietojen osuus kansantalouden tilinpidon tiedoista vuosina 2022, 2016, 2012, 2006 ja 2001

	Kulutustutkimus 2022	Kansantalouden tilinpito 2022	Kulutustutkimuksen tietojen osuus kansantalouden tilinpidon tiedoista				
	milj. euroa	milj. euroa	2022 %	2016 %	2012 %	2006 %	2001 %
Kulutusmenot yhteensä	114 327	125 031	91	87	89	88	91

[5] Kansantalouden tilinpidossa käsitteen ”Suomalaisten kotitalouksien kulutusmenot” mukaiseen summaan päästään, kun tuoteryhmittäisten kulutusmenojen summaan (”Kotitalouksien kulutusmenot Suomessa”) lisätään suomalaisten kotitalouksien kulutusmenot ulkomailla ja vähennetään ulkomaalaisten kulutusmenot Suomessa.

[6] Vertailu on tehty marraskuussa 2024 kulutustutkimuksen lopullisten ja kansantalouden tilinpidon osalta syyskuussa 2024 julkaistujen, aikasarjakorjattujen tietojen pohjalta. Vuosien 2001, 2006, 2012 ja 2016 tiedot on otettu kansantalouden tilinpidon puolella tehdyistä vertailulaskelmista.

01 Elintarvikkeet ja alkoholittomat juomat	16 481	15 128	109	93	98	99	99
02 Alkoholijuomat, tupakka ja huumausaineet	2 148	5 561	39	42	43	43	44
03 Vaatetus ja jalkineet	4 929	4 352	113	69	74	76	75
04 Asuminen, vesi, sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	37 657	39 127	96	97	97	102	109
05 Kalusteet, kotitalouskoneet ja yleinen kodinhoito	4 814	6 052	80	80	83	85	93
06 Terveys	4 145	5 508	75	68	68	74	86
07 Liikenne	15 405	14 128	109	122	130	109	112
08 Viestintä	3 125	3 022	103	96	96	99	105
09 Kulttuuri ja vapaa-aika	8 984	11 321	79	80	84	86	84
10 Koulutus	427	452	95	33	35	43	35
11 Ravintolat ja hotellit	4 464	6 941	64	65	64	64	79
12 Muut tavarat ja palvelut	11 746	13 437	87	67	63	66	60

Elintarvike- ja asumismenot ovat perinteisesti olleet kohtuullisen lähellä vastaavia kansantalouden tilinpidosta saatuja estimaatteja, samoin viestinnän estimaatit. Vuoden 2022 kulutustutkimuksessa kotitalouksien oma elintarvikkeiden tuotanto arvotettiin markkinahintaan, mutta kansantalouden tilinpidon puolella käytettiin edelleen tuottajahintoja, mikä nostaa kulutustutkimuksen tason yli kansantalouden tilinpidon tason elintarvikkeissa. Myös kodinsisustukseen sekä kulttuuriin ja vapaa-aikaan liittyneet menot ovat pysyneet kohtuullisen lähellä kansantalouden tilinpidon tuottamia tietoja. Vaate- ja jalkinemenojen osalta aiemmin kansantalouden tilinpidon taso oli selvästi korkeampi, mutta vuoden 2022 osalta tilanne kääntyi päinvastaiseksi.

Kulutustutkimuksen ja kansantalouden tilinpidon tietojen välillä on ollut merkittävä ero myös koulutuksessa, jonka taso määräytyy kansantalouden tilinpidon laskelmissa määritelmällisesti tiettyjen toimialojen markkinattoman tuotoksen laskennan kautta. Terveysmenojen, ravintola- ja hotellimenojen sekä muihin tavaroihin ja palveluihin käytettyjen menojen erot ovat huomattavia, mutta kansantalouden tilinpidossa tehdyssä aikasarjakorjauksessa yritettiin erityisesti terveys- ja muiden menojen osalta päästä hieman lähemmäksi kulutustutkimuksen tasoa. Ulkomaisten matkailijoiden määrän kasvaessa heidän vaateostojensa sekä ravintola- ja hotellimenojensa osuutta on vaikea erottaa myyntitiedoista suomalaisten hankinnoista.

Liikennemenojen estimaatti on korkeampi kulutustutkimuksessa kuin kansantalouden tilinpidossa. Ero johtuu pääosin käytettyjen kulkuvälineiden hankinnasta, sillä niiden käsittely kansantalouden tilinpidossa riippuu siitä, kuka auton on omistanut aiemmin ja tapahtuuko myynti suoraan vai välittäjän kautta.

Taulukossa 10[7] on vertailtu kulutustutkimuksen ja kansantalouden tilinpidon tuottamia tietoja kulutusmenojen kestävyyden perusteella. Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että erot ovat pysyneet suunnilleen samansuuruisina vuodesta toiseen.

[7] Vertailu on tehty marraskuussa 2024 kulutustutkimuksen lopullisten ja kansantalouden tilinpidon osalta syyskuussa 2024 julkaistujen, aikasarjakorjattujen tietojen pohjalta. Vuosien 2001, 2006, 2012 ja 2016 kestävyysluokitteluun perustuvat tiedot on otettu kansantalouden tilinpidon puolella tehdyistä vertailulaskelmista.

Taulukko 10. Kotitalouksien kulutusmenot kestävyysluokituksen mukaan kulutustutkimuksessa ja kansantalouden tilinpidon tilastoissa vuonna 2022 ja kulutustutkimuksen tietojen osuus kansantalouden tilinpidon tiedoista vuosina 2001, 2006, 2012, 2016 ja 2022

	Kulutustutkimus 2022	Kansantalouden tilinpito 2022	Kulutustutkimuksen tietojen osuus kansantalouden tilinpidon tiedoista				
	milj. euroa	milj. euroa	2022 %	2016 %	2012 %	2006 %	2001 %
Kulutusmenot yhteensä	114 327	125 031	91	87	89	88	91
Kestokulutustavarat	13 016	9 677	135	121	134	121	127
Puolikestävät kulutustavarat	9 276	9 456	98	78	81	82	84
Lyhytikäiset tavarat	35 352	38 916	91	86	88	88	87
Palvelut	56 682	66 982	85	83	83	82	89

Kahdella eri tavalla tuotettujen lukujen tasoestimaatit ovat harvoin täsmällisesti samoja. Tasoerojen vertailua hyödyllisempää onkin verrata, miten estimaattien kuvaamat ajalliset muutokset poikkeavat toisistaan. Taulukossa 11[8] on esitetty näiden kahden eri tilaston tuottamat kulutusmenojen reaalimuutokset vuosien 2016 ja 2022 välillä.

Taulukko 11. Kotitalouksien kulutusmenot kotitaloutta kohti ja niiden reaalimuutokset kulutustutkimuksen ja kansantalouden tilinpidon mukaan vuosina 2016 ja 2022.

	Kulutustutkimus			Kansantalouden tilinpito		
	2016	2022	reaali-muutos	2016	2022	reaali-muutos
	euroa	euroa	%	euroa	euroa	%
Kulutusmenot yhteensä	34 880	39 166	12	40 191	42 833	7
01 Elintarvikkeet ja alkoholittomat juomat	4 366	5 646	29	4 710	5 183	10
02 Alkoholijuomat, tupakka ja huumeet	792	736	-7	1 901	1 905	0
03 Vaatetus ja jalkineet	1 094	1 689	54	1 592	1 491	-6
04 Asuminen, vesi, sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	11 480	12 901	12	11 822	13 404	13
05 Kalusteet, kotitalouskoneet ja yleinen kodinhoito	1 588	1 649	4	1 974	2 073	5
06 Terveys	1 239	1 420	15	1 827	1 887	3
07 Liikenne	5 761	5 278	-8	4 731	4 840	2
08 Viestintä	945	1 071	13	980	1 035	6
09 Kulttuuri ja vapaa-aika	3 387	3 078	-9	4 216	3 878	-8
10 Koulutus	55	146	166	166	155	-7
11 Ravintolat ja hotellit	1 498	1 529	2	2 289	2 378	4
12 Muut tavarat ja palvelut	2 676	4 024	50	3 982	4 603	16
Kestokulutustavarat	4 150	4 459	7	3 423	3 315	-3
Puolikestävät kulutustavarat	2 492	3 178	28	3 211	3 239	1
Lyhytikäiset tavarat	10 066	12 111	20	11 713	13 332	14
Palvelut	18 172	19 418	7	21 845	22 947	5

[8] Vertailu on tehty marraskuussa 2024 kulutustutkimuksen lopullisten ja kansantalouden tilinpidon osalta syyskuussa 2024 julkaistujen, aikasarjakorjattujen tietojen pohjalta. Myös tämän taulukon luvuissa on tehty samat muutokset kuin taulukoissa 9 ja 10: kansantalouden tilipidon luvuista on vähennetty laitosväestön ja ulkomaalaisten arvioitu kulutus Suomessa. Lisäksi kulutustutkimuksen luvuista on jätetty pois kirkollisverot, jäsenmaksut, lainojen korot ym., koska ne eivät sisälly kansantalouden tilinpidon kulutuskäsitteeseen.

Kaikkien kulutusmenojen reaalimuutos oli kummankin tilaston mukaan samansuuntainen, joskin selvästi suurempi kulutustutkimuksessa. Vaate- ja koulutusmenot kasvoivat kulutustutkimuksen mukaan, mutta pienenivät kansantalouden tilinpidon laskelmissa ja näin kävi myös koulutusmenojen osalta, joissa oli merkittävä kasvu kulutustutkimuksessa. Kulutustutkimuksen osalta kasvua selittää varhaiskasvatukseen liittyvien menojen siirtyminen koulutusmenojen alle. Toisaalta taas liikennemenot kasvoivat hieman kansantalouden tilinpidossa, mutta pienenivät kulutustutkimuksessa ja alkoholi- ja tupakkamenot pienenivät kulutustutkimuksessa, mutta pysyivät ennallaan kansantalouden tilinpidossa. Muissa pääryhmissä reaalimuutokset olivat samansuuntaisia, joskin vain osassa ryhmistä samaa suuruusluokkaa ja osassa hyvinkin erisuuruisia.

6.2 Kotitalouksien tulotietojen vertailu

Tilastokeskuksessa vuosittain tehtävä tulonjakotilasto kuvaa varsinaisesti kotitalouksien käytettävissä olevien tulojen määrää, muodostumista ja jakautumista (Tilastokeskus 2023). Tulonjakotilastossa on kaksi aineistoa: otosaineisto ja koko väestön kattava kokonaisaineisto. Otosaineiston tiedot ovat kansainvälisesti vertailukelpoisia ja aineiston muodostamisessa noudatetaan ESS EU-SILC-tilastosta annettua asetusta (EU:n parlamentin ja neuvoston asetus 1700/2019). Tulonjakotilaston kokonaisaineisto on rekistereihin pohjautuva kansallinen aineisto, joka kattaa koko väestön ja sisältää rekistereistä saadut sekä veronalaiset että verottomat tuloerät. Kulutustutkimuksessa tulotietoja käytetään taustatietoina.

Otospohjaisen tulonjakotilaston ja kulutustutkimuksen välillä ei ole merkittäviä käsitteellisiä eroja tulojen määrittelyssä. Tulonjakotilaston ensisijainen tulokäsite on kuitenkin käytettävissä olevat rahatulot, joka ei sisällä laskennallisia eriä. Näistä eristä merkittävin on laskennallinen asuntotulo. Tulonjakotilaston otosaineistoon asuntotulo on muodostettu täydentäväksi tiedoksi samalla menetelmällä kuin kulutustutkimuksessa.

Kulutustutkimuksen tulotiedot poimittiin vuoden 2022 tutkimusta varten suoraan tulonjaon kokonaistilaston aineistosta rekisteritietojen osalta. Näitä tietoja täydennettiin haastattelusta saatavilla seuraavilla erillä:

- omat maatalous- ja puutarhatuotteet sekä polttopuut
- asuntotulo
- kotitalouksien väliset tulonsiirrot.

Otospohjaisessa tulonjakotilastossa rekisteripohjaisia tulotietoja täydennetään seuraavilla haastattelusta saatavilla erillä:

- lähdeveron alaiset korkotulot
- kotitalouksien väliset tulonsiirrot.

Lisäksi omistusasujien laskennallinen asuntotulo on otospohjaisessa tulonjakotilastossa sisällytetty lisätietona julkaistavaan käytettävissä olevien tulojen käsitteeseen

Edellä mainittujen seikkojen lisäksi tilastojen tiedot saattavat erota otanta- ja tuotantomenetelmistä johtuvista syistä.

Kulutustutkimuksen aineiston pohjalta estimoitu **kotitalouksien käytettävissä oleva tulo** vuonna 2022 oli 146,7 miljardia euroa. Tulonjakotilastossa vastaava summa oli 143,6 miljardia euroa. Rekisteripohjaisessa tulonjaon kokonaistilastossa tätä käsitettä ei ole, mutta **käytettävissä olevaa rahatuloa** voi verrata kaikkien kolmen tilaston kesken (taulukko 12).

Taulukko 12. Kotitalouksien tulojen kokonaissummat kulutustutkimuksessa, tulonjakotilastossa ja tulonjaon kokonaistilastossa vuonna 2022, miljoonaa euroa

Tulokäsite	Kulutustutkimus	Tulonjakotilasto	Tulonjaon kokonaistilasto
Käytettävissä olevat rahatulot	126 717	125 993	125 982
Laskennalliset erät yhteensä (mm. asuntotulo)	20 021	17 585	-
Käytettävissä oleva tulo	146 738	143 578	-

6.3 Eurostatin julkaisemat kulutusmenotiedot

Euroopan unionin tilastoviraston Eurostatin julkaisemat kulutustutkimusta koskevat maakohtaiset taulukot kuvaavat EU-maiden kotitalouksien rakennetta ja niiden kulutustottumuksia. Kotitalouksien kulutusmenot esitetään tulojen, sosioekonomisten muuttujien, kotitalouksien koon, alueen ja urbanisaatioasteen mukaan jaoteltuna. Tällä hetkellä vertailutietoja EU-maista on saatavissa vuosilta 1988, 1994, 1999 ja 2005. Näiltä vuosilta mukana on myös Suomen tiedot. Vuoden 2010 vertailutietoihin Suomi osallistui vuoden 2012 kulutustutkimuksen aineistolla ja vuoden 2015 vertailutietoihin vuoden 2016 kulutustutkimuksen aineistolla. Tiedot ovat saatavissa Eurostatin internet-sivuilta: http://epp.eurostat.ec.europa.eu kohdasta *Statistics* ja *Household Budget Surveys*.

Eurostatin tuoreimmat julkaistut tiedot ovat vuodelta 2020. Koska Suomen kulutustutkimus toteutettiin muista maista poiketen vasta vuonna 2022, Eurostat muuntaa Suomea koskevat tiedot indeksien avulla vastaamaan vuotta 2020. Näin ollen Eurostatin sivuilla julkaistavat Suomen tiedot tulevat poikkeamaan tässä ja muissa kulutustutkimuksen julkaisuissa esitetyistä. Tiedot toimitettiin vanhan eCOICOP-HBS-luokituksen mukaisina (ks. liite 3)

EU-maiden kulutustutkimuksia on harmonisoitu niin sanotun eurooppalaisen tilastojärjestelmän (ESS, European Statistical System) puitteissa. Euroopan unionin kulutustutkimusten (Household Budget Survey) harmonisointi koskee ensisijaisesti käsitteitä, määritelmiä ja luokituksia. Kulutustutkimuksen osalta harmonisoinnista ei ole ennen vuotta 2026 olemassa asetusta, kuitenkin Eurostat on julkaissut yhteistyössä kansallisten virastojen kanssa käsikirjaa *Household Budget Surveys in the EU - Methodology and recommendations for harmonisation* harmonisointia varten. Vuoden 2026 tuotantokierroksesta alkaen kulutustutkimus tulee EU-lainsäädännön alaiseksi ja harmonisoinnin yksityiskohdat määritellään asetuksessa.

Jäsenmaat toteuttavat kuitenkin tutkimukset metodisesti hyvin eri tavoin ja myös erilaisilla aikatauluilla. Suomalainen tutkimus on käsitteiden ja määrittelyiden osalta vertailukelpoinen muissa EU-maissa tehtyihin tutkimuksiin. Vuoden 2022 kulutustutkimuksessa käytettiin ensimmäistä kertaa COICOP2018 -luokitusta, johon kansallisella tasolla lisättiin tarkempi 7 numerotason luokitus. Eurostat julkaisee tiedot vielä tältä kierrokselta käyttäen eCOICOP-HBS-luokitusta. COICOP2018 -luokitus poikkeaa osin Eurostatissa käytössä olevasta eCOICOP-HBS-luokituksesta (ks. liite 3).

Tarkemmin tietoa uudesta luokituksesta löytyy osoitteesta:
https://stat.fi/org/tilastokeskus/toiminnan_suunnittelu/yksityisen-kulutuksen-kayttotarkoituksen-mukainen-luokitus-coicop-uudistuu-20242026.html

6.4 Kulutustietojen ajallinen vertailu: indeksien käyttö

Kulutustilastossa kulutusta mitataan kulutetulla rahamäärällä, euroilla. Rahamäärät kerätään ja tilastoidaan kunkin tutkimusvuoden rahanarvossa. Kun verrataan eri vuosina kulutettuja rahamääriä, hintamuutokset pitää vakioida. Tutkimuksien välillä tuotteen määrällinen kulutus on muuttunut, tuotteiden hinnat ovat muuttuneet ja usein tuotteissa on tapahtunut laadullisia muutoksia. Näiden eri komponenttien erottaminen on joskus hyvin vaikeaa.

Kun käytetään tutkimusajankohdan euromääriä (käypiä hintoja), saadaan laskettua kulutusmenojen nimelliset muutokset. Tällöin saatu muutos sisältää kulutuksen määrän muutoksen lisäksi hinnan muutokset sekä mahdollisia laadun muutoksia.

Esimerkki 1. Käyvin hinnoin (nimellismuutos)

Terveydenhoitomenot olivat kotitaloutta kohti 1 130 euroa vuonna 2012 ja 1 420 euroa vuonna 2022. Tällöin terveydenhoitomenoihin käytettiin 26 prosenttia enemmän rahaa vuonna 2022 kuin vuonna 2012. Laskukaava: [(1 420 e – 1 130 e) / 1 130 e] * 100 = 26 %.

Jos halutaan eliminoida tuotteiden hinnan muutokset, täytyy kulutetut eurot muuttaa kiinteiksi hinnoiksi eli suhteuttaa jonkun tietyn perusvuoden hintatasoon. Tähän on kaksi tapaa, joita molempia käytetään, ja niiden käyttö riippuu lähinnä kysymyksen asettelusta, siitä mitä halutaan tutkia. Näistä ensimmäinen tapa, jossa käytetään yleistä hintaindeksiä, kertoo tilanteen yleiseen hintatasoon nähden. Menettely soveltuu tilanteisiin, joissa halutaan tarkastella kuluttajan vaihtoehtoisia rahavirtoja. Seuraavassa on tarkasteltu terveydenhoitokustannusten reaalisia muutoksia ottamalla huomioon yleisessä hintatasossa tapahtuneet muutokset.

Esimerkki 2A. Kiintein hinnoin (reaalimuutokset). Yleinen hintatason muutos vertailukohtana.

Terveydenhoitomenot olivat kotitaloutta kohti 1 130 euroa vuonna 2012 ja 1 420 euroa vuonna 2022. Yleinen hintataso on samalla jaksolla 2012–2022 noussut 16 % Tällöin terveydenhoitomenoihin käytetään yleiseen hintatasoon verrattuna 8.3 prosenttia enemmän rahaa vuonna 2022 kuin vuonna 2012. Laskukaava: [(1 420 e – 1 130 e * 1,16) / (1 130 e * 1,16)] * 100 = 8.3 %.

Sitä vastoin jos keskitytään mahdolliseen määrän eli volyymin tarkempaan muutokseen (ostetaanko lääkkeitä yhtä paljon, käydäänkö lääkärissä yhtä paljon), täytyy vakioida kyseisen tuoteryhmän hinnan muutokset ajassa. Seuraavassa on käytetty terveydenhoitomenojen erillistä hintaindeksiä.

Esimerkki 2B. Kiintein hinnoin (reaalimuutokset). Erillisten hintaindeksien käyttö.

Terveydenhoitomenot olivat kotitaloutta kohti 1 130 euroa vuonna 2012 ja 1 420 euroa vuonna 2022. Terveydenhoidon hinnat ovat jaksolla 2012–2022 nousseet hieman keskimääräistä hintatasoa enemmän eli 22 %. Tällöin terveydenhoitomenoihin käytetään terveydenhoitomenojen hinnan muutokset huomioon otettuna 3,0 prosenttia enemmän rahaa vuonna 2022 kuin vuonna 2012. Laskukaava: [(1 420 e – 1 130 e * 1,22) / (1 130 e * 1,22)] * 100 = 3,0 % (volyymi+laatu).

Tässäkään tapauksessa ei pystytä sanomaan, onko terveydenhoitomenojen laadussa tapahtunut muutoksia, onko esim. siirrytty kunnallisista lääkäreistä yksityisiin lääkärikäynteihin, kalliimpiin vai halvempiin lääkkeisiin.

Taulukossa 13 on esitetty vuoden 2022 kulutustutkimuksessa käytetyt rahanarvonmuutoskertoimet kulutuksen pääryhmille. Kertoimien avulla eri vuosien eurohintaiset kulutusmenot voidaan muuttaa

vastaamaan vuoden 2022 hintatasoa. Liitetaulukossa 2 on esitetty muutoskertoimet tarkemmalla luokituksella. Vuoden 2022 kulutustutkimuksessa käytettiin kuluttajahintaindeksistä mahdollisimman tarkalla tasolla muodostettuja rahanarvonmuutoskertoimia COICOP2018-luokituksen mukaisesti.

Taulukko 13. Kulutustutkimuksessa 2022 käytetyt rahanarvonmuutoskertoimet eri tutkimusvuosille ja kulutusmenoryhmille

		2012	2016	2022
_01_13	Kulutusmenot	1.160	1.130	1
_01	Elintarvikkeet ja alkoholittomat juomat	1.182	1.155	1
_02	Alkoholijuomat, tupakka ja huumausaineet	1.378	1.269	1
_03	Vaatetus ja jalkineet	0.957	0.974	1
_04	Asuminen, vesi, sähkö, kaasu ja muut polttoaineet	1.217	1.182	1
_05	Kalusteet, kotitalouskoneet ja tavanomainen kodinhoito	1.053	1.039	1
_06	Terveys	1.220	1.057	1
_07	Liikenne	1.192	1.208	1
_08	Informaatio ja viestintä	0.820	0.958	1
_09	Kulttuuri ja vapaa-aika	1.102	1.073	1
_10	Koulutus	0.987	0.889	1
_11	Ravintola ja majoituspalvelut	1.280	1.160	1
_12	Vakuutus- ja rahoituspalvelut	1.083	1.088	1
_13	Henkilökohtainen hygienia, sosiaaliturva ja muut tavarat ja palvelut	1.078	1.054	1
_77	Kulutusmenot ulkomailla	1.160	1.130	1
_99	Kulutusmenojen ulkopuoliset erät	1.160	1.130	1

7 ARVIO TIETOJEN LUOTETTAVUUDESTA

Kokonaisarvion tekeminen kulutustutkimuksen tietojen luotettavuudesta on vaikeaa. Vielä vaikeampaa on arvioida, ovatko vuoden 2022 tutkimuksen tiedot vähemmän luotettavat vai luotettavammat kuin aiempien vuosien tutkimusten tiedot. Selvää kuitenkin on, että suurehko kato heikentää vuoden 2022 aineiston laatua, vaikka kadon vaikutusta saatiin korjattua imputointi- ja estimointimenetelmien tehokkaalla käytöllä. Aineiston tarkistukseen käytettiin paljon resursseja.

Arvioitaessa tietojen kattavuutta alueittain, voidaan tarkastella otoksen ja vastanneiden osuuksia alueittain suhteessa kokomaan väestöön (Taulukko 14). Koko maan osalta prosenttiyksikköeroja tarkastellessa Ahvenanmaan lisäotos korostuu. Kotitalouksien alueellinen jakautuminen on otettu painotuksissa huomioon (luku 3.5). Jätetään tämän vuoksi prosenttiyksikköerojen tarkastelussa Ahvenanmaa huomiomatta (Taulukko 15) ja tarkastellaan jakautumista Manner-Suomen sisällä. Voimme huomata, että perusjoukon ja vastaajien alueelliset prosenttiyksikköerot ovat pienet ja alueellinen kattavuus on hyvällä tasolla.

Taulukko 14. Kotitalouksien osuudet perusjoukossa ja otoksessa 2022, koko maa

	%-osuus perusjoukosta	%-osuus otoksessa	%-osuus vastaajista	%-yksikköero otos/vastaajat	%-yksikköero perusjoukko/ vastaajat
Etelä-Suomen AVI	43.0	38.7	39.1	0.4	-3.9
Lounais-Suomen AVI	12.7	11.8	11.7	-0.1	-1.0
Itä-Suomen AVI	10.2	9.4	9.3	-0.1	-0.9

Länsi- ja Sisä-Suomen AVI	22.0	19.9	20.1	0.2	-1.9
Pohjois-Suomen AVI	8.3	7.9	7.9	0.0	-0.4
Lapin AVI	3.2	3.0	3.1	0.1	-0.1
Ahvenanmaa	0.5	9.4	8.8	-0.6	8.3

Taulukko 15. Kotitalouksien osuudet perusjoukossa ja otoksessa 2022, Manner-Suomi

	%-osuus perusjoukosta	%-osuus otoksessa	%-osuus vastaajista	%-yksikköero otos/vastaajat	%-yksikköero perusjoukko/ vastaajat
Etelä-Suomen AVI	43.2	42.7	42.9	0.2	-0.3
Lounais-Suomen AVI	12.8	13	12.9	-0.1	0.1
Itä-Suomen AVI	10.2	10.3	10.2	-0.1	0
Länsi- ja Sisä-Suomen AVI	22.2	22.0	22.0	0.0	-0.2
Pohjois-Suomen AVI	8.4	8.7	8.7	0.0	0.3
Lapin AVI	3.2	3.3	3.4	0.1	0.2

Kulutusmenojen erot suhteessa kansantalouden tilinpidon tietoihin kasvoivat joissakin kulutusryhmissä aiempiin tutkimusajankohtiin verrattuna. Myös kansantalouden tilinpidon tietoihin liittyy mittausvaikeuksia ja epätarkkuuksia. Useissa tapauksissa kulutustutkimus on ainoa tietolähde kotitalouksien kulutusosuuden erottamiseksi yksittäisen tavaran tai palvelun kokonaiskysynnästä.

Kansantalouden tilinpito käyttää kulutustutkimusta korvaavina ja täydentävinä lähteinä yleensä tarjontapainotteisia aineistoja. Tilinpidossa pyritään siihen, että kulutustutkimusta korvaavan aineiston tiedot kuvaavat mahdollisimman tarkasti kotitalouksien kulutusmenojen kehitystä. Tilastokeskuksen yritys- ja toimipaikkarekisterin tietoja toimialojen liikevaihdosta käytetään kulutustutkimusta korvaavina ja täydentävinä lähteinä, erityisesti vähittäiskaupan ja tiettyjen palvelutoimialojen osalta. Kulutustutkimuksen tietoja kuitenkin tarvitaan, kun tuotteiden tarjontaa ja kysyntää kohdennetaan kaupan ym. toimialoilla. Toimipaikkarekisterin tiedoista johdetut kulutusmenotiedot muodostavat rungon kulutustutkimusta täydentävien ja korvaavien lähteiden käytössä. (Pirinen 2008.)

Sen lisäksi, että esimerkiksi vähittäiskaupan myynnin jakaminen kotitalouksien kulutukseen ja muuhun kulutukseen on vaikeaa, niin kansantalouden tilinpidon tietojen vertailukelpoisuus kulutustutkimuksen tietojen kanssa riippuu myös siitä, kuinka hyvin pystytään poistamaan laitosväestön ja ulkomaisten matkailijoiden kulutusosuudet yksittäisistä kansantalouden tilinpidon kulutusryhmistä. Kulutustutkimuksen tiedot eivät sisällä laitosväestön ja ulkomaisten matkailijoiden kulutusta.

Vuoden 2016 kulutustutkimuksessa on pyritty systemaattisesti parantamaan tiedonkeruuta mm. tarkentamalla haastattelukysymyksien viiteajat haastattelua edeltäville kalenterikuukausille. Se helpottaa haastateltavien muistamista olipa kyseessä kestotavaroiden ostot tai yhteiskunnallisten palvelujen käyttö. Rekisteritietojen maksimaalisella käytöllä voitiin haastatteluja lyhentää. Kuittien kerääminen kahden viikon päiväkirjajaksolta tietojen kirjaamisen sijasta on helpottanut kotitalouksien työtä ja ainakin joltain osin parantanut laatua. Toisaalta kuittien keräämisen salliminen on voinut vaikuttaa siihen, että kuitittomat hankinnat ovat jääneet kirjaamatta päiväkirjaan. Kokonaissaldo lienee kuitenkin positiivinen, koska valtaosa kulutuspäiväkirjajaksolta kerättävistä tiedoista tulee päivittäistavarakaupoista tehtävistä ostoista. Vuoden 2012 tutkimuksen jälkeen on tullut voimaan käytäntö, joka velvoittaa tavaran tai palvelun myyjää tarjoamaan kuittia.

Kuluttamisen muodot ja kohteet ovat lisääntyneet trendimäisesti, minkä vuoksi kulutuksen kattava haltuunotto käy koko ajan vaikeammaksi. Esimerkiksi internetin kautta tehtävät ostot ovat kasvava haaste myös kulutustutkimuksen tiedonkeruulle. Myös palvelujen monipuolistuminen vaatii jatkossa huolellista tiedonkeruuta. Tässä tehty laatuanalyysi antaa siihen hyvät mahdollisuudet. Kulutustutkimuksen 2016 koko prosessi kuvattiin huolellisesti. Siitä on seuraavan kulutustutkimuksen toteutuksessa suurta hyötyä. Kulutustutkimuksen aineiston jatkojalostus elintarvikkeiden määrätiedoiksi, hyvinvointipalveluista saataviksi etuuksiksi, palvelujen etäisyyksiksi sekä kulutuksen muuntaminen hiilidioksidipäästöiksi ja TMR:ksi[9] lisäävät aineiston hyödyntämismahdollisuuksia merkittävästi.

8 TIETOJEN SAATAVUUS

Tilastokeskuksen kulutustutkimuksen tuloksia, artikkeleita ja julkaisuja on saatavilla tilaston internet-sivuilta: http://tilastokeskus.fi/til/ktutk/index.html.

Tietokantataulukot kotitalouksien lukumääriä ja kokoa koskevista taustatiedoista vuosilta 2012–2022 on saatavissa suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi.
Tietokantataulukot kotitalouksien kulutusmenoista kotitaloutta kohden vuosilta 1985–2022 on saatavissa suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi, jaoteltuna mm. kotitaloustyypin, viitehenkilön sosioekonomisen aseman, kotitalouden asuinalueen ja tulojen sekä viitehenkilön iän mukaan. Vuosien 2012–2022 taulukot ovat saatavissa COICOP2018-luokituksen mukaisina 5-numerotasolle saakka ja vuosien 1985–2016 taulukot vanhalla kansallisella kulutusluokituksella tarkimmalla luokitustasolla.
Suomenkieliset taulukot COICOP2018-luokituksella löytyvät osoitteesta:
https://pxdata.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__ktutk/?tablelist=true
Ja arkistoidut vanhan kansallisenluokituksen mukaiset taulut löytyvät osoitteesta:
https://statfin.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin_Passiivi/StatFin_Passiivi__ktutk/

Tilaustaulukot
Valmiiden taulukoiden lisäksi tehdään tilaustaulukoita ja selvityksiä asiakkaiden toiveiden mukaisesti. Tiedustelut sähköpostitse osoitteella kulutus.tilastokeskus@tilastokeskus.fi tai puhelimitse Mira Kajantie, p. 029 551 3626.

Tutkimusaineistot
Tutkimuslaitokset ja korkeakoulut voivat hakea käyttölupaa aineistojen tutkimuskäytölle. Tutkimuskäyttöön suunnitellut vertailukelpoiset palvelutiedostot ovat maksullisia ja niitä on saatavilla vuosilta 1985, 1990, 1994–1996, 1998, 2001, 2006, 2012, 2016 ja 2022. Tiedustelut sähköpostitse osoitteella kulutus.tilastokeskus@tilastokeskus.fi tai puhelimitse Tuomas Parikka, p. 029 551 3276.

Kansainväliset kulutusvertailut
EU-maita koskevaa tietoa on saatavilla vuosilta 1988, 1994, 1999, 2005, 2015 ja 2020. Suomen tiedot eivät ole mukana vuoden 1988 vertailussa. Tiedustelut Tilastokeskuksen tietopalvelusta sähköpostitse osoitteella info@tilastokeskus.fi tai puhelimitse 029 551 2220.

Lähteet

Djerf, K. & Lindqvist, M. (1993). Kotitaloustiedustelu 1990. Laatuselvitys. Tilastokeskus. Keskustelumuistioita 3/93.

[9] Luonnonvarojen kokonaiskäyttö (Total material requirement).

EKT(2010). http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0549&from=FI

Eurostat (2016). ECOICOP luokitus.

Eurostat (2015). Eurostat aineiston muodostusohjeet LC145-15EN_HBS2015_Transmission_DOC_V2_2015-06-08

Eurostat (2003). Household budget surveys in the EU – Methodology and recommendations for harmonisation 2003. Luxembourg.

Groves, R.M. & Couper, M.P. (1998). Nonresponse in household interview surveys. s. 344. Wiley & Sons.

Lindqvist, M. & Pajunen, A. & Laiho, J. (2000). Kulutustutkimukset 1994–1996 Laatuselvitys. Katsauksia 2000/1. Tilastokeskus.

Lundström, S. & Särndal, C.-E. (2001). Estimation in the Presence of Nonresponse and Frame Imperfections. A Current Best Methods (CBM) Manual. Statistics Sweden. Örebro: SCB-tryck.

Pirinen, O. (2008). Kulutustutkimuksen ulkopuolisten tilastoaineistojen käyttö kansantalouden tilinpidon kotitalouksien kulutusmenojen laskennassa. Muistio 3.11.2008 Kulutustutkimuksen selvitystyöryhmälle.

Sautory, O. (1993). La Macro CALMAR. Redressement d'un échantillon par calage sur marges. I.N.S.E.E. Série des documents de travail n°F 9310. Paris: I.N.S.E.E.

Tanner (1998). How Much Do Consumers Spend? Comparing the FES and National Accounts. Banks, J. – Johnson, P. toimittamassa kirjassa How reliable is the Family Expenditure Survey? Trends in Income and Expenditures over Time s. 67–121. The Institute For Fiscal Studies.

Tilastokeskus alueluokitukset (2018). http://www.tilastokeskus.fi/meta/luokitukset/index_alue.html

Tilastokeskus (2024) Perheet-tilasto (https://statfin.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__perh/statfin_perh_pxt_12c6.px/)

Tilastokeskus (2023). Tulonjaon kokonaistilasto (https://stat.fi/tilasto/dokumentaatio/tjt)